

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BUDİZM'DE VE TİBET BUDİZMİ'NDE İNANÇ ESASLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aliya ŞARAFULLİNA

BURSA – 2013

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BUDİZM'DE VE TİBET BUDİZMİ'NDE İNANÇ ESASLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aliya ŞARAFULLİNA

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ**

BURSA – 2013

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi. Bilim Dalı'nda 701021020 numaralı Aliya ŞARAFULLİNA'nın hazırladığı “Budizm’de ve Tibet Budizm’inde İnanç Esasları konulu Yüksek Lisans Tezile ilgili tez savunma sınavı, 12./07./ 2013 günü 15,30 – 16,30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **Başarılı** olduğuna **Oybirliği** ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Güç

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Doç. Dr. Recep Cici

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammet TARAKCI

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

15.07/2013

ÖZET

Yazar : Aliya ŞARAFULLİNA
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : xi + 109
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

BUDİZM'DE VE TİBET BUDİZM'İNDE İNANÇ ESASLARI

Bu çalışmada ilk olarak Budizm'in bir din olarak ortaya çıkışı ve Budizm'in kurucusu olan Buda'nın kısaca hayatı ele alınmıştır. Buda'nın vefatından sonra onun görüşleri ve düşünceleri tüm dünyaya yayılmıştır. Bu yüzden bugünkü dünyanın her köşesinde Budizm'e mensup insanları görebilmekteyiz. Aynı zamanda çalışmamızda kısaca Budizm'in kollarını ele almaktayız.

Çalışmamızda daha ağır nitelikte Tibet Budizm'i incelenmektedir. Tibet'in dini ve siyasi hayatında önemli rol oynayan Dalay Lamalar hakkında da bilgi bulunmaktadır. Ayrıca çalışmamızda Tibet Budizm'inin inanç esaslarında önemli yer alan ölü gömme adetleri araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Budizm, Tibet Budizm'i (Lamaizm), Buda, Dalay Lama, inanç esaslar, ölü gömme adetleri.

ABSTRACT

Name and Surname : Aliya SHARAFULLINA
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Studies
Branch : History of Religious
Degree Awarded : Master / PhD
Page Number : xi + 109
Degree Date :
Supervisor (s) : Prof. Dr. Ahmet GUC

First of all, in this study, we examined the occurrence of Buddhism as a religion and In this work our topic is how Buddhism became a religion and shortly about Buda's life. After Buda's life his views and thought were spreaded all over the world. That's why nowadays we can see Buddhism followers at all corners of the world. Also in our work shortly we mentioned about roots of Buddhism. Mostly in our work we focus on Tibetan Buddhism. Also there is information about the role of Dalai Lamas in religious and political life of Tibet. Moreover buried customs which played a big role in principles of faith were researched in our work.

Keywords: Buddhism, Tibetan Buddhism (Lamaism),Buda, Dalai Lama, principles of faith, burial customs.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖNSÖZ	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BUDİZM VE BUDİZM'DE İNANÇ ESASLARI

A. BUDA'NIN HAYATI VE BUDİZM'İN BİR DİN OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI	6
1. Buda'nın Doğumu, Yaşamı ve Yolculuğu	6
2. Buda'nın Ölümü	10
B. BUDİZM'İN HİNDİSTAN'DA VE HİNDİSTAN DIŞINDA YAYILIŞI	11
1. Budizm'in Hindistan'da Yayılışı	11
2. Budizm'in Hindistan Dışında Yayılışı	15
a. Çin Budizmi	16
b. Japon Budizmi	17
c. Seylan Budizmi	18
d. Burma Budizmi	19
e. Tayland Budizmi	20
C. BUDİZM'DE İNANÇ ESASLARI	21
1. Budizm'in Temel İnançları	21
a. Tanrı İnançları	21
b. Dört Temel Hakikat	21
c. Sekiz Dilimli Yol	22

i. Sila (Ahlak).....	23
ii. Samadhi (Meditasyon).....	25
iii. Panna (Hikmet).....	27
d. Nirvana	28
f. Karma ve Samsara (Tenasüh)	31
g. Kutsal Kitaplar.....	32
h. Budizm’de İbadet Esasları.....	33
ı. Budizm’de Ölü Gömme Âdetleri	34
i. Budist Mezhepleri	35
i. Hinayana (Threvada) Mezhebi	36
ii. Mahayana Mezhebi.....	37
iii. Vacrayana Şeriatı.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

TİBET, TİBET BUDİZMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE TİBET	39
1. Dünyanın Bir Çatısı Olan Tibet	39
2. Tibet’in Doğası ve Coğrafi Yapısı	39
3. Tibet’in Nüfusu ve Kültürel Yapısı.....	41
4. Tibet’in Etnik Yapısı.....	42
a. Menba Etnik Grubu	42
b. Luoba Etnik Grubu	42
5. Budizm Öncesi Tibet Dini	43
6. Budizm’in Tibet’e Girişi ve Yayılışı.....	45
B. TİBET BUDİZMİ’NDE DALAY LAMALAR	48
1. Birinci Dalay Lama: Gendün Drub 1391 – 1475	51
2. İkinci Dalay Lama: Gyalwa Gendün Gyatso 1475 – 1542	51
3. Üçüncü Dalay Lama: Gyalwa Sönam Gyatso 1543 – 1588.....	51
4. Dördüncü Dalay Lama: Yönten Gyatso 1589 – 1617	52
5. Beşinci Dalay Lama: Ngawang Lopsang Gyatso 1617 – 1682.....	52
6. Altıncı Dalay Lama: Rigdzin Jamyang Gyatso 1683 – 1706.....	53

7. Yedinci Dalay Lama: Kelsang Gyatso 1708 – 1757	54
8. Sekizinci Dalay Lama: Jampel Gyatso 1758 – 1804.....	54
9. Dokuzuncu Dalay Lama: Lungtog Gyatso 1806 – 1815; Onuncu Dalay Lama: Tsültrim Gyatso 1816 – 1837; On birinci Dalay Lama: Khadrup Gyatso 1838 – 1856; On ikinci Dalay Lama: Trinley Gyatso 1856 – 1875;.....	55
10. On üçüncü Dalay Lama: Thubten Gyatso 1876 – 1933	56
11. On dördüncü Dalay Lama: Tenzin Gyatso *1935.....	56
a. Dalay Lama'nın Seçilmesi ve Çocukluğu	56
b. Dalay Lama'nın Eğitimi	57
c. Dalay Lama'nın İktidara Geçmesi.....	58
d. Dalay Lama'nın Çin'e Gidişi	59
e. Dalay Lama'nın Kaçışı	60
f. Dalay Lama'nın Hindistan'a Gidişi	60
g. Tibet'teki Durum	61
h. Sürgünde Tibet Kültürü	62
ı. Dalay Lama'nın Asya Dışındaki Gezileri	62
i. Nobel Barış Ödülüyle Ödüllendirilmesi.....	63
j. Dalay Lama'ya Yönelik Eleştiriler.....	63
k. Bir Yazar ve Öğretmen Olarak Dalay Lama	64
C. TIBET BUDİZM'İNDE İNANÇ ESASLARI	65
1. Tibet Budizmi'nde Dünya ve Tanrı Anlayışı.....	65
2. Tibet Budizmi'nde Kurban ve Hac	67
3. Tibet Budizmi'nde Ruh İnancı, Ahiret, Cennet ve Cehennem Tasavvuru.....	68
4. Tibet Budizmi'nde Ölü Gömme Adetleri	70
a. Ölümün Anlamı	70
b. Ölüler Kitabı	72
c. Ölüme Yolculuk.....	73
d. Ölüm Süreci.....	73
e. Mutlu Ülke Sukhavati'ye Giriş.....	75
f. Ölümün Saf Işığı	75
g. Bardo'nun Üçüncü Aşaması	76
h. Bardo – Tekrar Doğuş Araması.....	76

i. Ölümü Hatırlama	77
i. Kutsal Taş	77
ii. Ölü Gömme Adetleri	78
SONUÇ	82
EK 1	85
EK 2	94
BİBLİYOGRAFYA	103
ÖZGEÇMİŞ	109

ÖNSÖZ

Günümüzde Batı toplumlarında Budizm'e, Tibet Budizmi'ne ve Tibet dünyasına büyük bir ilgi vardır. "Dünyanın Çatısı" diye tanınan Tibet, 1950 yılında Çin Halk Cumhuriyeti tarafından işgal edilmeden önce, tüm dünyaya kapalıydı. Tibet, coğrafi konumu bakımından Asya kıtasının en erişilmez bölgelerinden birisidir. Buna rağmen, dinî alanda önemli bir yer tutmaktadır. Tibet Budizm'i çok zengin bir literatüre sahip olmasına rağmen, Türkiye'de henüz incelenmemiştir.

Gerek Batı dünyasında gerekse Rusya'da Budizm ve Tibet Budizm'i ile ilgili çalışmalar oldukça çoktur. Fakat Türkiye'de Budizm ve Tibet Budizm'iyle ilgili yapılan çalışmalar yok denilecek kadar azdır. Bunun önemli sebeplerinden birisi Budizm'e ait olup asılları kaybolan bir kısım Sanskritçe kutsal metinlerin yalnızca Tibetçe çevirileriyle günümüze ulaşabilmiş olmasıdır. Diğer bir sebep de, Türkiye'de Tibetçe ve Sanskritçe üzerine çalışan ilim adamlarının çok az oluşudur. Nitekim Rusya'da Tibet dilinde eğitim veren okullar da mevcuttur. Bu çalışmaların Rusya ve Batı ülkelerine göre Türkiye'de daha az olmasının bir başka sebebi ise Hint kültürü ve dininin oralarda daha önceden yerleşme imkânı bulmuş olmasıdır.

Türkiye'de Budizm denildiğinde akla sadece yoga, meditasyon, pozitif enerji gibi kavramlar gelmekte olup Budizm bir din olarak fazla bilinmemektedir. Ayrıca Türkiye'de Budizm'e mensup kimseler yok denecek kadar azdır. Tibet Budizm'i üzerinde de daha yeni yeni durulmaya başlanmıştır.

Tibet halkının dini sayılan Tibet Budizm'i, Budizm'in M.S. 7. yüzyılda Tibet'te meydana gelen kolunun adıdır. Daha önce burada, kökleri Animizm'e ve Şamanizm'e dayanan, hatta bugün de memleketin kuzeyinde ve güneyinde yaşayan, "*Bon Dini*" mevcuttu. Tibet'te Mahayana Mezhebi'nin Mantra yahut Tantrizm adı verilen bir kolu gelişmiştir. Mezhep zengin literatüre sahiptir. Hint dilindeki pek çok metin Tibetçe'ye tercüme edilmiş ve rahiplerin tefsirleriyle yaklaşık 300 cildin üzerinde muazzam kutsal yazılar yığını ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, Lama adı verilen Tibet rahipler teşkilatı özel bir gelişme göstermiştir. Çünkü burada rahiplerin konumu, diğer Budist ülkelerindeki

meslektaşlarından farklıdır. Onlar sadece dini işlerle değil siyasetle de uğraşır; dünyevî bir otorite olarak önemli hükümet makamlarını ellerinde tutarlar. Halkın yedide biri ruhaniler sınıfına dâhildir. 3000 manastırla memleketin iktisadi hayatına da ruhaniler hâkimdir. Bu sebeple Tibet'e “Rahipler Cenneti” de denilmektedir.

Türkiye’de Dinler Tarihi alanında yapılan çalışmalar daha çok Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe ait olduğu için Uzakdoğu dinlerini tanımak karşılaştırmalı dinler tarihine katkı sağlayacaktır. Bu sebepten, o ülke insanların inanç esaslarını kapsamlı şekilde ele almaya çalıştık.

Çalışmamız giriş, iki bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Girişte Budizm ve bazı temel özellikleri hakkında kısa bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Buda’nın hayatı ve Budizm’in bir din olarak ortaya çıkışı, Budizm’in Hindistan’da ve Hindistan dışında yayılışı ve Budizm’de inanç esasları ele alınmıştır. İkinci bölümde Tibet, Tibet Budizm’i, Dalay Lamalar, Tibet Budizm’inde inanç esasları ve ölü gömme adetleri incelenmiştir. Genel bir değerlendirme ile çalışmaya son verilmiştir.

Çalışma sırasında bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Diyanet İşler Başkanlığı’na ve aileme teşekkür ederim. Tez konusu belirlemede ve tezi bu aşamaya getirinceye kadar yanımda olan Prof. Dr. Ahmet Güç’e ve aynı zamanda bana yardımcı olan arkadaşlarıma da gönülden minnet dolu teşekkürler sunmaya bir borç bilirim.

Aliya Sharafullina

Bursa-2013

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.tz.	: adı geçen tez
Bkz.	: bakınız
C.	: cilt
Çev.	: Çeviren
İ.Ö.	: İsa'dan Önce
M.Ö.	: Milattan Önce
s.	: sayfa
s.	: stranica
ss.	: Sayfadan sayfaya
T.	: Tom
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
v.b.	: ve benzeri
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

“Bir şeye sırf kulaktan duydunuz diye inanmayın, birkaç kuşaktan beri değer veriliyor diye, geleneklerin de doğru olduğuna inanmayın. Sırf hocalarınızın otoritesine dayanıyor diye de hiçbir şeye inanmayın. Ancak kendi hissettiğiniz, denediğiniz ve doğru olarak kabul ettiğiniz, kendinizin ve başkalarının iyiliğine olan şeylere inanın ve tutumunuzu onlara duyurun”.

Gotama Buda

Uzak Doğu dinlerinden birisi olan Budizm, Dinler Tarihi’ne Hint kaynaklı bir inanç sistemi olarak geçmiştir. Budizm, Sanskritçe ve Pali dillerindeki eski Budist metinlerinde “uyanmış kişi – farkında olan” anlamına gelen Buda kelimesinden türetilmiştir.¹ Budizm kelimesi Batı dillerinde Buda’nın kurduğu dinin adı olarak kullanılmaktadır.² Bu öğretiyi, “Dharma / Dhamma” adıyla anılmaktadır.³ Budizm’in bir kurucusu, kutsal kitabı, doktrini, yap – yapma telkinleri, bir cemaati vardır.⁴ Ancak onda müşahhas bir Tanrı, ruh ve ahiret anlayışı mevcut değildir. Aynı zamanda, Budizm’in bir din olup olmadığı da tartışılmakta ve bu konuda değişik görüşler ileri sürülmektedir. Buda’nın öğretisini, bir hayat görüşü olarak görenler olduğu gibi,⁵ Hinduizm’in yeni bir yorumu, yeni bir tarikatı gibi görenler de bulunmaktadır.⁶

Bazı Müslüman araştırmacılar, Budizm’in Hz. Muhammed zamanındaki büyük dinlerden birisi olduğunu iddia etmişlerdir. Kur’an-ı Kerim doğrudan doğruya Buda’dan bahsetmemesine rağmen, bazı araştırmacılar Kuran’daki “Zül-Kifl” kelimesini, Buda’nın doğum yeri Kapilavastu ile mukayese etmişler ve “Zül Kifl” kelimesindeki besleyici ve gıda manalarından hareketle Buda’nın babasının ismi Suddhadana (saf, temiz olan gıda) ile

¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Budizm>.

² Günay Tümer, “**Budizm**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 1992, VI, 352-360.

³ Kalansuriya, **A Philosophia Analysis of Buddhist Notion**, Delhi, 1987, VII, 53.

⁴ Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 2002, s. 159.

⁵ Herve Rosseau, **Dinler Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, 169.

⁶ Edward J. Jurji, **The Phenomenology of Religion**, Philadelphia ts., s. 149.

bağlantı kurmaya çalışmışlardır. Yine Kur'ân'ın Tîn Suresi'ndeki incir ağacının, Buda'nın altında ilhama kavuştuğu Boddhi Ağacını ifade ettiği de ileri sürülmüştür.⁷

Budizm MÖ VI. yüzyılda Buda tarafından kurulmuş ve zaman içerisinde evrensel nitelik kazanmış bir inanç sistemidir. Bu ad, Siddharta Gautama (Gotama)'ya verilmiş ve "Aydınlanmış" anlamına gelen Buda sıfatına dayandırılmıştır.⁸ Hindistan'da doğmuş olmasına rağmen, belirli bir zamandan sonra sadece Hindistan'da kalmamış, nitekim dünyanın birçok ülkesine yayılmış ve evrensel bir din hüviyetine bürünmüştür. Bugün dünyada 350- 400 milyon civarında Budist'in var olduğu söylenmesine rağmen, bu sayının çeşitli amaçlara hizmet etmek için aşırı şekilde abartıldığını savunanlar olduğu gibi, bu sayının gerçek Budist sayısından daha az olduğunu düşünenler de mevcuttur. Budizm bugün Hindistan, Çin, Mançurya, Moğolistan, Rusya, Seylan, Japonya, Tayland, Tibet, Kore, Birmanya, Bhutan, Laos, Kamboçya, Vietnam, Singapur, Malezya, Doğu Bengal ile birçok Uzak Doğu ve Güney Asya ülkelerinde, hatta Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine kadar yayılmayı başarmıştır.

Budizm'in bir din, tarikat, mezhep ya da ahlaki bir ekol olup olmadığı yıllardır tartışılmaktadır. Budizm'i Buda'nın yaşam öyküsü çerçevesinde dine dönüştürülmüş bir yaşam felsefesi olarak tanımlayanlar mevcuttur. Fakat sadece dine dönüştürülmüş bir yaşam felsefesi değil, aynı zamanda onu bir ahlak ve felsefe sistemi olarak tanımlayanlar da vardır. Ancak Budizm'de dinin tek bir tanımı bulunmamaktadır. Örneğin, Budistlere göre din, Brahmanizm mensuplarına göre Hinduizm'in bir mezhebi, bir başkasına göre de bir ahlak sistemi olarak kabul edilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: İnanan kimse, inandığı şeyin din olduğunu iddia ediyorsa, başkalarının bu iddianın aksini savunması, inanan kimsenin inanmış olduğu değerlerinde bir farklılık meydana getirmez.

Budizm'in kaynağı da Brahmanizm gibi Upanişatlara dayanmaktadır. Fakat Budizm'i Brahmanizm'den farklı kılan özellik onun, Brahmanist doktrinleri reddetmesidir. Buda, Veda kanunlarının otoritesine karşı çıkmakla kalmamış aynı zamanda kast ve rahiplik doktrinlerini de tamamen ortadan kaldırmıştır. Budizm'e göre aklın kontrolü altındaki dinî hayat zaruridir. Yani din insan aklının dışında mevcut değildir. Akıl

⁷ Muhammad Hamidullah, **İslam Peygamberi**, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980, I, 700-701.

⁸ Tümer- Küçük, **a.g.e**, s. 225.

kontrolünün dışındaki hayatı Budizm kabul etmemektedir. Budizm’de ne ileri derecede münzevilik, ne de maddi hayata düşkünlük kabul edilmektedir. Budizm, aşırı sert bir münzevilik hayatı ve bu hayattan zevk arama anlayışı (ifrat ve tefrit) arasında orta bir yol takip etmiştir. Dolayısıyla Budizm, tabiatüstü otoritelere, insanüstü olaylara ilgi duymamakta, bunun yanı sıra zihni ve duygusal nitelikleri reddetmektedir. Neticede Budizm ahlaki protesto hareketi niteliği taşımaktadır.

“Budizm, dünya dini olmasından ve misyoner faaliyetlerinden ötürü Hıristiyanlığa benzetilir”.⁹ Çünkü Yahudilik gibi diğer bazı dinlerde, Budizm’de milliyetçilik ve sosyal hayatın belirli şekillerinden ayrı kalma gibi prensipler yoktur. Budizm, sadece manastır hayatına önem vermektedir. Dolayısıyla da aktif dünya hayatından çekilen rahiplere ve Nirvana’yı hedefleyen sayısız mümine sahiptir.

Budizm’in ana özellikleri ise şunlardır:

- Pratik ahlakı telkin eder, sakinliğe ve aklın huzuruna sebep olur.
- Düşünce ve şahsi tecrübeler üzerine kurulmuş olup, teolojik doktrinlere karşıdır.
- Hayatın tamamı Nirvana’ya doğru yönlendirilmiştir.
- Budizm’de amaç, karma ve tenasühten kurtulup Nirvana’ya ulaşmaktır.
- Bu din, mitolojiyi, gelenekçiliği, ayin ve ibadetleri, büyücülük ve sihirbazlığı reddeder.
- İnsanın akli bilgisini sınırlayan agnostik bir davranış vardır.

Yukarıda zikredilen bütün özelliklerden sonra, Buda’nın, etrafındaki insanlara verdiği dersler neticesinde doğan bu din,¹⁰ “başlangıçta bir ahlak sistemi görünümündeyken, gelişerek tam bir din haline dönüşmüştür.”¹¹

Budizm inancının temelinde “Buda’ya sığınırım, Dhamma’ya sığınırım, Sangha’ya sığınırım” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca Budizm’in ana felsefesi Nirvana’ya ulaşmak ve onda yok olmaktır. Buda, saray hayatı ve çile gibi iki aşırılık arasındaki orta yolu telkin

⁹ Hayrettin Şahin, **Japon Budizm’i**, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1990, s. 88.

¹⁰ Türk Ansiklopedisi, **“Budizm”**, Ankara 1956, VIII, 299.

¹¹ A. Abdullah Masdusi, **Yaşayan Dünya Dinleri** (Çev. Mesut Sadık), İstanbul 1981, s. 125.

etmiştir. İki aşırılıktan uzak ıstıraplı bu orta yolda bilgi, mutluluk ve kurtuluş vardır. Bu orta yol, insanı ıstıraplarla dolu bu dünyadan kurtararak Nirvana'ya ulaşmasını sağlar. Dolayısıyla eğer kişi, ıstırapı ve onun giderilmesi hakkındaki gerçekleri öğrenip iyi bir Budist olarak yaşarsa Nirvana'ya ulaşır. Bir Budist'in Nirvana'ya erişebilmesi için arzu ve tutkusunu yok edip hikmete kavuşması gerekmektedir. Zaten bir insan, tenasühten ancak Nirvana'ya erişerek kurtulabilir. Buda'nın kendisi, yaşarken Nirvana'ya ulaşmıştır. Onun öğrencileri de Nirvana'ya ulaşmayı temel hedef olarak kabul etmişlerdir.

Budizm, kendini evrensel dinler arasında kabul ettirmek ve yayılmak için mücadele etmemiş olan tek dindir. Zira bu din asla mücadele ile kazanılmış bir din değildir. O devamlı nefislerin terbiye edilmesi gayesine hizmet ederek evrensel bir din haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda miskinlik ve tembellek bu dinin en açık alameti haline gelmiştir. Budizm'de insanın kurtuluşu Tanrısına değil kendisine aittir. Ayrıca Budizm'de itikadın temeli karma doktrini olarak kabul edilir. Dolayısıyla kurtuluş, mutlu sona erme ve insanın kendi amellerinin sonucu olarak gelişmektedir. Budizm'e göre Tanrı bu düzene bir müdahalede bulunmaz; dolayısıyla insan bu dünyada ne ekerse onu biçer.¹²

Budizm'de karma ve tenasüh anlayışı, toplumsal düzenin temel ilkelerini ifade etmektedir. Şöyle ki, bunlar insan hayatını düzenleyen iki düzenektir. Bu karma ve tenasühten kurtuluş ise Nirvana'ya ulaşmakla sağlanabilmektedir. Çünkü Budistler için Nirvana, ebedi saadet ve mutluluğa götüren yol, acı ve ihtiraslardan kurtulmak için bir vasıta demektir. Zira kişi ancak Nirvana'ya ulaşarak tenasüh denilen doğum-ölüm silsilesinden kurtulabilir.

Budizm'in kurucusu olan Buda, öğretilerini yayma hususunda her ne kadar mücadele etmemiş olsa da kendisi kşatriya (savaşçılar) sınıfına dâhildir. Hatta onunla ilgili anlatılan birçok hadise öylesine efsaneleşmiştir ki, onun hakkında söylenenlerin hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu bilinemeyecek kadar karmaşık hale dönüşmüştür. Nitekim Buda'nın doğum öncesi ve doğum anı ile ilgili anlatılan bazı olaylar, Hz İsa'nın durumu ve Hz Muhammed'in doğumu anında vuku bulan hadiselerle benzerlik göstermektedir. Örneğin, Hz İsa gibi Buda da Tanrı olmadığını söylediği halde daha sonraki taraftarları, onları Tanrı ilan etmiştir. Yine Buda'nın doğumu esnasında vuku

¹² Fatih Şahin, **Budizm'de Nirvana Anlayışı**, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2005, s. 17.

bulduğu iddia edilen pek çok hadise ile Hz Muhammed'in doğumu esnasında meydana geldiği rivayet edilen olaylar arasında birçok benzerliğin olduğu dikkati çekmektedir.

Budizm'e göre bütün insanlar eşit yaratılmıştır. Aradaki yegâne fark sadece bilgi ve şehveti yenmekle ortaya çıkabilir. Bütün bunların yanı sıra Budizm'de Buda'nın ölümünden sonra gözle görülür önemli değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Mesela Budizm'de, başlangıçta nihaî bir Tanrı fikri ve ruh kavramı yer almazken, Buda'nın ölümünden sonra Budistler onu ilah ilan etmişler ve heykellerini tapınaklara koyup heykellerine tapmaya, çiçek ve tütsüler sunmaya başlamışlardır. Hatta aydınlanmaya erdiği yeri, hac yeri ilan etmişlerdir. Sonuç itibariyle de, insanların Budizm'de olmayan birçok hususu dinin içine soktukları açık şekilde görülmektedir.

Aslında Budizm'in ortaya çıkışı bir protesto hareketi niteliğindedir. Daha sonra kendi doktrinini ortaya koyan Budizm, Hinduizm'deki kast sistemine, Brahmanların otoritesine, savaşa ve bunun gibi pek çok hususa karşı çıkmış ve bunları protesto etmiştir. Fakat bu yeni doktrini ortaya koyarken Hinduizm'deki birçok inanç ve gelenekten yararlanmayı da ihmal etmemiştir.

Budizm'in iki mezhebenden biri olan kuzey mezhebi Çin, Japonya, Tibet, Nepal ve Sumatra'da yayılma imkânı bulmuştur. Diğer bir mezhep olan güney mezhebi ise Burma, Seylan ve Siyam'da yayılmıştır. Budizm bu ülkelere yayılırken kendi içinde birçok değişikliğe uğramıştır. Yayıldığı bölgelerdeki kültür, coğrafya ve yaşam tarzı Budizm'i etkilemiş, neticede Budizm bu bölgelerdeki yaşam standartlarına uygun hale getirilmiştir.

Bilindiği gibi Budizm, milat dolaylarında ortaya çıkan Mahayana Mezhebiyle, klasik Budizm'i temsil eden Hinayana Mezhebenden oluşan ikili sistemdir. Bu mezheplerden Mahayana, Türkler arasında daha çok benimsenmiştir.¹³

¹³ Şükrü Uslu, **Orta Asya'da Budizm'in Yayılması**, Darendе Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, C. I, S.1. Darendе 1995. s. 35.

BİRİNCİ BÖLÜM

BUDİZM VE BUDİZM'DE İNANÇ ESASLARI

A. BUDA’NIN HAYATI VE BUDİZM’İN BİR DİN OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

1. Buda’nın Doğumu, Yaşamı ve Yolculuğu

Buda’nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. En güçlü olasılıkla Buda İÖ 563 yılında doğmuş ve İÖ 483 yılında seksen yaşında ölmüştür. Uzakdoğu geleneğinin doğum yılı olarak belirttiği tarih ise İÖ 623 yılıdır.

Buda adı “aydınlanmış, uyanmış, en yüce bilgelige ulaşmış” kişi anlamında ona sonradan verilen bir san, bir lakaptır. Tarihi öneme sahip bir şahsiyet olan Buda'nın asıl adı Siddhartha Gotama'dır.¹ Sidharta “amacına ulaşmış kimse” anlamına gelmektedir ve bu da bir lakaptır. Bazı araştırmacılara göre Gotama Buda’nın soyadıdır.²

Buda, “ilhama eren, arif” kimse anlamında kendi isminden sonra söylenen ve en çok kullanılan sıfatıdır ki, Budizm kendisiyle başlamış olmasına rağmen, bazı kaynaklara göre dünyaya gelen yedinci Buda’dır³ ve Budist literatürüne göre ise 25. Buda’dır⁴. Evvelki Buda’ların efsaneleri Gataka denilen kitaplarda gösterilmiştir.

Buda bugünkü Oudh ilinin Kuzeydoğusunda, Nepal yaylalarının etekleriyle Rapti Irmağı arasında kalan verimli, sulak, ovalık bölgedeki küçük Şakya Krallığının başkenti

¹ Mircea Eliade, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, (Çev. Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 54.

² İlhan Güngören, **Buda ve Öğretisi**, Yol Yayınları, İstanbul 1981, s. 48.

³ Asaf Halet Çelebi, **Pali Metinlerine Göre Gotama Buddha**, Hece Yayınları, İstanbul 2003, ss. 21 – 22.

⁴ Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 2002, s. 165.

Kapilavastu'nun yakınında Lumbini Köyü'nde doğmuştur.⁵ Budist gelenek Buda'yı Şakya Kralı Suddhodana'nın oğlu olarak tanır.

Buda'nın doğumu hakkında pek çok rivayet vardır. Bir rivayete göre annesi Maya, Buda'nın doğumundan önce bir rüya görmüş ve bu rüyada ona doğacak olan oğlan çocuğunun ileride meşhur bir mürşit olacağı bildirilmiştir. Maya, Buda'nın karnına beyaz fil şeklinde girdiğini de görmüştür. Annesi, zamanı gelince Buda'yı Kapilavastu'dan ailesinin yanına giderken yolda Lumbini Koruluğunda doğurmuştur. Geleneğe göre Maya, bir kutsal İncir Ağacı'nın dalından tutunmuş ve o arada onun sağından Buda dünyaya gelmiştir. Tanrılar, onu beyaz bir çamaşır içinde bulmuş ve ona banyo yaptırmışlardır. Ona, "her arzusuna, gayesine kavuşan" anlamına gelen Sidharta adı verilmiştir.⁶ Doğumundan bir müddet sonra annesi ölmüş ve o, teyzesi ve aynı zamanda da üvey annesi olan Mahaprajapati tarafından büyütülmüştür.

Siddhartha'nın babası, oğlunun geleceğini öğrenmek için falcılara başvurmuş ve onun ya kudretli bir hükümdar veya bir "Buda" olacağını öğrenmiştir. Kral, oğlunun "Buda" olmasına engel olmak için çalışmış; onu saray zevkleri içine hapsedmiş, refah içinde geçen bir hayat ve iyi bir eğitim imkânı sağlamıştır.⁷ Siddhartha akrabalarından birinin güzel kızı Yaşodara ile evlenmiş ve Rahula (engel) adında bir oğlu olmuştur.

Bir gün Siddhartha babasının yasağına uymayarak saraydan dışarı çıkmış ve gerçek hayatın sarayda gördüğünden ibaret olmadığını anlamıştır. Çünkü o, ilk gün bir ihtiyara, ertesi gün bir hastaya, üçüncü gün bir cenazeye ve dördüncü çıkışında da bir dilenci keşişe rastlamıştır. Gördüklerinden dolayı, her şeyin boş olduğunu anlamış ve dünya nimetlerine sırt çevirmiştir. Yirmi dokuz yaşında iken, ailesi uykuda bulunduğu sırada sarayı terk etmiştir. Bir ormana varmış, ormanda, üzerindeki mücevherleri çıkarıp uşağına vermiş ve onu atı ile birlikte geri göndermiştir. Saçlarını kökünden keserek suya atmış ve o esnada oradan geçen bir rahiple elbiselerini değiştirmiştir. Sarayı terk ettikten sonra, eski âdetlere uyararak tanınmış hikmet ve murakabe üstatlarını aramış, zihnî gelişmeyi sağlayan yoga metotlarını öğrenerek manevî sükûn ve huzura ulaşmada ehliyet kazanmak istemiştir. Gotama ismini kullanarak, altı yıl, bir deri bir kemik kalıncaya kadar en sert bir züht hayatı

⁵ Annemarie Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1955, s. 90.

⁶ Dhammapada, **Buda'nın Öğretileri Mükemmeliğe Giden Yol**, (Çev. Cengiz Durkan), Dergâh Yayınları İstanbul 2005, s. 10.

⁷ Dhammapada, **a.g.e.** s. 11.

yaşamaya başlamış fakat bu da onu tatmin etmemiştir. Sonunda ondan da vazgeçmiştir. Sonra yeniden yiyip içmeye başlamıştır. Böylece Gotama hakikat ve huzuru başka yollardan aramaya başlamıştır.⁸ Buda, bir rivayete göre dört, bir rivayete göre yedi haftasını ağacın altında geçirmiştir. Bazılarına göre de dört ağacın altında birer hafta kalmış ve nihayet bir gece aydınlığa kavuşmuştur. Kavuştuğu aydınlığın ifade ettiği mana son derece basitti. Yani bütün ıstırap, arzu yüzündendi ve insan herhangi bir şeyi özlemekten vazgeçmekle huzura kavuşurdu. Bu düşünce yalnız Buda için değil, bütün dünya için yepyeni idi. Bu düşünce onun hayatına hâkim olmuştu. Kendisi daha sonraları bu halini anlatarak şöyle demiştir: “Artık kurtulduğumu içimde hissediyordum. İçimdeki cahillik dağılmış ve içimi aydınlık kaplamıştı.”

Bu kurtuluş ve aydınlanmaya “gecenin son nöbetinde” kavuşmuştu. Şafak sökerken ruhu, aydınlık içinde yüzüyor ve yeni bulduğu hakikati yaşıyordu. Yoldan geçen iki tacir, ona pilav ve bal vermişler ve onun ilk müritleri olmuşlardı. Buda da, yerinden kalkmış ve yeni dini yaymaya koyulmuştur.⁹ Buda ilk vaazını Benares’deki Sarnath Geyik Parkı’nda kendinden ayrılan beş zahide vermiştir. Bu vaaz, “Kanunun Tekerliğini Döndürmek” diye adlandırılmıştır. Bu vaazında, kendisinin doğru yolu bulduğunu, Buda olduğunu, onlara da bu yolu göstereceğini ve doktrini (dhamma) öğreteceğini söylemiştir.¹⁰

Buda’nın ikinci vaazı, ruh ya da ben diye bir şeyin olmadığını açıklamak üzere yaptığı konuşmadır. Bu konuşma şöyle özetlenebilir:

“Gövde¹¹ (rupa¹²) ruhu içermiş olamaz. Çünkü gövde er geç yok olacaktır. Ruh duygularımız, coşkularımız (vedana) algularımız (sana), önceki düşüncelerimiz, kararlarımız, eylemlerimizle biçim almış karakter özelliklerimiz (sankhara), ayırt edici bilincimiz (vicnana) içinde de olamaz. Çünkü bunlar da eninde sonunda yok olacaklardır. Ne dersiniz kardeşlerim gövdemiz kalıcı mıdır yoksa geçici midir? Ya da duygularımız, coşkularımız, algularımız, karakter özelliklerimiz, ayırt edici bilincimiz kalıcı mıdır, geçici midir?” Beş çileci de “geçicidirler” diye cevap vermişlerdir.

⁸ Tümer – Küçük, **a.g.e.**, s.160 – 162.

⁹ Ömer Rıza Doğrul, **Yeryüzündeki Dinler Tarihi**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1942, s. 90.

¹⁰ Tümer – Küçük, **a.g.e.**, s. 162.

¹¹ Bir şeyin asıl bölümüdür, burada ise insan bedeninde baş, kol ve bacaklar dışında kalan bölüm kastedilmektedir.

¹² Hindu felsefesinde insan ve ilahi varlıkların görünüşüne verilen addır.

Bu vaazı da dinledikten sonra Buda'nın beş çileci arkadaşının iç gözleri bütünüyle açılmış, beşi de tam olarak aydınlanıp Nirvana'ya ermişlerdir. Böylelikle Buda ile birlikte aydınlanmışların sayısı altıya çıkmıştır. Ertesi gün zengin bir ailenin çocuğu olan Yasa adlı bir genç de Buda'nın öğretisini dinleyip aydınlanmış ve topluluğa katılmıştır. Yasa'nın topluluğa katılmasından sonra babası ve arkadaşları, toplam elli dört kişi daha Buda'nın öğretisinden yararlanarak aydınlanıp topluluğa katılmışlardır. Böylece Buda'nın dışında topluluğa katılanlarının sayısı altmışı bulmuştur.¹³ Bu cemaat, Sangha diye bilinen ilk rahipler topluluğudur. Buda, uzun süre kadınların Sangha'ya alınmasını reddettiyse de halası ve karısının ısrarıyla kadınlar da bu teşkilata girmeyi başarmışlardır. Buda'nın oğlunun da bu teşkilata girdiği bilinmektedir.¹⁴

Buda, mezhebini yayma hususunda kendine mahsus bir yol tutmuştur. Yağmurlu mevsimlerde uzlete çekilerek düşünmüş, yazmış ve yaz mevsimi için hazırlanmıştır. Bir takım güçlüklerle karşılaşarak tefsirlere muhtaç olduğu zaman tenasüh (transmigration) yahut tekrar doğuş itikadından yardım görmüştür.¹⁵

Buda ve öğrencileri kendi rahiplerinin topladıkları sadakalarla ve aldıkları hediyelerle geçinirlerdi. Çoğu kere prensesler ve zenginler, Buda ile birlikte ileri gelen talebelerini de yemeklere davet ederlerdi. Buda da yemeklerde vaaz ederek, inandığı hakikati yayardı.¹⁶ Böyle ziyafetlere çağrılmadığı günlerde Buda, diğer rahiplerde de adet olduğu gibi şehir ve kasabayı dolaşarak sadaka toplamaya çıkardı. Yemek yedikten sonra Hindistan'ın ikliminin mecbur ettiği şekilde yalnız başına istirahataya çekilirdi. Ya sessiz bir ovada yahut sık ormanlar arasındaki serin ve gölgeli yerlerde yalnız başına murakabeye dalar yahut yaz mevsiminin ikindilerinde, boğucu sıcaklar esnasında uykuya yatarı. Akşam yaklaşırken bu “şerefli sükût'tan” çıkar; müritleriyle beraber, dostlarının yahut düşmanlarının yanına yahut bir topluluk arasına mübahaseye veya vaaz vermeye giderdi.¹⁷ Buda'nın rahipleri ise sarı elbiseler giyerler ve saçlarını kazıtırlardı. Ancak bu dinde sınıf farkı yoktu. Her insan birbirine eşit mesafede idi.¹⁸

¹³ Güngören, a.g.e., s. 62.

¹⁴ Hilmi Ömer Buddha, **Dinler Tarihi**, Vakıf Yayınları, İstanbul 1935, s. 24.

¹⁵ Doğrul, a.g.e., s. 91.

¹⁶ Buddha, a.g.e., s. 254.

¹⁷ Çelebi, a.g.e., s. 36.

¹⁸ Buddha, a.g.e., s. 254.

2. Buda'nın Ölümü

Siddhartha Gautama Buda, hiçbir zaman ulûhiyet iddiasında bulunmamıştır. Kendisine verilen Budalığın en büyük mabut tarafından verilmiş bir feys (yüz) olduğunu söylerken, sonradan halk onu ulûhiyete kadar çıkartmış ve onun dini telkinlerini değiştirmişlerdir.¹⁹ İlk Budist Konsillerine göre Gautama topluluğun kurucusu olarak kabul edilmiş, Buda ismi kendisine daha sonra verilmiştir.²⁰ Seksen yaşına kadar yaşayan Buda, ömrünün hemen kırk dört senesini Budalık halinde geçirmiştir. Muhtelif tetkik ve hesaplara göre milattan önce 477 – 487'de ve en çok muteber olan Oldenberg'in de tasvip ettiği bir kavle göre 480'de vefat etmiştir.²¹

Buda kendisinden sonra bu doktrini devam ettirmeleri için geride pek çok öğrenci bırakmıştır. Geleneğe göre seksen yaşını geçtiğinde artık öleceğini, böylece şakirtlerini ve görevini bırakacağını anlayan “Buda, Ananda ile beraber Uttar-Pradesth'te Malla'luların ülkesinde bulunan Kushinagara'ya gitmiştir.”²² Bu yolculuktan önce ilk sancıları başlayan Buda, bütün rahiplerin üç ay içinde Kushinagara'daki toplantı yerinde toplanmalarını istemiştir. Hatta Kushinagara'ya giderken yolda durumu ağırlaştırmıştır. Toplantı yerinde Buda, bir sedir hazırlatılıp başı kuzeye gelecek şekilde sağ yanı üzerine yatırıldıktan sonra Ananda ve keşişlere son öğüdünü vermiş ve son sözlerini söylemiştir. Bunun neticesinde Buda'nın ruhu bilginin en yüksek dört mertebesinde geçerek sükûnete ermiştir.²³

Buda ölmeden önce toplantı yerinde beş yüz şakirdine, telkininde ve Sangha kurallarında anlamadıkları bir şeyin olup olmadığını sormuş, soruyu üç kez tekrarlamasına rağmen, hayır cevabını almıştır. Bu cevaptan sonra, orada bulunan beş yüz kişinin nihai kurtuluşunun garanti olduğunu açıklamış ve onlara şöyle hitap etmiştir: “*Kardeşlerim, şimdi sizden ayrılacağım. Her şey geçicidir. Kurtuluşunuza gayret edin*”. Buda bu sözlerinin ardından Nirvana'ya ulaşmıştır.

Buda ölmeden önce müritlerine veda ederken, kendi yakınlarından en sevdiği şahıs olan Ananda'nın ağlamak için saklandığını öğrenmiş ve sevgi dolu bir sesle onu yanına çağırarak şunları söylemiştir: “*Ey Ananda, böyle ağlayıp sızlama, umutsuzluğa kaptırma*

¹⁹ Ahmet Mithat Efendi, **Tarih – i Edyan**, C I, İkinci Taln, İstanbul 1329, s. 260 – 261.

²⁰ Fatih Şahin, **a.g.tz.**,s. 9.

²¹ Çelebi, **a.g.e.**, s. 38.

²² Tümer – Küçük, **a.g.e.**, s. 166.

²³ Buddha, **a.g.e.**, s. 226.

kendini. Sana daha önce de demedim mi? İnsanın sevdiği her şeyden, hayran olduğu her şeyden, bunların hepsinden ayrılması, yoksun kalması, sıyrılması gerekir. Doğan, yaratılan, elle yapılan, dolayısıyla geçici olan her şeyin yok olmaması mümkün müdür ey Ananda? Olur, şey değildir bu. Fakat sen ey Ananda, sen uzun zaman Mükemmel'e karşı sevecenlikle, iyilikle dolu bir saygı gösterdin: bunu yapmacığa sapsmadan sevinçle, sınırsız biçimde, düşüncenle olduğu kadar sözlerin ve eylemlerinle de yaptın. Sen iyilik yaptın, ey Ananda; tuttuğun yolda direnirsen, çok geçmeden tüm günahlarından arınacaksın."²⁴

Müritlerine son olarak: "Yılmadan savaşınız" dedikten sonra da ruhunu teslim etmiştir.

Neticede, seksen yaşında iken, öğretmeye ve vaaz etmeye adanmış ömrü sona eren Buda, öğrencilerinden ve rahiplerinden ayrılmış, sonsuz olan Nirvana'ya ulaşmıştır. Buda'nın ölümü, aynen doğumu gibi semadan gelen haberciler ve işaretlerle önceden bildirilmiştir. Cenazesi şehir dışına taşınarak, güzel kokulu bir ormana kaldırılmış, cesedi törenle yakılmıştır.²⁵ Külleri ise on parçaya ayrılmış, bir parçası orada kurulan stupa'da, diğer parçalar da Hindistan'ın başka yerlerindeki diğer stupalarda koruma altına alınmıştır.²⁶

B. BUDİZM'İN HİNDİSTAN'DA VE HİNDİSTAN DIŞINDA YAYILIŞI

1. Budizm'in Hindistan'da Yayılışı

Budizm'in yayılması barış içerisinde olmuştur. Çünkü Buda her zaman barış ve adalet kavramlarını ileri sürmüştür. Buda hiçbir zaman hiç kimsenin zorla kendi dininden çıkmasını veya onun dinine girmesini arzu etmemiş ve kendisi yeni bir din ihdas etmek istememiştir. O sadece insanlara yardım etmek, onların sıkıntılarına çözüm bulmak istemiştir. Sonra öğrencileri onun yolunu devam ettirerek bugün dünyanın her yerinde mensubu bulunan Budizm'i meydana getirmişlerdir.²⁷

Budizm, Hindistan'da doğmuş olmasına rağmen mensupları daha çok bu ülke dışında bulunan, günümüzde yaşayan büyük dinlerden ilk beşi içine girebilen bir özelliğe sahiptir. Mensuplarının sayısı 350–400 milyon civarında gösterilmektedir. Günümüzde en

²⁴ Felicien Challaye, **Dinler Tarihi**, (Çev.: Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 2002, s. 69.

²⁵ Güngören, a.g.e.s. 67.

²⁶ Nasuh Günay, "**Tarihi Süreç Açısından Budizm Ve Öğretisi**", Arayışlar İnsan Bilimleri Araştırmaları, Sayı 1, Isparta 1991, s 181.

²⁷http://www.berzinarchives.com/web/ru/archives/study/history_buddhism/general_histories/spread_buddhism_asia.html.

çok mensubu Hindistan, Çin, Mançurya, Moğolistan, Seylan, Tayland, Burma, Kamboçya, Lâhos, Doğu Bengal, Vietnam, Bhutan, Birmanya, Singapur, Malezya, Tayvan, Tibet, Kore, Japonya gibi Güney Asya ve Uzak Doğu ülkeleri²⁸ ile Avrupa ve Kuzey Amerika Ülkelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler.²⁹ Ayrıca Türkler arasında da bu dini kabul eden boyların olduğu bilinmektedir.³⁰

Budizm artık sadece Hint Yarımadası veya Doğu Asya'ya özgü değil, dünyanın hemen her yerinde taraftarı bulunan bir din haline gelmiştir. Örneğin sadece ABD'de beş milyondan fazla Budist'in olduğundan söz edilmektedir. Ancak karşılaşılan her yeni kültür, aynı zamanda yeni bir Budist mezhebin doğmasına yol açmıştır. Budizm'in yerel kültürlerle uyumda gösterdiği başarı, onun yayılmasını kolaylaştıran en önemli faktör olmakla birlikte, onun kendi içinde çok farklı dini düşünce ve uygulamaları barındırması ise, ilk formundan oldukça uzaklaşmasına neden olmuştur.³¹

Budizm'in ilk mezhebi olarak kabul edilen Theravada/ Güney Okulu veya Hinayana olarak adlandırılan okul, Sri Lanka, Tayland, Kamboçya ve Birmanya'da varlığını sürdürmektedir. Bu mezhebin aynı zamanda Güneydoğu Asya'da da taraftarları bulunmaktadır. Budizm'in ikinci mezhebi sayılan Mahayana veya "Kuzey Okulu", tarihsel süreç içerisinde Hindistan ve Tibet hudutlarını aşarak Çin'de; oradan da Kore ve Japonya'da yayılmıştır.³²

Budizm'in gelişi üç muhtelif yol üzerinden olmuştur: yolların birincisi, Mani dininin de takip etmiş olduğu Batı yolu idi. Bu zamanlarda Türkistan'da Hind krallıkları en şaşaalı devirlerini yaşamaktaydılar: değerli birçok Hind el yazmaları bu parlak devre aittir. Budizm'in ikinci yolu, Çin üzerinden geçer. Miladi 4. asırdan sonra, Çin hacıları, çok uzun yollar aşarak, Türkistan üzerinden Hindistan'a gitmişler ve orada Budizm tahsil etmişlerdir. Aynı zamanda bu hacılar Hindistan'dan, Budizm'e ait pek çok metni de tercüme etmek üzere getirmişlerdir. Budizm'in üçüncü yolu ise Tibet üzerinden geçer.

²⁸ Tümer - Küçük, a.g.e, s. 159.

²⁹ Ahmet Güç, "**Budizm**", Samil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1990, I, 252-253.

³⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Tarihi**, TDEK, I. cilt, Ankara, 1992, s. 11-229.

³¹ Ali İhsan Yitik, "Budizm", **Yaşayan Dünya Dinleri**, (Ed. Şinasi Gündüz), Diyanet İşler Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 314.

³² Şevket Yavuz, "Günümüzdeki Budist Mezhepleri", **Yaşayan Dünya Dinleri**, s. 341-342.

Tibet de Hind Budizm'ini, Çin'de olduğu gibi harfi harfine sadık kalmak üzere kabul etmişlerdir. Hatta burada aynı metinler Tibetçe'ye tercüme edilmiştir.³³

Buda'nın telkinleriyle bir inanç sistemi haline gelen Budizm, yayılmak ve gelişmek için kendisine has bir yol tutmuştur. Budist bir kimse, sekiz dilimli yoldan yürürse huzura erer ve Nirvana'ya ulaşır prensibini ortaya koyan Buda, adeta bir ihtilal yapmıştır.

Buda ilahlara, kâhinlere, dua ve ibadetlere yer vermemiştir. Aynı zamanda Brahmanizm'i tamamen reddetmiş, onun ilke ve inançlarını kabul etmemiştir. Bunun için de hayatını bir emniyet içerisinde geçirmek için yeni bir inanç sistemi getirmiştir. Temel amaçlarından birisi ise Brahmanizm'in getirdiği kast sistemini ortadan kaldırmaktır. Çünkü Buda'ya göre insanlar arasında ayırım yoktu, yani insanlar arasında yüksek ve alçak ayrımı yapmazdı. İnsanlar yaptıkları hareketleri ve davranışlarına göre mukayese edilmeliydi. Bu yüzden Buda, sosyal ahlaka değer vererek, ferdiyetçiliğe karşı çıkmış ve yardımlaşmayı tavsiye etmiştir.³⁴

Buda, "Putperestlik ve kötülüğe karşı mücadele eden, cazibesini halka karşı gösterdiği demokratik saygıdan alan bir şahsiyeti." Onun ölümü Budizm için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Buda yaşarken inandığı hakikatlerini kendisi yaymış, rahiplerine de kendisinden sonra yaymalarını emretmiştir. Buda'nın ölümünden sonra, rahipleri onun öğretilerini yaymaya başlamıştır. Ancak bu saatten sonra Budizm'de bazı değişiklikler olmuştur. Buda'nın kendisinin hiç önem vermediği ve üzerinde durmadığı ilahlık makamı ortaya çıkmıştır. Bizzat Buda'nın kendisi ilahlığa yükseltilmiştir. Bu ilah fikrini esas alan Mahayana Mezhebi ortaya çıkınca, artık Budizm Buda'nın yolundan ayrılmıştır. Mahayana Mezhebi ile birlikte "Brahmanizm'de Buda'yı isyana sürükleyen ne varsa, onun adına izafe edilmiş ve Budizm'e karışmıştır." Bunun akabinde Budizm, putlarla süslendikten ve çeşit çeşit hikâyelerle renklendirildikten sonra yayılmasına hızla devam etmiştir. Mahayana Mezhebi'nin Buda'yı ilah ilan etmesine karşılık olarak, Hinayana Mezhebi mensupları Buda'yı normal bir insan, bir rehber olarak kabul etmişlerdir.

MÖ 264'te Hindistan İmparatoru olan Aşoka, kendisini Budizm'in yayılmasına adanmıştır. Fethettiği bölgelere bizzat kendisi giderek, civar ülkelere de misyonerlerini

³³ Walter Ruben, **Buddhizm Tarihi** (Çev. Abidin İtil), Sakarya Basımevi, Ankara 1947, s. 4-5.

³⁴ Ömer Rıza Doğrul, **Yeryüzünde Dinler Tarihi**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1947, s. 124-131.

göndererek Budizm'i büyük bir coğrafyaya hâkim duruma getirmiştir. Aşoka taş sütunlar diktirip üzerine Budizm'le ilgili metinler yazdırmak suretiyle bir takım bilgilerin bu günlere kadar gelmesini de sağlamıştır.³⁵ Aşoka'dan sonra gelen Maurya kralları zamanında, Budist İmparatorluğu önce duraklama sonra da küçük prensliklere bölünme sürecine girmiştir.³⁶

Budizm, Hindistan'da kurulan I. Maura İmparatorluğu döneminde resmi din olarak kabul edilmiştir. I Maura İmparatorlarından Aşoka, Hindistan'ın uzak bölgelerine, Orta Asya'ya, Seylan'a, Suriye'ye, Mısır'a ve Batı Afrika'ya Budizm'i yaymaları için özel görevli heyetler göndermiştir. Aşoka döneminden itibaren pek çok yerde varlığı hissedilen Budizm'in Orta Asya'ya yayılması "Yü - ciler" dönemine rastlamaktadır.³⁷

Buda bir ahlak sistemi kurmuş ve bu şekliyle inançlarını yaymıştır. Fakat onun öğrencileri ahlak öğretilerinin yerine ayinler ihdas ederek bunlarla meşgul olmuşlardır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki: Budizm her aşamada akli kullanarak gelişmiştir.³⁸ Buda'nın öğrencilerine göre ilah Buda'ya itaat etmek insanın kendisini kurtarması için yeterliydi. Nirvana'ya ulaşmak da putların ayaklarını öpmek sayesinde kazanılıyordu. Velhasıl, Budizm yayıldıkça değişiyor ve farklı bölgelere yayıldıkça esas özünden daha fazla ödün veriyordu.

Budizm, yayılma sırasında büyük değişikliklere uğramış, başka inançlardan etkilenmiş ve mahalli kültürlerden uzaklaşarak amacına ulaşmış nihayetinde de bir dinden ziyade, bir dinler ailesine dönüşmüştür. Budizm, Çin'de Taoizm'in Japonya'da Şintoizm'in, Hindistan'da ise Hinduizm'in etkisi altında kalarak, orijinalliğini belli bir süreçten sonra devam ettirememiştir.

³⁵ Walter Ruben, **Eski Hint Tarihi** (Çev. Ziya Şenbay), Ankara 1947, s. I, 192.

³⁶ Walter Ruben, **a.g.e.**, s. 8.

³⁷ Sükrü Uslu, **a.g.m.** s. 35.

³⁸ Korhan Kaya, **Budistlerin Kutsal Kitapları**, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s. 31.

2. Budizm'in Hindistan Dışında Yayılışı

Budizm, Hindistan'da ortaya çıkmış fakat Hindistan ile sınırlı kalmayıp dünyanın birçok ülkelere yayılarak evrensel bir din olmuştur. Budizm'in Hindistan dışında yayılması ise Budist mezheplerinin ortaya çıkmasından sonra meydana gelmiştir. "Mahayana Mezhebi, Çin'e Çen-Yen, Japonya'ya ise Shingon adlarıyla intikal etmiştir."¹ Bu zamanlarda Budizm, misyoner keşifleri sayesinde Hint yarım adasının batısında ve Deken'de de yayılmıştır. Budizm'in Seylan'a girişi ise Kral Aşoka zamanında gerçekleşmiştir. Tayland ve Burma'ya girişi ise daha sonraları Seylan'dan gelen Therava'da Budizm'i buralara hâkimiyet almıştır.

XIII ve XIV yüzyıllarda ise Therava'da Budizm'i Seylan ve Tayland'dan Kamboçya ve Laos'a yayılırken Mahayana Budizm'i de Çin'den Vietnam'a geçmiştir. Bütün bu ülkelerde ve diğerlerinde "Budizm tarihi, coğrafi, milli ve mahalli şartlara göre şekillendiği gibi iki önemli Budist Mezhebi elemanlarının da yer yer kaynaştığını görmekteyiz."²

Bu gün itibariyle Seylan'ın yüzde altmış, Tayland, Burma, Laos ve Kamboçya'nın yüzde doksanı hala Budist'tir. Pali diline dayanan Budizm ile ilgili bilgiler XIX. yüzyılda Avrupa ve Amerika'ya kadar yayılmıştır. Böylece başta İngiltere olmak üzere Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, Buda'nın hayatı ve doktrinine ilgi baya artmıştır. Bu gün bu ülkelerde doğudan gelme keşiflerle birlikte, keşif olmayan Budist'lerin sayısı da fazladır. Günümüzde Hindistan'da, aydınlar arasında Hinduizm'den memnuniyetsizlik sonucu bu eski mirasa dönenler olduğu gibi, kast dışı kimselerden Budizm'e girmiş ayrı bir topluluk da bulunmaktadır.

Günümüzde ise Budist mensupları başta Hindistan olmak üzere Çin, Mançurya, Moğolistan, Seylan, Tayland, Burma, Kamboçya, Laos, Doğu Bengal, Vietnam, Bhutan, Birmanya, Singapur, Malezya, Tibet, Kore, Rusya ve Japonya olmak üzere birçok ülkede yer almaktadırlar. Ancak Budizm, bu ülkelerde bir takım değişiklikler geçirmiş ve neredeyse başlangıçtaki Buda'nın doktrinlerinden çok farklı bir anlayış içine girmiştir. Şimdi Budizm'in Hindistan dışındaki ülkelere nasıl girdiğini ve ne şekilde bir gelişme gösterdiğini üzerinde duralım.

¹ Mircea Eliade, **a.g.e.** s. 60.

² Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınevi, Ankara 1997, s. 172.

a. Çin Budizmi

Mahayana Mezhebi Çin'e Chen-Yen (Japonca Shingon) adıyla girmiştir. Çin'de mevcut olan üç dinden biri Budizm'dir. Budizm'in Çin'e ne zaman girdiği kesin olarak bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar, Çin kaynaklarına dayanarak, Budizm'in Çin'e MÖ 69 yılında girdiğini söylemektedirler. Bazı araştırmacılara göre ise Budizm'in Çin'deki geçmişi en azından MÖ iki bin yılına kadar geri götürülmektedir. Yukarıda belirttiğimiz tarihten daha önce Çin'in Budizm'le ilgisi olsa bile buna dair hiçbir bilgi mevcut değildir. Budizm, İmparator Mingati devrinde Çin'de resmi olarak tanınmıştır.

Budizm Çin'e girerken kutsal metinler de Çinceye tercüme edilmiştir. Çinli tercümanlar Sanskritçe ve Pali dilindeki teknik dini kavramları olduğu gibi kullanmak yerine önceleri Budist kavramların kendi dillerindeki yerleşik Taoist karşılıklarını kullanmışlardır. Kısa süre sonra bu yöntemin sakıncalarını fark ederek, olduğu gibi alıntı yolunu seçmişlerdir. Örneğin Budizm'in merkezinde yer alan Nirvana kavramı önceleri Taocu bir terim olan "wuwei" ile tercüme edilmiş, daha sonra wuwei yerine niepan kullanılmıştır.¹

Çin, Tibet ve Japon Budizm'inin her birinin kendine mahsus özellikleri ve Hint Budizm'inden farklı yanları vardır. Mahayana Ekolü'ne mensup olması bu üç mezhepde en belirgin ortak yan olmuştur.

Birinci yüzyıldan itibaren Budizm, Asya İpek Yolu boyunca Çin'e kadar uzanmıştır. Han Hanedanlığının yıkılmasından sonra Kuzey Çini işgal eden Çinli olmayan halklara 300 senelik hâkimiyetleri sırasında Mahayanacı keşişler siyasi ve askeri işlerde danışmanlık yapmışlar, sihirbazlıkla da büyük şöhret kazanmışlardır. Budist vaizler ise, özellikle de Tu-teng zamanında hemen hemen bütün kuzey Çini Budist yapmayı başarmışlardır. Fakat Budizm Çin'e Orta Asya'dan girdiğinde iyice eskimiş, kendi içinde bir takım değişikliklere uğramıştır. Mahayana metinlerinin çevirisi ise, Kuşan'dan gelen Yü-cı Lokarakşa'yla birlikte başlamıştır.

¹ V. Şamak Yami, "Budizm'in Çin'e Girişi Ve Madhyamika Okulların İlk Devreleri", Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırma Dergisi, Sayı 12, Konya 2011, s. 94.

“Budizm’in Çin’de geniş bir şekilde yayılması, Buda’nın doğrudan doğruya uyanıklığı elde etmek için meditasyon özel tekniklerini öğreten Chan (Japonya’da Zen; Sanskritçe’de Dhyana, meditasyon) ekolü tarafından gerçekleştirilmiştir.”², Çin’deki Tien Tai Dağındaki manastırlarda Tien Tai ekolü ortaya çıkmıştır. Sonraki dönemlerde, IV. yüzyılda Kore’nin güneyinde tutunmuş ve IX. yüzyılın ortalarında da Japonya’da Tendai adıyla varlığını sürdürmüştür. Temiz ülke ekolü ise, muhtemelen bir Mahayana topluluğu olmuştur. Bu ekolün temel felsefesi, kişiye sonsuz inayet, güç, fazilet verebilecek olan Buda ve Bodisadvalara döndürerek onların yardımını kazanmaktır. Huan yan ekolüne gelirsek, bu ekol cihanşumül tezahürlerin temeli olan sürekli bir zihni telkin etmektir.

IX. yüzyılda zirveye ulaşan Çin Budizm’i bu yüzyılın ortasında İmparator Wu Tsung’un görünmedik zulüm ve baskısına maruz kalmıştır.³

b. Japon Budizmi

Budizm, Japonya’ya VI. yüzyılın ikinci yarısında girmiştir. Fakat başlangıçta başarısız olmuştur.⁴ Daha sonraları ise Budizm, getirmiş olduğu yeni manevi disiplin ve yetiştirme sistemleri ile Japon halkının hayatında başlıca dini güç haline gelmiştir. Çin’de pek fazla rağbet gösterilmeyen Mahayana Mezhebi Japonya’ya giren Budizm’in bir kolu idi.⁵ Bu ekol, bir halk dini olarak dünyevi çıkarlar için büyüsel ve tabiatüstü yardım iddiasında bulunmuştur.

Japon Budizm’inde mezhepler ülkeye gelen yabancı rahipler ve özellikle de Çinli rahipler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Budist Jodo Mezhebi Japonya’da doğmuştur. Jodo, Honen tarafından 1175’te kurulmuş ve Shinram tarafından da geliştirilmiştir. Jodo, Çinlilerin temiz ülke ekolünün karşılığıdır. Bu ekole göre Buda ezeli nur, hikmet ve sevgi sahibidir. Jodo’nun Japonya’da dört farklı kolu vardır. Bunlar: Sihinshu, Jodo, Yuzunembutsu ve ji’dir.

Jodo’dan daha önce tahminî olarak 806’da Kobo Daishi tarafından kurulan diğer bir Japon Budist mezhebi Shingo’dur (Doğru söz). Bu ekol mistik ve uzlaştırılmacı bir yapıya sahiptir.

² Mircea Eliade, **a.g.e.**, s. 64.

³ Tümer, “**Budizm**”, DİA, VI, 354.

⁴ Eugene Herrigel, **Zen Budizm Yolu** (Çev. Sedat Ümran), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1995, s. 9.

⁵ Hayrettin Şahin, **a.g.tz.**, s. 36.

Japonya'daki bir başka Budist Mezhebi ise Tendai'dir. Tendai'yi Japonya'da kuran Dengyo Daishi'dir. Tendai Mezhebine göre bütün sırlar fazilettir ve bir kimse kendi şuurunda Buddha'lığı gerçekleştirebilir. Japonya da Tendai ile birlikte Shingon Mezhebi de inanç ve felsefi düşüncenin itici gücü olmuştur. Shingon, Çin'e yolculuk yapan ve Keşmirli bir Hintliden eğitim alan Kukai tarafından sistematize edilmiştir. Shingon ikonografisi Japon dini sanatında çok önemli bir yere sahiptir.

Sonuç olarak Çin'de "Chan" diye bilinen, Japonya'da Zen adını alan Budizm'in bir ekolü, Budist ekoller içerisinde patlamış ve sadece Japonya'da kalmayıp bütün dünyaya yayılmıştır. Zen Budizm, kutsal metinlere, söz ve kavramlara, omlara dayanan yorumlara değil, Budizm'in esas özünü ve ruhunu aksettirdiğini iddia ettiği kendi telkinlerine önem verir. Bu mezhebin Japonya'da birkaç kolu mevcuttur. Bunlar Soto, Rinzai ve Obaku'dur. Bu çok önemli ve etkili bir mezheptir. Bu mezhep, bir iç tecrübeyi geliştirme yoluyla hakikatin doğrudan ve mistik olarak kazanılmasına dayanır.

Japon Budizm'indeki inanç esasları, genel Budizm'deki inanç ve ibadet esasları ile benzerlik göstermektedir. Zira Japonya'da yayılan Budizm, temelde Budizm'in iki ana mezhebinden biri olan Mahayana Mezhebi'ne dayanır. Japon Budizm'inin kendi mezhepleri ise temel konularda genel Budizm ile aynı iken, teferruatta farklılık göstermektedir.

Budizm Japonya'ya çeşitli mezhepleriyle gelenekleşmiş bir hayata sahipse de ilk canlılığı kaybetmiş durumdadır.⁶

c. Seylan Budizmi

Seylan eski Budizm'in önemli merkezlerinden biridir. V. yüzyılda Pali dilinde yazılmış bir vekâyinâmeye göre Buda Seylan'ı üç defa ziyaret etmiştir. Seylan'a Budizm Kral Aşoka zamanında, Seylan Kralının Budizm'i kabul etmesiyle birlikte girmiştir. Budizm'in Seylan'a iyice yerleşmiş olması Seylan'ın başkenti Anuradhapura'da bir "vihara"'nın (manastır) açılmasına sebep olmuştur.

Seylan Theravada geleneğinin de en önemli iki eseri vardır. Buddhaghosa'nın Tripitaka üzerine yayılmış Sinhalese şerhlerini Pali dilinde yeniden kaleme aldığı eser ile yine Buddhaghosa'nın Budist telkinatının geniş bir özetini yaptığı eserdir. Seylan'da

⁶ Tümer, "Budizm", DİA, VI, 355.

Budizm'in gelişinden sonra, yani 1815'teki İngiliz işgaline kadar olan devrede ülkeyi idare edenin de Budist mensubu olması istenmiştir.

Abhayagini Mezhebi miladın ilk yüzyılında yaşamış bir Seylan kralı zamanında ortaya çıkmıştır. Bu mezhep etkilerin ocağı olmuştur. Abhayagini mensupları, hem Thravada hem de Mahayana telkinatını inceleyerek dışa açık bir yol tutmuşlardır. Daha sonraki bir üçüncü mezhep olan Jetoana da bir önceki mezhebin yolunu tutmuştur. Sonraki yüzyıllarda ise bu üç mezhep Seylan'daki Sangha'nın temelini oluşturmuştur. Bu yüzyıllarda Güney Hindistan ve Hindu etkisi giderek artmış ve hatta Hindu Tanrıları şiva ve Vişnu için tapınaklar yapılmıştır. Bununla birlikte XI. yüzyıldaki milli uyanış sonucu Budizm yeniden güç kazanmış ve Thravada gelenekçiliği altında mezhepler birleştirilmiştir.

Seylan'da halk, keşişlerin yaşadığı viharaları kutsal ziyaret yeri olarak görürler. İlk viharalar içinde bir yadigârın gömülü olduğu dagabalar (pagoda) ve bir de "Bo Ağacı"ndan oluşan bir büyüdür. Anuradhapura'daki bu Bo Ağacı'nın Buda'nın altında ilhama kavuştuğu Gaya'daki ağaçtan kesildiği ve Mahinda'nın kız kardeşi tarafından Seylan'a getirildiği iddia edilmektedir. IV. yüzyıldan bu yana, Buddha'nın heykelleri ve Bo Ağacı, viharaların değişmez aksesuarları arasındadır. Daha sonra XII. yüzyıldan itibaren "Devalaya" denilen Hint tanrılarının putları da viharalarda yer almaya başlamıştır.⁷

Seylan'da Budizm'in gelişip etkili olmaya başlamasıyla birlikte 1947'den bu yana milli bir kalkınma devam edip günümüze kadar gelmiştir. Hatta Seylan'da iki Budist üniversitesi dahi kurulmuştur.⁸ Seylan Budizmi hakkında bilinmesi gereken bir diğer husus ise, Seylan Budizmi'nin eski Budizm'in en önemli merkezlerinden biri oluşudur.

d. Burma Budizmi

Budizm Burma'ya III. yüzyıldan itibaren girmiştir. Burma'da önce Sarvastiva'da Sanskritçe'ye dayanan Budizm oluşmuştur. Daha sonra Pali Budizm'i de kendisini göstermeye başlamıştır. Çinli seyyahların kayıtlarına bakılacak olursa, VII. yüzyıldan itibaren hem Thravada hem de Sarvastivada mensuplarının Burma'da bulunduğu görülür. VIII-IX. yüzyıllarda aşağı Burma'da, Kuzeydoğu Hindistan'daki Bengal'den gelen Mahayana Budizm'inin bulunduğu görülmektedir. Bu Thravada Budizm'i yerli, mahalli

⁷ Tümer – Küçük, **a.g.e.**, s. 177.

⁸ Tümer, "**Budizm**", DÍA, VI, 355.

inançlarla zaman içersinde karışmış ve Burma Budizm'i ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Asya ve diğer bölgelerde olduğu gibi Burma Budizm'inde de, manastır hayatına girenler ve girmeyenler vardır. Burma'da Thravada dışında, az sayıda tecrit edilmiş Mahayana manastırı da mevcuttur. Mahayana mensupları, kuzeydeki dağlık bölge ve Doğu Burma Shen eyaletlerinde yaşayan mahalli Gurka ve Rangoon'daki Çin topluluğudur.

Burma'da manastırlar halkın moral ve eğitim işlerinde yardımcı olmaktadır. Krallar tarafından yaptırılan pagodalar (tapınaklar) ise dikkat çeken ibadethaneler arasındadır. Birçok şehir ve kasabada keşiş olmayanlar da manastırlara bağlıdır. Halk tarafından hibe edilmiş, altın yapraklarla kaplı Rangoon Dagon Pagodası Mandalaydakiler gibi ziyaret yeri kabul edilir ve şenliklerde bütün Budistler tarafından toplanılır.

e. Tayland Budizmi

Budizm'in Tayland'daki tarihçesi ise VI. yüzyıla dayanmaktadır. Tayland halkının yüzde doksan dördü Budist'tir. Tayland Budizmi, diğer Güneydoğu Asya ülkeleri gibi Thravada Mezhebine dâhildir.

Tayland'ın güneyinde, önceleri Hinayana Mezhebi hâkimdi. Fakat VIII-XIII. yüzyıllar arasında etkin olan Hinayana Mezhebi, XI-XIV. yüzyıllarda Kimmerler'in ülkeyi ele geçirmesi sonucu Hindu geleneğine yenik düşmüştür. XIV. yüzyılda Tayland'ın milli tarihi başlamış ve bu yüzyılda Seylan'a giden Siyam'lı keşişler, dönüşlerinde Tayland'da kalmış ve oradaki yeni Budist gelişmeleri yaymışlardır. Bundan sonra Tayland'da Thravada Budizm'i hâkim olmuştur.

1851'de tahta çıkan ve on yedi yıl hüküm süren Mongkut, Sangha teşkilatı ile ilgili yenilikler yapmış ve modern Tayland'ın temellerini atmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu güne kadar Tayland'ın şehir bölgelerinde Batı etkisi kendisini göstermekteyse de şehir dışı bölgelerde Budist kültür, inanç ve gelenekleri hala ağırlığını hissettirmektedir.⁹

⁹ Tümer, “Budizm”, DİA, VI, 355.

C. BUDİZM'DE İNANÇ ESASLARI

1. Budizm'in Temel İnançları

Budizm'de iman ikrarına “tri-ratna” denir. Buna üç cevher adı verilir. Bunlar: Buda, Dharma ve Sangha'dır. Dharma Buda'nın bulup geliştirdiği doktrin ve akidedir ki, Budizm'in hayat merkezini teşkil etmektedir. “İslamiyet'te Kur'an-ı Kerim'in, Hıristiyanlıkta Hz İsa'nın tuttuğu yeri Budizm'de Dharma tutmaktadır.¹ ”Yani Budizm'deki en önemli kural ve kaide Dharma'dır. Sangha ise, başlangıçta erkek rahipler cemaatinden ibaret iken, daha sonraları içerisine kadınların da dâhil edildiği Budist rahip ve rahibeler cemaatidir.² Akabinde bu üç esas şöyle ifade edilmektedir: “Buda'ya sığınıyorum, Dharma'ya sığınıyorum, Sangha'ya sığınıyorum”.

a. Tanrı İnancı

Buda'nın tanrı hakkında ne söylediği açık değildir. Başlangıçta Budizm'de müşahhas bir tanrı fikri yoktu. Bazılarına göre, Budizm ilk ortaya çıktığında Hinduizm'e karşı bir tepki niteliği taşıyan, ateist karakterli, ibadet fikrine sahip olmayan bir dindi. Fakat buradaki “ateist karakter”, Tanrı'yı inkâr etmek anlamına gelmez. Herkes şahsi kurtuluşunu Nirvana'da bulmaktadır.³ Budistler, Buda gibi kâinatı kimin yarattığı konusunda ilgisizdirler. Onlar tanrıyı reddetmezler ama onunla ilgilenmezler de. Onlara göre, dünya Tanrı'ya ait bir şey değildir. Dünya insanların hırs ve arzularından ortaya çıkmıştır. Bu sebeple dünyevi her şeyi reddederler. Budizm'de ne politeizm ne monoteizm anlayışı vardır. Zamanla ise şekil değiştiren Budizm'de Buda'nın bizzat kendisi tanrılaştırılmış ve heykelleri yapılarak tapınılmaya başlanmıştır.

b. Dört Temel Hakikat

Buda'nın dile getirdiği konular Dört Temel Hakikat olarak kabul edilmiştir. Bunlar:

- 1) Hayat acı ve ıstıraplarla doludur. Acı ve ıstırap dünyevi oluşun temel özelliğidir.
- 2) Acı ve sıkıntıların nedeni arzulardır.

¹ Mehmet Taplamacıoğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara 1960, s. 121.

² Tümer – Küçük, *a.g.e.*, s. 189-190.

³ Tümer – Küçük, *a.g.e.*, s. 114.

- 3) Acı ve sıkıntıları sona erdirmek, arzu ve isteklerden vazgeçmeye bağlıdır.
- 4) Arzu ve isteklerin üstesinden gelmek de Sekiz Dilimli Yolu izlemekle mümkündür.

Budistlere göre hayat acılarla, ıstıraplarla dolu bir kutudur. İnsan o kutu içinde kalırsa hayatını hep mutsuz, başarısız bir şekilde sürdürmeye devam eder. İnsanlar ise hep mutluluk, servet, güvenlik, başarı, uzun ömür peşinde koştukları için o kutu içinden çıkmaya çalışırlar. Fakat herkes bu yolu geçemez. Yolunda hep şansına acı – ıstırap, hastalık veya başarısızlık düşer. Ancak her yolun bir sonu vardır, herkesi bekleyen kaçınılmaz son – ölümdür. Bütün sıkıntılardan kurtuluş her türlü arzuyu bırakmaktır. Bu Budistlerin gerçek ve temel hikmetleridir.⁴

c. Sekiz dilimli yol

Kutsal veya soylu Sekiz Dilimli Yol (atthangika-magga) aslında Budist hayatın şematik bir anlatımıdır. Budist hayatın bu sekiz dilimli izahına, Sutta-Nipata gibi daha önceki bazı Budist kutsal metinlerinde rastlanmadığına ve bu yüzden daha önceki metinlerde yer alan Budist hayatın üçlü şemasının genişletilmiş şekli olabileceğine işaret edilmiştir. Bu üçlü şema şu şekilde idi: 1. Başlangıçta bulunan iman (saddha), ki sonunda hikmete (panna) dönüşmüştür. 2. Ahlak (sila), 3. Zihnini bir yerde toplama veya murakabe (samadhi). Bu yönlerden her biri daha alt bölümlere ayrılmış ve böylece iman, doğru anlayış ve doğru düşünceye; ahlak, doğru konuşma, doğru davranış ve doğru geçime; meditasyon da, doğru (ruhi) niyet, doğru düşünce ve doğru anlayışa dönüşmüştür.

Görüldüğü gibi, başlangıçta bir iman davranışı olan şey, yani üzerinde inceleme yapmaya gerek görülmeden doğrudan Buda'dan alınan anlama ve düşünme yolu – tecrübeye dayalı ispatlama sebebiyle- Budist yaşantının daha ileri bir safhasında hikmete dönüşmüştür. Dolayısıyla, başlangıçta üçlü şekilde düzenlenen şema, daha sonra aşağıdaki şekli almıştır:

1. Sila (Ahlak)	2. Samadhi (Meditasyon)	3. Panna (Hikmet)
a. Doğru Söz	a. Doğru Muhakeme	a. Doğru Anlayış
b. Doğru Davranış	b. Doğru Murakabe	b. Doğru Düşünce

⁴ Yitik, a.g.e., s. 321.

Buda'nın ihdas ettiği ve üç ana başlık altında sekiz maddeden oluşan Sekiz Dilimli Yol'un daha iyi anlaşılabilmesi için ayrıntılı bilgi vermek gerekecektir.

i. Sila (Ahlak)

Doğru söz, doğru davranış ve doğru geçimden ibaret olan ve aynı zamanda davranış kuralları, buyruklar olarak da bilinen Sila, Budizm'in disiplin kurallarıdır. Sila, Budistlerin iyice bilmesi gereken üç tür öğretinin ilkidir. Budizm'de “buyruk” kelimesi, yanlış fikir veya hareketi önlemek ve kötülüğe son vermek gibi bir çağrışıma sahiptir. Genellikle Budist buyrukları Hinayana⁶ ve Mahayananıninkiler⁷ şeklinde ikiye ayrılabilir. Hinayana buyrukları, beş buyruk, sekiz buyruk, on buyruk, iki yüz elli buyruk, beş yüz buyruk gibi çeşitli kategori veya gruptan oluşur. Bunların en temel olanları ise: 1. Öldürmemek, 2. Çalmamak, 3. Zina gibi kötü davranışlardan uzak durmak, 4. Yalan konuşmamak, 5. İçki-uyuşturucu kullanmamak şeklindeki beş buyruktur. Bu buyruklara riayet eden birisinin bir insan olarak yeniden doğabileceği söylenir.

Budizm'in Hinayana kolunun benimsediği sekiz buyruk, bu beş buyruğu da ihtiva eder (ancak, beş buyruğun üçüncüsünün yerini “seksüel ilişkilerle meşgul olmamak” ifadesi almıştır). İlave olarak: 6. Süslü eşya giymemek, güzel koku sürünmemek, müzik dinlememek, dans etmemek, 7. Yüksek veya geniş yatakta uyumamak, 8. Mesela öğleden sonra gibi uygun olmayan bir saatte yemek yememek şeklindeki buyruklar benimsenmiştir. Bu sekiz buyruk ruhani sınıftan olmayan dindarlar içindir ve bunlara sadece özel günlerde riayet edilmesi gerekir.

Hinayana'nın benimsediği on buyruk, Budist teşkilata yeni girmiş olan erkek ve kadınlar içindir. Bu on buyruk da, yukarıda belirtilen sekiz buyruğa şu iki buyruğun

⁵ Brandon, S. G. F., **A Dictionary of Comparative Religion (DCR)**, London 1970, s. 290-291.

⁶ “Küçük Araba” mezhebi adı da verilen bu akım, muhafazakâr ve gelenekçi bir yapıya sahip olan bir Budist mezhebidir. Bu mezhebe göre Buda, acılardan kurtulma ve aydınlanma yolunu öğreten bir rehberdir. Hinayana mezhebi bir çok kola ayrılmış olmakla birlikte bunlardan en önemlileri Tharavadin ve Servastivadın ekolleridir. Günümüzde Tharavadin ekolu yaygın konumdadır. Özellikle Seylan, Tayland ve Burma'da bu mezhep yaygın durumdadır. Bkz. Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ankara 1998, s. 172.

⁷ “Büyük Araba” mezhebi adı da verilen Mahayana, Budizm'in dördüncü konsili sonrasında oluşmuştur. Türkler tarafından “Ulug Kölüngü” adı verilen ve yenilikçi ve senkretist bir yapıya sahip olan bu mezhep, tarihsel Buda'yı tanrılaştırmış; onun başlangıçtan beri var olan ilahi bir varlık olduğunu kabul etmiştir. Öte yandan bu mezhep, herkesin Buda olabileceği görüşünü savunmuştur. Kore, Vietnam, Çin ve Japonya'da yaygın konumda olan Mahayana mezhebi bir çok ekole ayrılmıştır. Bunlardan Madhyamika, aşırı zihinciliği ile dikkatleri çeker. Bkz. Gündüz, **a.g.e.**, s. 242.

ilavesiyle oluşur: 9. Müzik dinlememek veya dans seyretmemek (ki bu yukarıda geçen altıncı maddenin bir parçası olup burada müstakil bir buyruk haline getirilmiştir). 10. Altın ve gümüş gibi değerli eşyalara sahip olmamak. İki yüz elli veya beş yüz buyruk ise, kendilerine tamamıyla rahiplik veya rahibelik unvanı verilmiş kimselerin uyması gereken tam disiplin kurallarıdır.

Budizm'in Mahayana kolunun benimsediği buyruklar, üç etraflı buyruğu, on büyük buyruğu ve kırk sekiz küçük buyruğu ihtiva eder. Üç kapsamlı buyruk, ister ruhban sınıfından olsun ister olmasın, Mahayana Bodisatvaları⁸ içindir. Bunlar: 1. Buda tarafından Mahayana Bodisatvaları için, bu buyruklara riayet etmek ve kötülüğü önlemek üzere ihdas edilen tüm davranış kural ölçülerini kuşatan buyruk, 2. Tüm iyi fiilleri, yani iyi fiilleri icra etmeye çalışmayı ihtiva eden buyruk ve 3. Tüm yaşayan varlıkları, yani tüm canlıları eğitmeyi ve onlara faydalı olmayı ihtiva eden buyruktur. Bu üçüncü buyruğa aynı zamanda hissedilebilir varlıklara faydalı olma buyruğu da denilir.

Mahayana'nın kabul ettiği on büyük buyruk ruhban sınıfına mensup olanlar içindir. Bunlar: 1. Öldürmemek, 2. Çalmamak, 3. Cinsel ilişkilerle meşgul olmamak, 4. Yalan söylememek, 5. İçki satmamak, 6. Diğer Budistlerin geçmiş kabahatlerinden söz etmemek, 7. Kendini övmek veya başkalarını kötülememek, 8. Hediye vermekten kaçınmamak veya Budizm uğruna çaba sarf etmekten geri durmamak, 9. Öfkeye meydan vermemek, 10. Budizm'in üç hazinesinin aleyhinde konuşmaktır. Kırk sekiz küçük buyruk ise, Brahma Net Sutra'da açıklanmış olup on büyük buyruğu oluşturan buyruklar kadar önemli olmayan konuları ele alır.

Çin'de T'ien-tai (538-597) ve diğer Mahayana okulu rahipleri Hinayana buyruklarını – Mahayana doktrini ışığında yorumlamalarına rağmen- ancak kendileri rahipliğe atanma törenlerinde kabul ederler. Bununla beraber, Tendai⁹ okulunun kurucusu

⁸ Kısaca Buda namzedi anlamına da gelen Bodisatva, yalnızca kendisi için kurtuluşu aramayıp, sevgi ve bilgelik erdemiyle ıstırap çeken kişilerin de kurtuluşa ulaşmasına çalışan ve bunun için Nirvana'ya girmekten kaçınan Budist azizidir. Her insan hususi bir adaktan sonra Bodisatva olabilir. Bodisatva'nın görevi bütün mahlukatı sevindirmek, onları her deritten her kederden kurtarmak, her varlıkta gizli olan iyi sıfatları geliştirmektir. Bunu yapmadan önce Nirvana'ya girmez. Böyle müstakbel Budalar, özellikle Mahayana mezhebinde büyük hürmet görürler. En meşhur Bodisatva, Avalokiteşvara ve Maitraya'dır. Bkz. Gündüz, **a.g.e.**, s. 68; Schimmel, **a.g.e.**, s. 157.

⁹ Tendai, Budizm'in bir ekolüdür. Bir kimsenin kendi şuurunda Budalığı kazanabilmesini savunur. Bkz. Gündüz, **a.g.e.**, s. 365.

Dengyo (767-822),¹⁰ Hinayana'nın rahipliğe atanma törenini kabul etmek zorunda kalmakla beraber, Mahayana rahiplerinin söylediklerinin aksine işaret ederler ve Lotus Sutra'ya¹¹ dayanarak üç kapsamlı, on büyük ve kırk sekiz buyruğu Mahayana disiplininin, rahiplerin destek olmak durumunda oldukları, özel kuralları olarak kabul ederler. Bu kurallara, T'ien-tai doktrininde mükemmel öğreti olarak bilinen Lotus Sutra'ya dayandırıldıklarından, mükemmel buyruklar da denilir.¹²

ii. Samadhi (Meditasyon)

Samadhi, Sanskritçe bir kelime olup “üst üste yığmak” anlamına gelir. Buna göre, ruhun bir obje üzerinde merkezileşmesi demektir. Bundan dolayı Samadhi kelimesi genellikle “ruhi merkezileşme” olarak tercüme edilmiştir.¹³ Samadhi, Budist dilinde de “zihnini-dikkatini bir yerde toplamak” manasına gelir. Bu terim meditasyon uygulaması ile birlikte kullanılmış olup dikkati bir konu üzerinde toplamaya, konsantre olmaya ve böylece dağınık düşüncelere engel olmaya işaret eder.¹⁴ Samadhi, Hint dinlerinde düşüncenin konsantrasyonu demektir. Yoga'da bu konsantrasyon meditasyonun sekizinci ve son makamı olarak değerlendirilir. Budizm'de ise meditasyonun dördüncü safhasıdır.¹⁵ Bu makamda seyredilen eşya, gerçek şekli ile görünmektedir. Artık o anda ondan başka bir şey yoktur. Samadhi öyle bir haldir ki, basit dış tahriklerle kesintiye uğramaz. Bu, Batı'da extase-vecd diye tarif edilen hale benzetilmektedir. Ancak extase, benlikten çıkma olayı olurken, Samadhi benlikte temerküz anlamına gelmektedir. Anlatıldığına göre Ramakrişna,¹⁶ Samadhi'yi elde etmek için bir yoginin gelmesini ve onu bir cam parçasında

¹⁰ Dengyo Daishi, Japon Budizmi'nde Tendai mezhebinin kurucusudur. 805'te kurulan bu mezhebin bugün de taraftarları mevcuttur. Bu mezhep bütün insanlarda Buda tabiatının var olduğunu, Buda tabiatıyla insan şuurunun deniz ve dalga gibi birbirinden ayrılmazlığını savunur. Bkz. Gündüz, a.g.e., s. 71; Mehmet Aydın, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Konya 2005, s. 118.

¹¹ Lotus Sutra, Mahayana Budizmi'ne ait kutsal metin Sadharma Pundarika'ya verilen yaygın bir isimdir. Miladi yılların başlarında Sanskritçe yazılan bu kitap, çeşitli dillere çevrilmiş ve yaygın şekilde kullanılmıştır. Ona bu yaygınlığından dolayı “Yarı Asya Ahiti” adı da verilmiştir. Kumaravija'nın M.S. 406'da yaptığı Lotus Sutra çevirisi, Çin ve Japonya'da meşhur olmuştur. Lotus Sutra, evrensel kurtuluşun yeni şeklini sunan Buda'yı tanımlar. Metnin, Zen ekolünce ve diğer Budistlerce okunan meşhur 24. bölümü Bodhisattva Avolokiteşvara'nın yüceliğini anlatır. Bkz. Gündüz, a.g.e., s. 238.

¹² Gakkai, DB, 517-518.

¹³ Aydın, a.g.e., s. 663.

¹⁴ Brandon, DCR, 553; Tümer -Küçük, a.g.e., s. 186.

¹⁵ Gündüz, a.g.e., s. 330; Aydın, a.g.e., s. 663.

¹⁶ Ramakrişna (Gadadhar Chatterji, 1834-1886), ünlü asketik ve mistiktir. Çok küçük yaşta tapınak hayatına başlayan Ramakrişna, asketik yaşamıyla ve gördüğü vizyonlarıyla tanınmıştır. Başta Kali olmak üzere çeşitli Hint dini figürleri ve ayrıca İsa ve Buda gibi diğer dinlere ait figürlere ilişkin vizyonlar geçirmiştir. Etrafına çok sayıda taraftar toplayan Ramakrişna, dini çoğulculuk üzerinde de durmuştur. Ona göre bütün

derinleşmesi için muhayyilesinin ötesine geçmesini sağlamasını beklemek zorunda kalmıştır. O, bu noktada merkezileşerek, bütün imajları yok etmiş ve Samadhi'ye ulaşmıştır. Üç gün hareketsiz kalmış ve daha sonra sık sık Samadhi'ye girmiştir.¹⁷

Şu halde Samadhi (meditasyon), ruhu temizlemek, kuruntuları yok etmek ve hakikati kavramak için zihni bir nokta üzerinde yoğunlaştırma uygulamasıdır¹⁸. Bu ana maddeye doğru muhakeme ve doğru murakabe girer. Doğru muhakeme, Budist'in söylediği, yaptığı, düşündüğü işlerde gösterdiği zihin keskinliğini, zihnî nüfuz zarafetini ifade eder. Doğru murakabe de bir yandan zihnin bir konuya yöneltilmesi, nefesin kontrol edilmesi, akla gelen düşüncelerin tahlili, onların özüne inilerek iyi, kötü veya nötr olduklarının anlaşılabilmesi; diğer taraftan da hırs, kin, hile vb. şeylerin nereden kaynaklandığının belirlenmesi gibi hususları kapsar. Buda'dan telkinini bir kelime ile özetlemesi istendiğinde, “sati (muhakeme, düşüncelilik)” cevabını vermiştir¹⁹.

Meditasyon, Sakyamuni'den önce Hindistan'da uygulanmış ve daha sonra, kendi şekil ve yaklaşımlarını geliştiren Budizm'e dâhil edilmiştir. Mahayana Budizminde, meditasyon anlamına gelen dhyana, Mahayana Bodistavalarından istenen altı pratiğin beşincisidir²⁰. Mahayana Bodisatvalarından Budalığı elde etmek için riayet etmeleri istenen altı uygulama “six paramitas” olarak ifade edilmektedir. Sanskritçe “paramita” kelimesi “mükemmellik” veya “karşı kıyıya ulaşmak”, yani “vehim sahilinden aydınlık sahiline geçmek” olarak yorumlanmıştır. Bu altı uygulama şunlardır: 1. Sadaka vermek, ki bu maddi olarak sadaka vermeyi, Kanun'dan sadaka vermeyi (almsgivin of the law) ve – korkuyu uzaklaştırmak ve sıkıntıdan kurtarmak anlamında- korkusuzluk sadakası vermeyi ihtiva eder. 2. Emirlere (Sila) riayet etmek. 3. Sabır veya kişinin bütün olumsuzluk ve zorluklar altında Budist uygulamaya sabırla katlanması ve devam etmesi. 4. Çalışkanlık (devamlılık), diğer beş uygulamayı azami ölçüde fiziki ve ruhi çaba ile durmadan yerine getirmek (tatbik). 5. Meditasyon (dhyana), yani zihni bir noktada yoğunlaştırmak ve sakin

dinler aynı gayeye hizmet eden farklı yollardır. Ramakrişna'nın eşi Sarada Devi de taraftarlarınca bir avatar olarak kabul edilmiştir. Öğrencilerinden Vivekananda, hocasının fikirlerini yaymak amacıyla 1897'de Ramakrişna Misyon Merkezi'ni kurmuştur. Bkz. Gündüz, **a.g.e.**, s. 317-318.

¹⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 663-664.

¹⁸ Gakkai, DB, 402.

¹⁹ Tümer-Küçük, **a.g.e.**, s. 186.

²⁰ Gakkai, DB, 402.

bir zihinle hakikati tasavvur etmek. 6. Hikmeti (prajna) elde etmek, yani kişiye her şeyin gerçek mahiyetini kavrama imkânı veren hikmeti elde etmektir.²¹

iii. Panna (Hikmet)

Panna veya Prajna, Pali dilinde “Hikmet” veya “Bilgelik” demektir.²² Budist hayatın üçüncü ve en yüksek seviyesini teşkil eder. Panna ile bu âlem ve insan ile ilgili gerçeklerin önce inanç olarak kabulü, sonra da tecrübî olarak hedefe ulaşılması amaçlanır. Panna’ya doğru anlayış, doğru düşünce ve doğru niyet girer. Doğru anlayış, âlemi ve insan varlığını dört kutsal gerçeğe göre anlamak demektir. Doğru düşünce, zihnin duygusal arzu, kötülük, zulüm gibi tutumlardan arındırılmasıdır. Doğru niyet (cehd, gayret) ise, sonunda pişman olunacak veya başarısızlığa düşülecek yollara gitmeyip ihlâsla zihinde iyi duygular beslemeyi ifade eder.²³

Panna terimi ile işaret edilen hikmet özel olarak Budizm’e özgü bir şeydir. O, dünyanın veya insan varlığının mahiyeti ile ilgili olan ve ilk önce imanla kabul edilmesi gereken aşkın gerçeklerin doğrudan kavranılışından ibarettir. Fakat bu, Budist hayatı yaşamak suretiyle bu aşkın gerçeklerin doğruluğunu kendi kendine tecrübî olarak tahkik²⁴ etme niyetiyle gerçekleşir. Bu şekilde kavranılmış olan gerçekler şeklen (usulen) Dört Kutsal Gerçek olarak ortaya konmuştur.

Panna aynı zamanda tüm varlığın süreksizliğinin (anicca), kötü oluşun (dukkha) ve gayri şahsiliğin (anatta) doğrudan kavranılışı demektir.²⁵ Panna, her şeyin gerçek tabiatını kavrayan hikmettir. O, kişiyi aydınlığa götüreceğinden, bütün Budaların anası veya kaynağı olarak düşünülmüş ve Panna’yı elde etmek Budist uygulamanın amacı olarak kabul edilmiştir. Hikmet veya Panna (Prajna) sutraların, özellikle Panna’nın geliştirilmesine veya hikmetin olgunlaştırılmasına vurguda bulunur.²⁶

Budizm’in Hinayana koluna göre Panna, doğru düşünce ve doğru görüş olarak ifade edilen asil yolun ilk iki faktörünün sonu olarak telakki edilmiştir. Kısaca o, canlı ve derin

²¹ Gakkai, DB, 611-612.

²² Aydın, a.g.e., s. 622.

²³ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 186.

²⁴ Doğru olup olmadığını araştırmak veya doğruluğunu, yanlışlığını meydana çıkarmaktır. Bir şeyi eksiksiz ve ziyâdesiz yapmakta mübâlağa etmektir. Bir şeyin hakikatına ermek, künhüne vâkıf olmak, nihayetine erişmek demektir.

²⁵ Brandon, DCR, s. 486-487.

²⁶ Gakkai, DB, 612.

bir şuur erme olayından ve dört asil hakikatin, derin şekilde anlaşılmasından ibarettir. Bu derin anlayış Nirvana'nın gerçekleşmesini temin etmektir. Onun için bu, kurtarıcı bir bilgidir. Bu bilgi eşyayı olduğu gibi göstermektedir. Şüphesiz burada entelektüel planda bir kavrayış söz konusu değildir. Bilakis, cehaletten (avidya) ve hayalden kurtaran bir manevi tecrübe söz konusudur. Budizm'de Hakikat bir ilaçtır. Bunun için Budizm'i sadece bir felsefe olarak telakki etmek doğru değildir; aynı zamanda o bir kurtuluş yoludur.

Budizm'in Mahayana (Büyük Araba) koluna göre ise iki türlü Panna vardır. Bu, izafi ve uzlaşmacı hakikat gibi, iki farklı şuur haline uygun iki tip fonksiyona bağlıdır. Bu da, zihinsel egzersizi, fenomenal dünyaya dâhil etmekte ve hakikat, düalite (ikilik) alanında gelişme göstermektedir. Yüksek hakikate (paramartha) sahip olanlar, uyanışı (Badhi) elde edenlerdir. Buna da Prajnaparamita veya yüce hikmet uygun düşmektedir. Yüce hikmet, her çeşit ikiliğin ötesine geçirmektedir.²⁷

Görüldüğü gibi bu Sekiz Dilimli Yol'un sonucu, hikmet durumunun (mevki) elde edilmesidir. Bu da doğru anlama ve doğru zihinsel davranışların doğrudan ve derhal gerçekleştiği andır. Oysa bunlar daha önce imana dayandırılmışlardı.

Böylece Sekiz Dilimli Yol, Buda'nın bilgisine göre bir iman davranışı olarak başlayan ve sonunda aydınlanmanın en yüksek seviyesine kadar gelişebilen doğru anlamanın en küçük tohumu (özü) olan yola sistematik bir şekilde koyulmak demektir²⁸. İşte bu yolun sonu Nirvana'dır.

d. Nirvana

Herkesin mutlu bir hayat yaşama isteği vardır. Bu içgüdüsel bir duygudur. Mutluluk herkesin başarmayı hedeflediği bir amaçtır. Ancak bu mutluluğa ulaşmak için kişiler farklı farklı yollar seçerler. Budizm'de mutluluğa ulaşmanın temel anlamı, kişiye ıstırap veren her türlü acı ve tutkudan vazgeçmektir. Peki, bu nasıl sağlanabilir? Elbette Nirvana'ya ulaşarak sağlanacaktır.

Budizm'de yaşamın son hedefi Nirvana'dır. Her insan geçmişte başka yaşamlar sürmüştür. Öldükten sonra tekrar başka bir vücutta dirilecektir. Nirvana son dirilişten sonra ulaşılabilecek durumdur. İnsanın sonraki hayatında başına gelecekler, önceki hayatında

²⁷ Aydın, a.g.e., s. 622-623.

²⁸ Brandon, DCR, 258.

yaptıklarının ödülü veya cezası olacaktır. İşte Buda gelecek hayatlarında insanların Nirvana'ya ulaşabilmeleri için öğretisini geliştirmiştir.²⁹

Nirvana (Pali dilinde Nibbana), kelime olarak, “mutlak sükûnet, aydınlanma, kayıtsız şartsız özgürlük” gibi manalara gelir. Terim anlamı ise, “kişinin doğum-ölüm girdabından, dolayısıyla bunun sebep olduğu her türlü acı ve kederden kurtulup mutlak aydınlanmaya kavuşması” demektir.³⁰ Nirvana, Budist yaşantının nihaî amacıdır. Sanskritçe’de “sönmek, dinmek” anlamına gelir. Ayrıca söndürmek, özgür kılmak, durmak (inkita), sükûnet ve yeniden doğmak gibi anlamlara da gelir. Nirvana orijinal olarak doğum ve ölüm döngüsü (çemberi) gibi tüm kuruntu ve arzuların da yok edilmesi hali olarak kabul edilmiştir.³¹ Yine Nirvana, Budizm’de insan hayatının nihaî gayesi, karmanın yok edilmesi, daha önce hiç gerçekleşmeyen ve tasvir edilemeyen bir mutluluk haline ulaşma; uzun varlık ve bilgisizlik yolunun, çabalama ve acının sona ermesi demektir. Nirvana kelimesi Sanskritçe’de, bir mumun durumunda olduğu gibi, “sönüş” anlamına gelir. Fakat bu, şahsiyetin yok olması ve imha edilmesi manasına gelmez; daha ziyade reenkarnasyonun, doğum ve ölüm devridaimine sebebiyet veren arzunun “sönmesi” demektir.³²

Şu halde Nirvana iyi bilinen, fakat Batı’da sık sık yanlış anlaşılan bir Budist terimidir. Pali şeklinde Nibbana, Sutta Nipata gibi pek çok eski Budist metninde yer alır. Sanskritçe şeklinde Nirvana, ifade ettiği şey okullar arasında bir dereceye kadar değişiklik arz etse de, Mahayana’da önemli yere sahip olmaya devam eder. Orijinal anlamında ve kullanımında Nirvana, “üfleyerek serinletmek” manasına gelen nibbatî fiili ile irtibatlandırılmıştır: Onun yakını, Sutta Nipata’da Nirvana’dan daha sık rastlanan nibbuta terimidir ki o, “serinletilmiş” eski ideal Budist insanını tasvir etmek üzere sıfatsal anlamda past participle bir kullanımdır. Burada “serinletmek”, Budist düşüncesinde kötülüğün başlıca üç şekli olan hırs, kin ve vehim “ateş”inden serinletilmiş olma haline işaret eder. Bu anlamda Nirvana eski Hindistan’da, iyi veya sağlıklı olmak (yani ateş halinde olmamak) manasında günlük dilde açıkça kullanılırdı. Böylece Nirvana, Budist kullanımda

²⁹ İsmail Hakkı Küpçü, **Uzak Doğru Öğretileri**, www.inkupcu.com

³⁰ Ali İhsan Yitik, **a.g.e.**, s. 282.

³¹ Gakkai, DB, s. 458.

³² Pike, E. Royston, ERR, 277.

nibbuta³³ olan insanın seviyesine işaret eder: Bu, Buda ve aydınlığa kavuşmuş diğer ilk Budistlerin, kirlenme (bozulma) veya kilesas'tan kurtulduklarında, fakat ölümlü hayatın geri kalan kısmını hâlâ yaşamaya devam ettiklerinde nüfuz ettikleri varlık seviyesidir. Böylece bu, “prensip halindeki nibbana”, kilesa-nibbana olarak biliniyordu. Bu, ölümlü hayatın fiziki bileşenleri ayrılma (ölme) anına ulaştıklarında, yani bedeninin ölümü gerçekleştiğinde Nirvana o zaman tamamlanmış oluyor (pari) ve bu pari-nibbana olarak biliniyordu. Gotama'nın durumunda bunu doğrudan doğruya önceleyen olaylar ve olayların kendisi Maha-parinibbana-sutta'da tasvir edilmişlerdir.³⁴

Mahayana'nın felsefi okulunun gelişmesi ile birlikte Nirvana terimi (Sanskritçe şekli), bu okulların geliştirmiş olduğu Mutlak düşüncesiyle ilişkilendirilmiştir. Böylece Nirvana, sunyata, yani Buda'nın özü ile Dharma-kaya ve “nihâî gerçek” ya da Dharma-dhata ile eşitlenmiştir. Özellikle yogacara³⁵ okulunda, aldatıcı objeler dünyasının bilincin gerçek dünyasına dayandırılmış olduğu görüşüne uygun olarak, samsaranın (tecrübî varoluş), Nirvana'nın yanıltıcı tezahürü olduğu ileri sürülmüştür.³⁶

Budizm'in Hinayana ekolü de iki çeşit Nirvana kabul etmişlerdir. Birincisi, kuruntuları bertaraf eden ve altı yolda artık bir daha yeniden doğmak istemeyen, fakat kendisinde bir bedene sahip olduğu ıstırap dünyasına bağlı olan rahibin içinde bulunduğu durumdur. Buna bakiye veya tamamlanmamış Nirvana denir. İkincisi ise, ıstırapın kaynakları olan beden ve akıl ortadan kalktığı anda, ölümlü ulaştığı haldir. Buna da bakiye olmayan veya tamamlanmış Nirvana denir.

Hinayana Budizm'i hayatın nihâî amacına ancak ölümlü ulaşabileceğini öğrettiğinden Nirvana'ya, “bedeni küllere dönüştürme ve bilinci yok etme” öğretisi adı verilmiştir. Mahayana ekolü ise, bu amaca yöneltilecek yaşantıyı (uygulamayı) hayat yükünden kaçmak ve diğerlerinin kurtuluşuna karşı ilgisiz kalmak olarak eleştirmişler ve muhtemelen yukarıdaki ifadeyi küçültücü bir şekilde icat etmişlerdir. Mahayana Budizminde Nirvana, fenomenin gerçek mahiyetinin farkına varış veya Buda hikmetini

³³ Nibbuta, bütün insanlarda yaygın olarak bulunan hırs, kin ve kuruntu ateşinden kurtulup “serinletilmiş” ve böylece “sağlıklı” olan veya kurtuluşu elde etmiş kimseyi ifade etmek üzere kullanılan Budistçe bir terimdir.

³⁴ Brandon, DCR, 469.

³⁵ Yogacara, Sanskritçe “Yoganın Gözetilmesi” anlamına gelir. Bir Mahayana Budist ekolüdür. Bie çeşit idealizmi savunana bu ekol, Vijñānavada olarak da bilinir. Bkz. Gündüz, **a.g.e.**, s. 398-399.

³⁶ Brandon, DCR, s. 469.

elde ediş olarak fenomenal dünyadan gidiş (çıkış) anlamına da gelmediği kabul edilmiştir. Bununla beraber yine Mahayana sutralarında, Buda hikmetinin elde ediliş dünyevi isteklerin Hinayana öğretilerinde açıklandığı gibi aynı tarzda bertaraf edilmesini istemek olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, Nirvana'nın başarılabilmesinin uzun bir süreci gerektirdiği kabul edilmiştir.

Bunun aksine Lotus Sutra, doğuştan getirdiği Buda tabiatının farkında olarak kişinin, dünyevi isteklere sahip olan ve doğum ve ölüm zahmetine maruz kalan sıradan bir kişi olarak kendi mevcut erkek veya dişi formunda Nirvana mevkiine ulaşabileceğini öğretir. Lotus Sutra, doğum ve ölüm acısının Nirvana'nın dışında bir şey olmadığı prensibini açıklar. Lotus Sutra bakış açısıyla doğum ve ölüm, ezeli ve ebedi hayatın ayrılmaz parçalarıdır. Bu sebeple Nirvana doğum ve ölümün ortadan kaldırılması değil, kişinin doğum ve ölüm çemberini tekrarlarlarken tecrübe ettiği aydınlanma halidir. Doğum ve ölüm acısı ve Nirvana veya aydınlanma birbirinden ayıramazlar: diğerini elde etmek için berikini ortadan kaldırmak (bastırmak) gerekmez. Bu acılar dokuz dünyaya, Nirvana da Buda'nın dünyasına aittir. Dokuz dünya ve Buda'nın dünyası karşılıklı olarak birbirlerini ihtiva ederler. Budalık mevkiini açıkça ispat etmek suretiyle kişi, doğum ve ölüm çemberini tekrar ederken Nirvana'yı tecrübe eder.³⁷

f. Karma ve Samsara (Tenasüh)

Hint dinlerinde mevcut olan “karma” ve “samsara (tenasüh)” inançları Budizm'de de yer almıştır. Hint kaynaklı bütün dinler, kozmoloji ve ahiret anlayışını karma ve samsara inançları üzerine bina etmişlerdir. Karma, işleri yöneten gelecek hayatta birçok maddi etkileri bulunan kanunu ifade eden bir terimdir. Karma, iyi-kötü kaderin önceki hayatta yapılan iyi-kötü işler sonucu oluştuğunu ifade eder. Karma, bir çeşit mecburi kader anlayışıdır. Bu da iradi davranışı ifade etmiştir. Budistlere göre yeni karma için önemli olan davranış değil, iradedir.³⁸ Bu terim Sanskritçe'de “yapmak, etmek”³⁹ anlamındaki Kri kökünden türeyen ve “aksiyon, fiil, yapıp etme v.b.” anlamları ifade eden bir isimdir.⁴⁰ Budizm'de karma, iş ve vazife demektir. Bu nedenle karma fikrinin etkisi hayatın tenasühü

³⁷ Gakkai, DB, 458-459.

³⁸ Tümer - Küçük, a.g.e., s. 192 - 193

³⁹ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 316.

⁴⁰ Ali İhsan Yitik, **Hint kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnançıyla İlişkisi**, Ruh ve Madde Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 132-135.

iki acıdan değerlendirilebilir. Biri ahlaki, diğeri duygusaldır. Ahlaki etki, ferdi varlığın bütün bölümlerdeki günah anlayışıdır. Karma fikri, insanın duygularını etkiler ve insan ilişkileriyle doğan duygularla desteklenen cemaat anlayışını geliştirir. Karma fikrinin diğeri sonucu da hayırseverlik duygusunu ve uygulamasını geliştirmede görülmektedir. Ahlak ve duygu birleştirilerek, başkalarının faydası için niyet edilen hayırlı bir işe ithaf edilebilir.⁴¹

Samsara (tenasüh), bir hayattan ötekine geçişi ifade eder. Ondan kaçınmak mümkün değildir. Samsara bitmek bilmeyen bir yeniden doğuş silsilesidir ve içinde bir eziyet, çile yumağı taşır. Samsara sadece bir insan şeklinde hayata dönüş anlamına gelmez. Akabinde en küçük sinekten insana kadar bütün canlı kategorilerini içine alan tekrardan hayata dönüşür.⁴² Budizm inancına göre insan iyi davranışlar ve hareketler yaparsa, daha sonraki hayatta daha yüksek bir mertebeye sahip olur. Eğer kötülük yaparsa daha aşağı mertebeye hayata döner.

g. Kutsal Kitaplar

Budizm'in kutsal kitap ve kutsal yazıları Tripitaka'dır (Kanun'un üç sepeti). Bunlar Budist öğretilerinin en otoriter ve ilk kaynağıdır. Tripitaka'ların sözlü şekli Kral Aşoka⁴³ dönemine (M.Ö. 242) kadar devam etmiş ve Buda'nın üç öğrencisi tarafından yazıya geçirilmiştir. Buda gezici vaiz olmasına rağmen kendisi geriye hiçbir kitap bırakmamıştır. Budistler Buda'nın vaazlarının Poli-Kanon adlı bir kitapta topladığını ve bu vaazların orijinal şekliyle 400 yıl kadar sözlü olarak rivayet edildiğini ve nihayet yazılarla tespit edildiğini kabul ederler.⁴⁴

Budizm'in kutsal kitabı olan Tripitaka'nın üç sepeti şunlardır:

- 1) Vinaya Pitaka (Disiplin Sepeti): Bu metinde keşişlerin uyması gereken manastır hayatı kuralları yer alır.⁴⁵ Rahip olan ve olmayanlarla ilgili hususlar,

⁴¹ Şahin, **a.g.tz.** s. 102.

⁴² Tümer-Küçük, **a.g.e.**, s. 193–194.

⁴³ Birçok ilim adamları, kral Aşoka'yı, tarihin tanıdığı en asil hükümdar sıfatıyla tebcil ederler. Aşoka, birbiri ardınca ülkeleri fethederek şarkın büyük bir kısmını kucaklayan bir imparatorluk kurmuş ve bunun her karışımı silah kuvvetiyle değil, fakat inan kuvvetiyle fethetmişti. Aşoka, Seylan adasına, Keşmir'e ve o zamanki dünyanın en ücra köşelerinde Buda mezhebi misyonlarını göndermiş, bu çalışmalarına yirmi sekiz sene devam etmiş, ölümünden önce Buda mezhebi, yarı dünyayı kaplamış ve dünyanın yarısında hüküm süren din olmuştu.

⁴⁴ Şahin, **a.g.tz.** s. 97.

⁴⁵ Yitik, **a.g.e.**, s. 316.

rahip ve rahibelerin uyması gerekli kaideler, ayinler, vaaz, beslenme, giyinme gibi konular da bu bölümde yer alır.⁴⁶

- 2) Sutta–Pitaka (Vaazlar Sepeti): Sutta “bağ, ip” manasına gelir. Öğreti ile insanlar ve onların yaşamları arasındaki bağa işaret eder. Bu metin diğer dini metinler arasında en önemli metin olarak kabul edilmektedir.⁴⁷ Bu bölümde Buda ve bazı şakirtlerinin devirlerindeki kimselerle konuşmaları, vaaz ve hitabeleri yer alır.⁴⁸
- 3) Abhidhamma–Pitaka (Genişletilmiş Doktrin, Felsefi ve Psikolojik Yorumlar Sepeti): Dört temel gerçeklik, sekiz dilimli yol gibi Budizm’in temel öğretilerine dair felsefi açıklamalar ve yorumlar içerir.⁴⁹

h. Budizm’de İbadet Esasları

Başlangıçta Budizm’de ibadet fikri hiç yer almamıştır. Daha sonraları bir takım ibadetler ortaya çıkmıştır. Budizm’de ibadet sayılabilecek oruç günü merasimidir. Budist rahipleri aybaşında ve ayın on dördünde olmak üzere her ay iki defa toplanırlar ve bu toplantılarda Budizm’in ilkelerinin tam olarak uygulanıp uygulanmadığı kontrol edilir. Budizm’de Buda’nın doğduğu, yüksek ilhama kavuştuğu, kanunun tekerleğini döndürdüğü ve Nirvana’ya kavuştuğu yerler mukaddes kabul edilir ve buralara ziyaretler yapılır. Her dinde olduğu gibi Budizm’de de her Budist’in uymak zorunda olduğu kurallar vardır ve bunlar ibadet sayılır: tıraş olmak, sarı elbise giymek, iki ayda bir defa oruç tutmak, oruçlu iken günahları itiraf etmek, ibadeti tefekkürle yapmak bu ibadetler arasında yer alır.⁵⁰

Budizm’de yüce varlığa karşı yapılması gereken bir dua ve ibadet söz konusu değildir. Ancak Buda, ölümünden sonra tanrılaştırıldığı için ona karşı bir takım ibadetler yapılmaya başlanmıştır. Önce Buda’nın heykelleri yapılmış sonra yapılan bu heykeller Pagodalara⁵¹ yerleştirilip onlara tapınılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Budistlerin

⁴⁶ Tümer-Küçük, **a.g.e.**, s. 187.

⁴⁷ Yitik, **a.g.e.**, s. 316.

⁴⁸ Tümer-Küçük, **a.g.e.**, s. 187.

⁴⁹ Yitik, **a.g.e.**, s. 316.

⁵⁰ Mehmet Aydın - Osman Cilacı, **Dinler Tarihi**, Konya 1995, s. 145.

⁵¹ Budistlerin dinî yapılarına verilen addır. Pagodalar çoğunlukla taştan, bazen tuğladan ve çok nadir olarak da tahtadan yapılır.

önem verdiği üç şey vardır: Buda'nın heykelleri, Buda'nın hatıraları ve Buda'nın altında ilhama kavuştuğu Bodhi Ağacı.

Budist'lerce kutsal kabul edilen ve ziyaret edilen dört büyük yer vardır. Bunlar:

- Buda'nın doğum yeri olan Nepal'daki Lumbuni Koruluğu,
- Buda'nın ilk vaazını verdiği Benares'deki Sarnatha Geyik Parkı,
- Buda'nın öldüğü yer olan Uttar-Pradeş şehri,
- Buda'nın aydınlanma yeri olan Bihar'daki Bodhi Gaya'dır.

Buda, insanların sayısız putlara taptıklarını görmüş ve bunun doğru olmadığını savunmuştur. Bu nedenle başlangıçta Budizm'de put ve heykel yok iken Buda'nın ölümüyle birlikte taraftarları tarafından Buda heykelleri yapılmaya başlanmıştır. Budizm'de yalnız Buda'ya değil, önemli şahsiyetlerin mezarına da çiçek konur ve mum yakılır. Ölüler yakılsa da bu genel bir uygulama değildir. Çocuklar, çok fakir kimseler yakılmaz, gömülür. Budist cemaatine girmek ise herkese serbesttir. Bütün kötülüklerin kaynağı olarak ise cinsi tatmin görülmektedir.⁵²

1. Budizm'de Ölü Gömme Âdetleri

Hindistan'ın en kutsal yerlerinden biri, Ganj nehrinin kıyısına yerleşmiş olan, "Şiva'nın Şehri" Varanasi'dir. Hindu hacıları buraya günahlarından arınmak için gelirler. Ayrıca Hindistan'ın başka yerlerinde ölen kişiler eğer imkânları varsa buraya getirilir, burada törenle yakılır ve külleri Ganj nehrine atılır. Böylece ruhlarının kurtuluşa ereceğine inanırlar. Ayrıca bir Hindu için Varanasi'de ölmek, ruhun tekrar tekrar dünyaya gelmesinden kurtulmasını sağlayan Moksha'ya ulaşmasını sağlar. Ghatlarda⁵³ ölülerin yakılması faaliyetleri günün 24 saati kesintisiz olarak devam eder. Buraya Hindistan'ın hemen her yerinden ölü bedenler getirildiğine göre bu kadar çok sayıda bedenın hemen yakılması pratik olarak mümkün değildir. Bu iş için sıraya girilmesi gerekir. Bir bedenın yakılması için 380 kg. kadar kuru ağaca ihtiyaç duyulduğu ve töreniyle, ibadetiyle ve

⁵² Tümer-Küçük, a.g.e., ss. 195–201.

⁵³ Ölü yakılması ve yıkaması için asırlar boyunca taştan inşa edilmiş yapıdır. Ghatlar Hindistan'ın bütün kutsal nehir kıyıların da yer almaktadır. En meşhur Ghat Varanasi şehrin de yerleşen Ganga kıyısındadır. Bu kıyıda ölü yakmak çok pahalı olduğu için fakir insanları, bekâr kızları, hamile olan kadınları ve çocukları yakmadan nehre atmaktadırlar. Rivayete göre burada yakılan veya suya atılan insanlar reenkarnasyon için mücadele etmeyecektir. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Ghati>

bölgenin temizliğiyle bir yakılma olayının 3 saat kadar sürdüğü belirtilmektedir.⁵⁴ Ölü yakma ritüelinde ölen kişinin en büyük oğlu baş sorumlu rolde olur. Oğlu yoksa buna eş başka bir akrabası bulunur. Bu sorumlu kişi beyaz elbiseler giyer ve saçlarını kökünden kazır. Ghatların hemen yanındaki Şiva tapınağında Pujalar⁵⁵ ve seremoniler yapılır ve tapınağın içinde yanan kutsal ateşten bir tutam ot tutuşturularak bedenın yanına sorumlu kişi tarafından getirilir. Bu sırada yakılacak beden kuru odunların altında hazırlanmıştır. Daha iyi yanması için Ghee denilen bir tür tereyağı dökülür. Ayrıca kötü kokmaması için sandal ağacı tozu ve başka baharatlar serpilir. Kutsal ateşi getiren sorumlu kişi bedenın etrafında üç kez dolaştıktan sonra elindeki ateşle odun yığını tutuşturur. İyice kurumuş ve yağlanmış olan odunlar çabucak tutuşur, bu sırada ölünün yakınları tarafından ilahiler okunur ve Puja yapılır. Ölü yakma bölgesine ölenin yakınlarından sadece erkekler yaklaşabilir. Kadınlar ancak uzak bir mesafeden izleyebilirler. Odunların yanışı azaldıkça bu işle görevli kasttan kişiler, korları karıştırarak alevın büyümesini sağlarlar; bedenden geriye yanmamış hiç bir parça kalmaması için bu gereklidir. Ölü yakıcıların verdiği bilgiye göre kadınların bel ve kalça bölgelerindeki kemikler ile erkeklerin göğüs bölgesindeki kemikler en zor yanan bölgelerdir ve çoğu durumda odunlar yanıp bittikten sonra geriye kalan bu tür parçalar Ganj nehrine atılır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 3 saat kadar süren yakma işleminden sonra geriye yarım kova kadar kül kalır, bu kül de görevlilerce süpürülerek Ganj nehrine atılır. Böylece bir ruh daha bedeninden bağını kopartmak ve ruhlar âleminde bağımsız kalmak şansına erişmiş olur.⁵⁶

i. Budist Mezhepleri

Buda, hayatı boyunca kendi öğretilerini ve telkinlerini takip edebilecek birçok öğrenci toplamıştır. Ölümünden yaklaşık bir asır sonra onun takipçileri, onun prensiplerini farklı açılardan değişik şekillerde yorumlayarak farklı mezhepler ortaya koymuşlardır. Budizm’de Buda’dan sonra iki büyük mezhep ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Mahayana (Büyük Araba), diğeri ise Hinayana Mezhebidir (Küçük Araba). Hinayana Mezhebi’nin

⁵⁴ Bkz. Ek 2.

⁵⁵ İbadet ve dua anlamını taşımayan bu ritüel Put ilahlara yiyecek, su, çiçek ve başka ürünler içeren teklif törenidir.

⁵⁶ <http://www.definegizemi.com/Ghata>

diğer adı ise Threvada Budizm'idir.⁵⁷ Hinayana Mezhebi daha çok Seylan, Burma, Tayland, Lâhos ve Kamboçya'da yayılma imkânı bulurken, Mahayana Mezhebi Çin, Tibet, Kore ve Japonya'da yayılmıştır.

Bütün Budist inançlarında Buda'nın yolunu takip etmek esastır. Bu nedenle Budist mezhepleri, Buda'nın şahsiyetine büyük saygı gösterirler. Aslında Budizm'in hemen hemen bütün şekilleri manastıra ait emirleri, yani inziva hayatını ihtiva eder. Ancak Budizm'in çeşitli kolları, inançlarında ve uygulamalarında büyük farklılıklar gösterirler.⁵⁸ Şimdi, bu farklı uygulama ve inanç esaslarına sahip, Budizm'in iki büyük mezhebini ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışalım.

i. Hinayana (Threvada) Mezhebi

Budizm Hindistan'da kabul edildikten sonra, Hindistan dışında yayılmaya başlayınca Buda'nın öğretileri çeşitli ırklara mensup, farklı kültürlere, geleneklere ve alışkanlıklara sahip olan insanlarla karşılaşmıştır. Değişik coğrafi şartlar altında, farklı iklimlerde yaşayan insanlarla karşılaştığından dolayı Budist öğretilerinde farklılıklar meydana gelmiştir.

Hinayana Mezhebi Buda'nın en iyi öğrencisi sayılan Sariputta tarafından kurulmuştur.⁵⁹ Daha çok güneydeki ülkelerde yayıldığından Güney Mezhebi olarak da biliniyordu. Bu mezhep Sri Lanka, Tayland, Kamboçya ve Birmanya'da varlığını sürdürmektedir.⁶⁰

Hinayana Mezhebi Budizm'in en eski biçimini, Ortodoks biçimini ve görüşünü sürdürmektedir. "Bu mezhep, Budizm'in temel üçlü (Buda, Dharma, Sangha) fikri üzerinde kurulmuş, Tanrılara ve ruhlara pek önem vermeyen, olayların geçiciliğine, hayatın ve yeniden doğmanın acı verdiğiğine, insanın ancak Nirvana'ya erişerek kurtulacağına inanan bir Budist topluluğudur."⁶¹

⁵⁷ A. Ranjan Mohapatra, "**Budizm**", (Çev. Hidayet Işık), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 16, Konya 2003, s. 175.

⁵⁸ Fatih Şahin, **a.g.tz.**, s. 37.

⁵⁹ Abdülkadir Şeybe, **Yaşayan Dünya Dinleri ve Mezhepleri**, Beyan Yayınevi, İstanbul 1995, s. 154.

⁶⁰ Yitik, **a.g.e.**, s. 342.

⁶¹ Annamaria Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999, s. 131.

Bu mezhep mensupları Buda'yı mucizevî bir şahsiyet olarak görmelerine rağmen, onu hiçbir zaman tanrılaştırmamışlardır. “Hinayanistler, Budizm'in tarihi öğretilerine saygı gösterirken, insan hayatının ıstıraplardan kurtulması için yardım etmeyi kurtuluşu gerçekleştirmeyi, aklın sükûna kavuşması için yardım etmeyi amaçlar.”⁶² Hülasa Hinayana Mezhebi'nde sessizlik ve sükûnet hâkimdir.

Hinayanist manastırlarındaki rahipler ise insanlarla diyalog kurmaktan men edilemezler. Her köyde bir manastır vardır ve manastırlarda da Buda'ya karşı ayinler düzenlenir. Manastırlar genellikle dini ayin ve törenlere uygun olarak döşenmiştir. Hinayanistler ibadet maksadıyla bu manastırlara giderek, Buda'nın bu tapınaklarda yer alan heykellerini ziyaret ederler.

Hinayana Mezhebi'nde temel amaç; insanın kendi kurtuluşu ile uğraşıp, ne kadar çabuk olursa olsun Nirvana'ya erişmeye çalışmaktır. Ona bu yolda yardım eden kurtarıcı bir ilah da yoktur. Bu sayede bu fırka, asli Budizm'in adet ve tasavvurlarına sadık kalmıştır.⁶³

ii. Mahayana Mezhebi

Mahayana Sanskritçede “Büyük Araba” anlamına gelir. Mahayana Budizm'in üç ana kolundan biridir. Bu mezhebin kesin olarak ne zaman doğduğu (tahminen MÖ I. yüzyıl – MS I. yüzyıl arası) bilinmemektedir.⁶⁴

Mahayana Mezhebinin temel özelliği: İnsanın Buda'ya inanması, ona teslim olması, onun ezeli akdine güvenmesidir. Bu mezhepten olan insan, bir tehlike anında yalnız kendisini değil bütün varlıkları kurtarmaya çalışmalıdır.

Bu mezhebin bir diğer özelliği de “Bodhisattva” (Buda adayı) kavramına getirdikleri önem ve genişliktir. Onlara göre bütün inananlar hatta nefse sahip bütün varlıklar dahi Buda olabilir, aydınlanmaya erişebilir. İnsan hayatının en büyük gayesi ve ideali bu olmalıdır. Mahayana Mezhebine göre fert yalnızca kendiliğinden Nirvana'ya ulaşmak zorunda değildir. Fakat Buda olmak zorundadır.⁶⁵

⁶² İlhan Güngören, **Buda ve Öğretisi**, Yol Yayınları, İstanbul 1994, s. 165.

⁶³ Şahin, **a.g.tz.**, s. 39.

⁶⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mahayana>.

⁶⁵ Annamaria Schimmel, **a.g.e.**, s. 131

Mahayana'nın kurucusu, Asvaghosha'dır. Kral Kaniska'nın (M.S. 70'li yıllar) çağdaşı olan bu yazar, Buda'nın ruh kavrayışını reddederek, insan öldükten sonra da yaşamını sürdüren sonsuz ruh anlayışını ortaya koymuştur. Asvaghosha böylelikle, Budist felsefesinin çekirdeğini çıkarmış ve Buda inancını tümüyle din haline getiren "Buda'ya ibadet" konusunu Budizm'e sokmuştur.⁶⁶ Böylece Mahayana Mezhebi Buda'yı bir Tanrı haline getirmiştir.

iii. Vacrayana Şeriatı

Miladî X. asra doğru büyük ve küçük araba denilen iki şeriat yanında bir de elmas araba denilen Vacrayana yahut sihirli formüller arabası Mantrayana ortaya çıkmıştır. Panteist akideler üzerine kurulan bu yeni mezhepte sihrin ve formüllerin büyük bir ehemmiyeti vardır. Bu mezhepte Hint'in Tantrizminin tesirleri mühim olmuştur. Burada bilhassa Hint'te görülen bir nevi cin mahiyetinde olan Sakti ayinleri de mevcuttur.

Bu mezhep Tibet'e nüfuz ederek Lamaizm denilen ve Budizm'den oldukça inhiraf etmiş yeni bir şeklini vücuda getirmiştir. Bu yüzden ilahi ve ezeli bir kudret her şeyin esası, köküdür ve her mahlûkta tecelli eder. Varca vinnana (ezeli şuur) ruhanidir. Bu mezhebin gayesi, mümini bazı sihirli ibadetler vasıtasıyla kendi zatını, kudretini tanımaya sevmekten ibarettir. Vacrayana üçüncü bir yol açarak mukaddes tarikatların sırlarına mahrem olanların bu gayeye erebileceğini söylemektedir. Bu mezhepte dualara ve evrada büyük bir yer verilmiştir. Bu mezhep en çok Tibet ve Moğolistan'da yayılmıştır.⁶⁷ Özellikle Tibet Budizm'i, teokratik, hiyerarşik, politik, ekonomik ve cin ilmiyle ilgili Mahayana'nın ilgi çekici bir uzantısı olmuştur.⁶⁸

⁶⁶ İbrahim Sümer, Lotus'un İçindeki İnci, Kara Kutu Yayınları, İstanbul 2003, s. 44.

⁶⁷ Çelebi, a.g.e., s. 81-82.

⁶⁸ Jorge Luis Borges, "Lamaizm (Tibet Budizm'i)", (Çev. H. İbrahim Açmaz), Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, Kayseri 1986, s. 429.

İKİNCİ BÖLÜM

TİBET, TİBET BUDİZMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

A. ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE TİBET

1. Dünyanın Bir Çatısı Olan Tibet

Tibet (Tibetçe: འབྲུག་ཡུལ་; bod, Çince: 藏) Orta Asya'da Tibet halkının anavatanı olan bölgenin adıdır. Ortalama 4.900 metrelik yükseltisiyle “Dünyanın Çatısı” diye tanınır. Kuzeyinde Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi Qinghai, Doğusunda Sichuan, Güneyinde Hindistan, Nepal ve Bhutan vardır. Başkenti Lhasa'dır.¹

Tibet, 27-37 kuzey enlemleri ile 79–99 doğu boylamları arasında yer alan, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin idaresi altında bulunan bir ülkedir. Tibet kelimesi Batı dillerinde Tebet, Thebet, Thebeth, Tybot, Thibocht şeklinde kullanılmaktadır. Bu kullanım, 13. yüzyıla kadar gitmektedir. Kelime, Ortaçağın Avrupalı seyyahlarının eserlerinde Tebet ve Tibot şeklinde kullanılmaktadır. Moğolca'da, Töböt, Tibit, Tibbit, Tibbet, Tibat olarak geçmektedir; Farsça'da Tubbat olarak yazılmaktadır.²

2. Tibet'in Doğası ve Coğrafi Yapısı

Tibet, asırlar boyunca batılıların ilgisini çekmiştir. Onun gözlerden uzak orijinal tabiatı, büyüleyici bir kapalı ülke olması ise hala turistlerin ilgisini çekmektedir.³

Nepal, Hindistan ve Çin ile sınırlı olan ülkenin üç tarafı dağlarla çevrilidir. Ülke, Kuzeyden Kuen Lun (Kunlun) ve Tang La sıradağları; batıdan, Keşmir'e kadar devam

¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tibet>

² Sümer, **a.g.e.**, s. 65.

³ Kozlov Pyotr Kuzmich, **Tibet i Dalay Lama**, 15 – aya Gosudarstvennaya Tipografiya, Peterburg 1920, s. 3.

eden Karakurum ve Ladak dağ kitlesi; Güneyden 1500 millik Himalayalar sahası ile çevrilmiştir. Yalnızca Doğu bölgesinde dağlar arasında geçitler bulunmaktadır.⁴

Tibet'in kuzeyi denizden 4600 m. başkent Lhasa ise 3800 m. yüksekliktedir. Ülkenin iklimi kuru olup yazları kısa geçmekte, geceleri ise daima soğuk olmaktadır. Gece ve gündüz arasında ise büyük sıcaklık farkları bulunmaktadır. Mesela, öğle vakti sıcaklık 39 dereceden, gece -19 dereceye kadar düşebilmektedir. Tibet'in kışları daha soğuk ve sert geçmektedir.⁵

Tibet toprakları, Asya'nın beş büyük nehrinin kaynağını aldığı yerdir.⁶ Aynı zamanda Tibet'teki nehirlerin %90'ı Tibet sınırlarının dışında denize dökülmektedir. Machu (Sarı Irmak), Tsangpo, Trichu (Yangtze) ve Senge Khabab (Indus) nehirleri kum ve kil açısından dünyanın en zengin beş nehri arasındadır. Bu ırmakların suladığı alan, doğudaki Machu Havzası'ndan batıdaki Senge Khabab'a kadar, dünya nüfusunun %47'sini beslemektedir.

Tibet yılda yaklaşık 200 kilokalori/cm güneş enerjisi elde eden Sahra'dan sonra, jeotermal kaynaklarının yanında, en fazla güneş enerjisine sahip ülkedir.⁷

1949 yılında, Tibet'in ormanlarının kapladığı alan 221.800 kilometrekareydi; ne var ki, 1985'te bu alan 134,00 kilometrekareye düşmüştür.

Mineral yapısı bakımından yeterince araştırılmamış olan Tibet'in batı bölgelerinde altın madeninin ve gümüş, bakır, kömür, demir, kurşun ve sülfürün varlığından söz edilmektedir.

Tibet'i: Kuzey Tibet, Doğu Tibet ve Güney Tibet olmak üzere genelde üç bölgeye ayırmaktadırlar.⁸ Kuzey Tibet geniş düzlüklerle kaplıdır. Bu bölgede göller, tuzlu sular, sıcak kaynaklar yer almaktadır. Doğu Tibet'te batıdan doğuya doğru akan büyük akarsular, zengin mineraller, verimli tarım alanları ile ormanlar bulunmaktadır. Güney Tibet veya

⁴ Sümer, **a.g.e.**, s. 66.

⁵ Sümer **a.g.e.**, s. 67.

⁶ Dalay Lama, **Tibet, Pravda Osnovannaya Na Faktah**, İzdaniye Departamenta İnformatsii İ Mezhdunarodnykh Otnosheniy Tsentralnoy Tibetskoy dministratsii Yego Svyateyshstva Dalay-Lamı, Moskva 1994, s. 46.

⁷ Kozlov **a.g.e.**, s. 6.

⁸ Prjewalsky Nikolay Mihayloviç, **Puteşestvie k Lobronu i na Tibet**, Drofa, Moskva 2007, s. 484.

Merkezi Tibet'in bazı yerlerinde sebze yetiştirilmektedir. Bölgenin en önemli özelliği manastırların bulunmasıdır. Ticaret yolları da bu bölgeden geçmektedir.⁹

3. Tibet'in Nüfusu ve Kültürel Yapısı

Tibet'in nüfusu konusunda farklı rakamlar verilmektedir. En sağlam olanı ise 4 milyondur. Tibet'in halkı göçebe, yarı – göçebe, çiftçi ve ormanda yaşayanlara bölünmektedir. Budizm'in Tibet koluna inanan Tibetliler, sıcakkanlı, açık sözlü, şarkı ve danslara da yatkın insanlardır. Kulağa son derece hoş gelen Tibet şarkıları, genellikle danslar eşliğinde söylenir. Göçebe olan Tibetliler çoğunlukla kısa boylu, büyük siyah gözlü, kartal burnuna benzeyen burunlu, omuzlarına kadar uzanan siyah saçlı, beyaz dişli, uzun yüzlüdürler. Ten renklerinin koyu kahverengine yakın olması ise onların yıkanmadıklarına bağlanmaktadır. Tibetlilerden keskin iğrenç kokuların geldiği söylenmektedir. Yerleşik olan Tibetliler ise uzun boyludurlar, onlar göçebe olanlardan temiz olmaları yönüyle ayrılmaktadırlar.¹⁰

Tibetliler genelde ipekli ya da pamuklu kumaşlardan yapılan uzun kollu kısa gömlekler giyerler. Tibet erkekleri gömlek üzerine bol kesimli, uzun kollu palto giyerlerken Tibet kadınları, kolsuz paltolar giyer, bellerine de ip bağlarlar. Evli kadınlar ise bellerine gökkuşağını andıran desenlerde önlük de ilave ederler. Erkek ya da kadın her Tibetlinin saç örgüsü vardır. Takılara da düşkün olan Tibetlilerin giyim ve süsleri, bölgeden bölgeye farklı özellikler taşır. Tibet'in kadınları, çoğu zaman temiz olmayan ellerine, gümüş yüzük, küpe ve takı takarlar. Tibet erkekleri de sol kulaklarına küpe takarlar.¹¹

Göçebe olarak yaşayan Tibetliler hayatlarını çadırlarda sürdürmektedirler. Tibetliler süt ürünlerine ve unlu yemeklere düşkündürler. Tibetlilerin esas yemekleri kavrulmuş yabani arpa veya bezelye unundan yapılmış, Zanba denilen pidedir. Yağlı veya sütlü çay ile yabani arpadan yapılan alkollü içkiyi seven Tibetliler, kuzu ve dana etlerini de çok severler.¹²

⁹ Sümer, a.g.e., s. 68.

¹⁰ Kozlov, a.g.e., s. 22.

¹¹ Kozlov, a.g.e., s. 23-25.

¹² Kozlov, a.g.e., s. 26.

Esas olarak tarım ve hayvancılıkla geçinen Tibetlilerin şehirlerde yaşayan kısmı, genellikle zanaat, sanayi ve ticaretle uğraşırlar.

4. Tibet'in Etnik Yapısı

Çin'deki Tibetli nüfusun yüzde 45'ini (yaklaşık 6 milyon civarında)¹³ barındıran Tibet Özerk Bölgesi'nde Han, Hui, Menba, Luoba, Naxi, Nu ve Dulong dâhil 10'dan fazla etnik grup, kuşaklar boyunca yaşamakta olup Menba, Luoba ve Naxi etnik gruplarına ait etnik özerk nahiyeler bulunmaktadır. Bazı Tibet bilginlerine göre onların kökeni Hindistan'a kadar gitmektedir.¹⁴ Tibet'in nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Tibet etnik grubunun dili, Han-Tibet Dil Ailesi'ne bağlı Tibet-Burma Dil Grubu'nun Tibetçe Dil Kolu'na aittir.

a. Menba Etnik Grubu

Tibet Yaylası'nda yaşayan eski bir etnik grup olan Menbaların büyük bir kısmı, Tibet Özerk Bölgesi'nin güneyindeki Menyü bölgesinde toplu halde yaşarken, az sayıdaki diğer kısmı ise Motuo, Linzhi ve Cuona ilçelerine dağılmış durumdadırlar. Tarıma dayalı bir yaşam sürdüren Menbalar, aynı zamanda hayvancılık, ormancılık, avcılık ve zanaatla da uğraşırlar. Kadın veya erkek her Menba, kırmızı paltolar giyer, koyu sarı veya siyah şapka takarlar. Menba kadınları bilezik, küpe ve diğer süsler takarlarken erkekleri, bellerinde bıçak bulundururlar. Alkollü içkilere ve burunlarına tütün çekmeye de düşkün olan Menbalar, pirinç, mısır ve çavdar yerler. Genellikle Budizm'in Tibet koluna inanan Menbaların bazıları ilkel batıl inançlara da sahiptirler. Mesela Menbalar ölülerini suya atar, toprağa gömer, yakar ya da akbabalara yedirirler.¹⁵

b. Luoba Etnik Grubu

Tibet Özerk Bölgesi'nin güneydoğusunda bulunan Luoyu bölgesinde toplu halde yaşayan Luoba etnik grubu, esas olarak tarımla geçinir ve bambuyla elişleri yapmaya yatkındırlar. Luoba erkekleri, göbeğe kadar uzanan yün şallarını, ayı derisinden yapılan şapkaları ve söğüt dallarından yapılan kaskları takmayı severler. Luoba kadınları ise

¹³ Dalay Lama, *a.g.e.*, s. 3–4.

¹⁴ Şakabpa V. D. *Tibet. Politicheskaya İstoriya*, Nartang, SPb 2003, s. 98.

¹⁵ Dalay Lama, *a.g.e.*, s. 43.

yuvarlak yakalı kısa kollu bluzları, dize inen dar etekleri giyerler, bacaklarına da kumaş sararlar. Luoba etnik grubundan insanlar, mısırın yanı sıra bazen pirinç ve çavdar da yerler.¹⁶

5. Budizm Öncesi Tibet Dini

Tibet'in dini yapısı, coğrafi yapısı kadar kapalı ve karışıktır. Tibet'in eski dinleri hakkında fazla kaynak mevcut değildir. Bütün bilgiler efsanelere dayandırılmaktadır. Buna rağmen Bon Dini Tibet'in yerli dini olarak bilinmektedir.¹⁷ Günümüzde Bon Dini dünyada en eski din olarak kabul edilmektedir. Bon kelimesi ise Tibet dilinde: a. Gizli, mistik sözleri tekrarlamak, b. Ölümsüz Öğreti (Doktrin) şeklinde iki anlama gelmektedir.

Bon Dini'nin kurucusu olarak Usta Shenrab kabul edilmektedir. Efsanelere göre, Shenrab yarı insan yarı tanrı olarak gökten yere inmiştir. O insanlara yeryüzündeki güçlerle, kötü ruhlarla savaşmayı öğretmiştir.¹⁸

Bon Dini'nin, ortaya çıkışı hakkında oldukça farklı bilgilere rastlanmaktadır. Mesela Kvairn'e göre, Bon Dini Budizm'in bir türüdür; Tucci'ye göre Bon'da Şivaizm örnekleri vardır; Haffmann ve Buraev'a göre Bon Şamanizm'dir¹⁹; Gumelov²⁰ ve Kuznetsov'a göre Bon Mithraizm'dir²¹; Stein'e göre Bon Maniheizm'dir²²; David ve

¹⁶ Dalay Lama, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 111.

¹⁸ Kuznetsov B. İ. **Bon i Mazdaizm**, Evraziya, Spb 2001, s. 34.

¹⁹ Kuzey Avrasya'da çok sayıda halklarla eski Magyar inançlarında bulunan merkezi şahsiyetlere verilen isimdir. Dünyalar arasında bağ kurma vasıtasıdır. Yaşayan insani varlıklara, ölü ruhları arasında temas sağlamaktadırlar. Bu erkeklerin, nadiren de kadınların kültleri, diğer dinlere mukavemet etmiş gibi görünmektedir. Chaman kelimesi Mançu – Tunguz kökünden bir kelime olarak “Bilen kişi” anlamına gelmektedir. Buna göre burada gnostik ilkel bir mefhum söz konusu olmaktadır. Chaman olan kişiler, insanlarla – Tanrılar arasında aracılık fonksiyonu yaptıklarından, büyük bir prestij elde etmektedirler. Şamanın, sihirsel bir gücü vardır. Bkz. Mehmet Aydın, **a.g.e.**, s. 726–727.

²⁰ Lev Nikolayevich Gumilyov (Rusça: Лев Николаевич Гумилёв) (1 Ekim 1912, St. Petersburg– 15 Haziran 1992, St. Petersburg), Lev Gumilyov olarak bilinen, Rus tarihçisi.

²¹ Mithraizm, eski İran'ın Mithra kültürüne dayalı bir dinsel gelenek. Mithraizm'de bütün varlıkların tanrı Mithra'nın ilahi aleme çıkmadan önce kurban ettiği bir boğadan zuhur ettiğine inanılır. Ayrıca Mithra'nın, sırlarını kabul eden kişilere kutlu bir ölümsüzlük bahşedileceği düşünülür. Mithra kültürü, imparator Commodus (180 – 192) tarafından Roma'da bir imparatorluk kültürü haline getirilmiş ve uzun süre Hıristiyanlığının en büyük rakibi olmuştur. Bkz. Şinazi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya 1998, s. 265.

²² Dinler Tarihi Manicheizm'i, kitabi dinler içine dahil etmektedir. Çünkü Mani'ye göre, Zarat – houstra'nın, Buda'nın ve İsa'nın başarısızlığının nedeni, vahiylerini yazmamış olmalarıdır. Bunun için Mani, dini mesajlarını kendi elleriyle yazmaya çok itina etmiştir. Mani, kendini son peygamber olarak takdim etmektedir. Manicheizm, bizzat Mani tarafından organize edilen bir kiliseye sahiptir. Bu dinin kitpları, kadroları ve diğer kurumları yine Mani tarafından meydana gelmiştir. Bkz. Aydın, **a.g.e.**, s. 465–470.

Neel'e göre ise Bon Taoizm'dir²³. Bu din hakkında çok değişik tanımların olması Bon Dini'ni daha da karışık hale getirmiştir. Bu yüzden, Bon Dini denildiğinde Tibet'in geçmişteki bütün dinleri akla gelmektedir. Günümüzde Bon Dini'nin izlerini Sikkhem, Butan ve Doğu Tibet'te görebiliriz.²⁴

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hoffman'a göre, Bon Dini Şamanizm'dir. Yani, animistik ve tabiat kuvvetlerinin fetişistik hayranlığına dayanan bir tür kaba Şamanizm'dir. Bon Dini'nin ilahları "Gök" ve "Yer"dir. Onlardan başka "Ruhlar Dünyası da" vardır.²⁵

Bon Dini'nin Özellikleri şunlardır:

1. Gök tanrının yeryüzündeki görünüşünü devam ettiren krallarına tapınma. (Budizm'deki şekliyle, Lama'ların yeniden doğduğuna inanma).
2. Bir bilici – Rahiplerin varlığını kabul etme (Budizm'de Kâhinler)
3. Hava, toprak ve yer altı tanrılarına inanma (Budizm'de Küçük Tanrılara inanma).
4. Kurban kesme (Budizm'de takdimeler).²⁶

Tibetliler, şeytanlara, ruhlara, cadılara inanmaya büyük önem verirler. Budizm, Tibet topraklarını işgal ettiği yaklaşık bin yıllık süre boyunca, Bon inançlarıyla mücadele etmiştir. Ancak bu savaş hala devam etmektedir. Bu süreç içerisinde bu iki din bir birinin özellikleriyle bir sentez oluşturmuştur.²⁷ Bon Dini'nin temelinde manastır anlayışı yoktur. Fakat Tibet'in her yerinde Bon manastırları bulunmaktadır. Mabetlerindeki şekil ve suretler Budist manastırlarındakilerle benzerlik taşımaktadır. Mabetlerindeki merkezi figür, Budist önder Padma Sambhava'ya aittir. Bon mensupları, aynı zamanda Tibet Budizm'inin

²³ Çin dinlerinden biridir. Taoizm, bir hayat tarzıdır. Bunun için Taoizm, bir dindir. Bir ahlak, bir dünya sistemidir. Çinlinin bütün aktivitelerinin içine girmiş olan bir ilhamdır. Her Çinli, onunla bütünleşmeyi kabul eder. Taoizm kelimesi, yol anlamına gelen Dao'dan gelmektedir. Buradaki yol, gerçek realitedir. Bizatihi mevcut. Gerçek realiteden doğmuş olan insan, gök ve yer arasında yaşamakta ve yolun kucaklarında oturmaktadır. Yol, her hayatın annesidir, eğiticisidir. Çinli tarihçiler, Taoizmin Shang kültüründen çıktığını söylemektedirler. Bu da M. Ö. 1766 – 1122 yıllarında hakim olan II. Hanedanlık dönemine dayanmaktadır. Bkz. Mehmet Aydın, **a.g.e.**, s. 744–747.

²⁴ Biçurin N. Ya. (İakinf), **İstoriya Tibeta i Huhuno – Pa**, Spb 1831, T I, s. 23.

²⁵ Kuznetsov B. İ. **Drevniy İnan i Tibet (İstoriya Religii Bon)**, Evraziya, Spb 1998, s. 6.

²⁶ Aydın, **a.g.e.**, s. 111.

²⁷ Aydın, **a.g.e.**, s. 111.

kutsal metinlerine benzer kutsal kitaplar koleksiyonu oluşturmuşlardır. Bu durum, onların kurumsallaşmış Budizm'den etkilendiklerini göstermektedir.²⁸

Tibet'te 8. ve 9. yüzyıllarda Budacı hanedanlarla Bon Dini'ni destekleyen aileler arasında mücadeleler olmuştur. Bu mücadele sonucu Bon Dini, gelişmiş olan Budizm'le bir arada yaşayabilmek için, kutsal metinleri geliştirerek sistematik bir din biçimini almıştır. 8. yüzyıl sonlarında, Kral Khrisong Detsen'in baskıları sonucunda Budizm'e üstün gelme ümidini yitirdiyse de, varlığını hiçbir zaman yitirmemiştir.²⁹ Bon Dini hala yaşamaya devam etmektedir.

6. Budizm'in Tibet'e Girişi ve Yayılışı

Budizm Tibet'e Hindistan'dan gelmiş ve yaklaşık V-VII. yüzyıllarda görünmeye başlamıştır.³⁰ Rus tarihçisi Bogoslovski'ye göre Tibet halkının Budizm'i kabul etmesinin nedeni, bu dinde kast sisteminin olmamasıdır.³¹ Budizm'in Tibet'e girişi hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. Bazı tarihçilere göre, Budistler kral Latotori'yi kendi dinlerine almak istemiş, fakat halk ve şamanlar karşı çıkmıştır.³² Ancak Tibet'e Budizm'i kral Songtsen Gampo'nun (idaresi: 618 – 650) getirdiği kabul edilmektedir.³³ Tibet'te Budizm'in yayılması, kralın iki Budist Prensesle yani Nepalli (Bhrikuti) ve Çinli (Konjo) ile evlenmesiyle başlamıştır. İki Budist Prenses çeyiz olarak yanlarında Buda'nın heykelini ve dine ait olan başka şeyler getirmişlerdir. Kral ise bu heykeli bugünkü Lhasa şehrindeki mabede koymuştur. Daha sonra kral kendisi de Budizm'i kabul etmiştir. Fakat Tibet'te bu dinin yayılması için çok güç ve zaman sarf etmiştir. Budizm devlet dini olarak ancak VIII. asırda kabul edilmiştir.³⁴

VIII. asrın ikinci yarısında Tibet'e Orta Asya'dan çok sayıda Budist rahibi gelmiştir. Onların gelmesi ise Araplardan korkup kaçmaları sebebiyledir. Fakat bu rahiplerin gelmesi de Budizm'in yayılmasına yardım etmemiştir. Budizm henüz sağlam

²⁸ Sümer, **a.g.e.**, s. 71.

²⁹ Aydın, **a.g.e.**, s. 111.

³⁰ Cengiz Erengil, **Budizm**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 86–87.

³¹ Bogoslovskiy Vasiliy Alekseevich, **Ocherk İstorii Tibetskogo Naroda**, Moskva 1962, s. 23.

³² Gumilev Lev Nikolaevich, **Legenda i Deystvitelnost v Drevney İstorii Tibeta**, Vestnik İstorii Mirovoy Kulturu, Moskva 1960,s. 107.

³³ Bogoslovskiy, **a.g.e.**, s. 38.

³⁴ Pitryaev Vladislav, **Taymı Tibeta**, Harvest, Minsk 1998, s. 19.

temellere oturmamıştı.³⁵ Budizm'in ilerlemesi ancak bir yüzyıl sonra gerçekleştirilebilmiştir.

Kral Trisong Detsen (idaresi: 754–797) 755 yılında tahta geçmiştir. Çinli bir anadan doğan Detsen, ondan güçlü bir dini terbiye almasına rağmen, eski dinin mensuplarından korktuğu için Budist inancını açığa vuramamıştır. Fakat eski dinin menfaatlerini gözeten başbakan ansızın yakalanıp diri diri toprağa gömüldükten sonra Budizm'in Tibet'teki yayılışı başlamıştır.³⁶

Kral Tibet'teki Lamalardan hiç memnun olmadığı için, darbesi başarılı olunca, ilk iş olarak Hindistan'dan Santaraksita'yı davet etmiştir.

Bu dönemin daha önemli özelliklerinden birisi de, Tantra üstadı Patma Sambhava'nın Tibet'e davet edilmesidir. Onun eli altında büyük manastır kurulmuştur. Patma Sambhava, Hindistan'dan Budizm'in Mahayana biçimini getirerek, Tibet Budizm'ini oluşturmuştur. Patma Budizm'in sırlarını öğretmiştir. Onun öğrencileri, Tibet tarihçilerine göre, güneş ışığında gezmek, kuş gibi uçmak, ölü cesetlerini altına çevirmek gibi mucizeler göstermeyi öğrenmişlerdir.³⁷

Budizm'i destekleyen Trisong, Bon Dini'nden kurtulmak için elinden gelen her işi yapmıştır. Bu dönemde, pek çok Bon mensubu öldürülmüştür. Bon Dini metinlerinin kaybolmasından korkan birçok kişi bu metinleri gizlice yazıya³⁸ geçirmiş ve onları saklamıştır.³⁹ Bon Dini mensuplarıyla Budistler bir araya gelip tartışmış ve Bon mensupları yenilmiştir. Bu tartışmadan sonra Bon Dini resmi olarak yasaklanmıştır. Sempo bu dinin bütün rahiplerini çağırıp onlara: “Ya Budizm'i kabul ediniz ya da ülkeyi terk ediniz” demiştir. Kurban olarak hayvan kesmek de yasaklanmıştır. Manastırların çoğu yıkılmış, bazılarında ise Budist manastırları yapılmıştır. Fakat eski dinle savaşmak hiç kolay olmamıştır. Halkın çoğu hala bu dinin mensubudur.

Trisong Detsen zamanında Budizm Tibet'te temellenmiş ve ondan sonra da bir müddet daha gelişmesine devam etmiştir. Fakat sonra Tibet'te Budizm mensupları arasında

³⁵ Bogoslovskiy, **a.g.e.**, s. 59.

³⁶ Kuznetsov, **a.g.e.**, s. 310.

³⁷ Koçetov Aleksey Nikolaevich, **Budizm – Lamaizm**, Znanie, Moskva 1976, s. 312.

³⁸ Bu yazılara, “Bon – Po Gizli Hazine” denilmektedir.

³⁹ Kuznetsov, **a.g.e.**, s. 32.

savaş başlamıştır. Çünkü Tibet'te Budizm bir bütün olamamıştır. Hindistan, Çin ve Keşmir'den gelen Budist rahipleri farklı ekollere mensuplardı.

50 yaşında bile olmayan Trisong, 797 yılında kendi isteğiyle tahtan inmiş ve tahta oğlu Muno Sepo geçmiştir. Fakat iki sene sonra onu annesi zehirleyip öldürmüştür.⁴⁰ Kralın ölümünden sonra tahta küçük kardeşi Sodnaleg geçmiştir. Onun zamanında Budizm Tibet'te çok etkili olmuştur. Lhasa şehri içinde rahiplerin kaldığı manastırlar inşa edilmiş, başta Sankritçe metinler olmak üzere, Hint dillerinden tercüme yapılmıştır. Tibet Budizm'inin kutsal literatürü oluşmaya başlamıştır. Budist dinini kabul edenlerden vergi alınmamıştır, alınsa bile çok az miktarda alınmıştır.⁴¹

Budizm, Trisong Detsen'in torunu ve ikinci halefi Ralpachen (idaresi: 816–836) zamanında altın devrini yaşamıştır. Ralpachen, her bir keşişin bakımını yedi ailenin üzerine yüklemiştir. Bu tedbir, papaz sınıfı için muazzam bir yardım olmakla beraber, çok geçmeden maddi yükler altında ezilen göçebeler, pagan papazların kışkırtmasıyla ayaklanmışlar; Kral Ralpachen'i öldürerek, yerine paganların gözbebeği olan Lang Darma'yı geçirmişlerdir.⁴² Onun devri tarihe Anti Budizm olarak geçmiştir. Bu dönemde Tibet'te Budizm yasaklanmış, rahiplere ise: evlenmek, sivil hayata geçmek veya Bon Dinini kabul etmek şeklinde üç seçenek verilmiştir. Bunları kabul etmeyen rahipler öldürülmüştür. Pek çok rahip de Tibet'i terk etmiş veya dini görevlerini evlerde gizlice sürdürmüşlerdir.⁴³ Lang Darma da bir Budist rahibi tarafından öldürülmüş ve Tibet sivil savaş dönemine girmiştir. Ülke, bağımsız devletçiklerin şefleri idaresi altında, merkezi otorite boşluğu nedeniyle zayıf düşmüştür. Çin, Hindistan, Nepal ve Orta Asya'daki topraklar kaybedilmiş, Tibet kendi dağlık alanına çekilmiştir.⁴⁴

Tibet'te 150 yıl süren (838–1000) karanlık bir dönemden sonra, 11. yüzyılın başlarında, Tibet dini tarihinin parlak dönemi başlamıştır. Bu dönemde Tibet'te mütercimler okulu kurulmuş; okul, yüzyıllarca Budist eserleri derlemiştir. Aynı zamanda 8. yüzyılda olduğu gibi, Tibet rahipleri daha yüksek eğitim görmek için Hindistan ve

⁴⁰ Kıçanov Evgeniy İvanoviç - Savitskiy Lev Sirafimoviç, **Lyudi i Bogi Stranı Snegov**, Oçerki İstorii Tibeta i Ego Kulturi, Ros. Akad. Nauk, In-t Vostokovedeniya, Moskva 1975, s. 51.

⁴¹ Kıçanov - Savitskiy, **a.g.e.**, s. 53.

⁴² Sümer, **a.g.e.**, s. 77.

⁴³ Kıçanov - Savitskiy, **a.g.e.**, s. 56.

⁴⁴ Sümer, **a.g.e.**, s. 77.

Nepal'deki manastırlara davet edilmiştir. Bu zaman içinde Tibet'e Atisa⁴⁵ gelmiş, karmakarışık olmuş Budist akidenin batıl itikatlardan temizlenmesi onun sayesinde gerçekleşmiştir.⁴⁶ Atisa, Tibet Budizmi'ndeki ilk reformcudur.

Tibet'te 11. yüzyıldan itibaren dünyanın hiçbir yerinde olmadığı sayıda ve genişlikte manastırlar kurulmuş ve ülke tamamen bir manastır toplumu haline gelmiştir. Böylece, Lamalar, dini iktidarın yanı sıra ekonomik güce de erişmişlerdir. Artık ülkenin tarihini adeta rahipler yazmıştır.⁴⁷

Rusya topraklarına ise Tibet Budizm'i Moğolistan'dan girmiştir. Buryatlar, Tuvinler ve Kalmıklar Budizm'in Gelug ekolünü kabul etmişlerdir. Bu halklar farklı zamanda Tibet Budizm'ini kabul etseler bile fazla farklılıkları yoktur. Çünkü rahiplerin hepsi aynı okullarda eğitim görmüşlerdir.⁴⁸ Günümüzde, Tuva Cumhuriyetinde yaşayan Türklerin % 60'ı, yani yaklaşık olarak 180 bin kadarı Tibet Budizm'ine mensuptur.⁴⁹

B. TİBET BUDİZMİ'NDE DALAY LAMALAR

Tibet Budizmi'nde ikinci yayılma süreci, yüzyıl sonra, Doğu Tibet ve özellikle Batı Tibet'teki Guge Krallığı'ndan başlamak üzere başlamıştır. Bu esnada Tibet Budizm'inin de değişik okulları kurulmaya başlamıştır.

Tibet Budizm'i Okulları (Tarikatları) aşağıdaki şekildedir:

- 1. Nyingma – pa**
- 2. Kadam – pa**
- 3. Sakya – pa** ve onun üç alt kolu: a) Sakya b) Ngorpa c) Çarpa'dır.
- 4. Kagyü – pa**

Kagyü – pa'nın dört ana kolu: a) Karma – Kagyü b) Çalpa – Kagyü c)

⁴⁵ Atisa, Bengal'de kraliyet ailesinde doğmuş, Brahman eğitimi almış, çeşitli bilim dallarında eğitim görmüş bir üstattır.

⁴⁶ İbrahim Sümer, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁴⁷ İbrahim Sümer, **a.g.e.**, s. 85.

⁴⁸ Kislyuk Kostantin Vladimirovich - Kuçer Oleg Nikolaevich, **Religiovidenie**, Rostov-na-Donu, Feniks - Torsing, 2004, s. 200.

⁴⁹ İbrahim Sümer, "**Türkler Arasında Budizm ve Tibet Budizm'i**", Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara 2002, s. 567.

Barom – Kagyü d) Fagtru – Kagyü'dür.

Sekiz alt kol ise: a) Drikung – Kagyü b) Taulung – Kagyü c) Thporu – Kagyü d) Drukpa – Kagyü e) Martsang – Kagyü f) Yerpa – Kagyü g) Yazang – Kagyü h) Şengseb – Kagyü'dür.

5. Daha küçük okullar: a) Bodlug b) Bodong c) Jonang d) Şife e) Çöd'dür.

6. Gelug-pa⁵⁰

En son olarak Gelug – pa Tarikatı ortaya çıkmıştır. Gelug – pa, Tsong – kapa'nın (1357–1419) XIV. yüzyıldaki reformu ile kurulmuştur. Mezhebin gücü, zaman içerisinde Tibet sınırlarını da aşmıştır. Gelug – pa, “erdem arayıcıları” anlamında, Tsong – kapa tarafından verilmiş bir isimdir. Gelug – pa, Tibet'in, Dalay Lamalar ile Pançen Lamaları da bünyesinde barındıran en yangın mezhebidir. Önder Tsong – kapa, reformlarının en önemli konusu olarak manastır disiplinine ve öğrenmeye ağırlık vermiştir. Keşişlerinin sayısı diğer mezheplerinkinden daha çoktur. Mezhep zengin literatüre sahiptir. Hint dilindeki pek çok metin Tibetçe'ye tercüme edilmiş ve rahiplerin tefsirleriyle yaklaşık 300 cildin üzerinde muazzam kutsal yazılar külliyyatı ortaya çıkmıştır. Bu kutsal kitaplar serisi M.S. 1300 yıllarında son şeklini almıştır. Lama adı verilen Tibet rahiplerinin teşkilatı özel bir gelişme göstermiştir. Çünkü burada rahipler, diğer Budist ülkelerindeki meslektaşlarından farklıdır.⁵¹ Sadece dini işlerle değil siyasetle de uğraşır ve dünyevî bir otorite olarak önemli hükümet makamlarını ellerinde tutarlar. Halkın yedide biri ruhaniler sınıfına dâhildir. 3000 manastırla memleketin iktisadi hayatına ruhaniler hâkimdir. Bu sebeple Tibet'e “Rahipler Cenneti” de denir. Başlangıçta rahiplerin evlenmeleri yasak değildi, bu sebeple idareci rahip sülâleleri meydana gelmişti. Fakat Tosng – kapa'nın gayretiyle, rahiplik işareti olarak sarı bir elbise giymeleri ve yardımlar için bir çanak taşımaları mecbur kılınarak, alkol almaları, evlenmeleri ve bilhassa büyücülükle uğraşmaları yasaklanmıştır. Ayrıca, Lama'ya iman da bunlara ilave edilmiştir. Bu suretle “Sarı Mezhep”⁵² ortaya çıkmıştır.

⁵⁰ Franz Binder, **Dalai Lama**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2008, s. 30.

⁵¹ Sümer **a.g.e.**, s. 95.

⁵² Tibet Budizm'in çeşitli mezhepleri arasında Tsongkhapa'nın kurduğu Gelukpa Mezhebi, Tibet'te en yaygın etkiye sahip mezhep konumunda bulunuyor. Gelukpa Mezhebi, Tibet toplumu ve tarihi üzerinde büyük

Buda'nın öğretisi yeni bir istikamet almıştır. Buda'nın halefleri, Dalay Lamaların ölüm saatinden sonra doğan çocuklar arasında aranmaya başlanmıştır. Bulunan çocuk yeni vücutta görünen, evvelki kutsal zat, yani Dalay Lama idi. Dalay Lamalar, Tsong-kapa zamanından beri Tibet'in başşehri Lhasa'da taht sürmektedirler.

Tibetçe Lama kelimesi, “dini öğretmen” anlamına gelmektedir. Tibetlilerin önemle üzerinde durdukları konu, dini öğretmen (Lama) olmaksızın bir kimsenin hiçbir ilerleme kaydedemeyeceğidir. Lamalar, toplumun geleneklerini devam ettiren, yeterince donanımlı idarecilerdir. Bazı yüksek lamalar aynı zamanda bir asker, bir yöneticidirler.⁵³

“Dalay” unvanı ise, “Okyanus” manasında Moğolca bir kelimedir. Ve ilk defa 1757 tarihinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu unvanı ilk olarak, Moğol hükümdarı Altan Han, Gelug – pa tarikatının 3. Büyük Lamasına vermiştir.

Pançen Lamalar da, tıpkı Dalay Lamalar gibi yüksek enkarnasyonlardır. Her ikisinin de enkarnasyonunun XIV. yüzyılda ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Son Dalay Lama, Pançen Lamaların herhangi bir dünyevi otorite üstlenmediklerini iddia etmektedir. Ona göre, yaşça küçük olanı diğerinin öğrencisi olmuştur.

Tibet tarihindeki Pançen Lamalar şunlardır:

- I. Pançen Lama: Khedrup Gelek Pelsang, 1385 – 1438**
- II. Pançen Lama: Sönam Çöklang, 1439 – 1504**
- III. Pançen Lama: Wensa Lopsang Töndrup, 1505 – 1564**
- IV. Pançen Lama: Lopsang Çoekyi Gyaltsen, 1567 – 1662**
- V. Pançen Lama: Lopsang Yeshe, 1663 – 1737**
- VI. Pançen Lama: Palden Yeshe, 1738 – 1780**
- VII. Pançen Lama: Tenpe Nyima, 1782 – 1854**
- VIII. Pançen Lama: Tenpe Wangçuk, 1855 – 1882**
- IX. Pançen Lama: Çoekyi Nyima, 1883 – 1937**

etkiler yarattı. Gelukpa Mezhebi'ne mensup rahiplerin hepsi, sarı şapka taktığı için bu mezhebe "Sarı Mezhep" adı da verildi. Bkz. <http://turkish.cri.cn/281/2008/04/28/1@92306.htm>.

⁵³ Kuzmin Leonid , **Skrity Tibet. İstoriya Nezavisimosti i Okkupasii**, İzd-vo A. Terentyeva, SPb 2010, s. 56.

X. Pançen Lama: Çoekyi Gyaltzen, 1938 – 1989

XI. **Pançen Lama: Gedün Çoekyi Nyima, * 1989.** Dalay Lama tarafından kabul edildikten sonra Çinliler tarafından yakalanmış ve o günden beri ondan haber alınamamıştır. Dalay Lamalar ise, Tibet'te devletin resmi başkanlarıdır.⁵⁴ Şimdi Dalay Lamalar hakkında kısa kısa bilgiler verilecektir.

1. Birinci Dalay Lama: Gendün Drub 1391 – 1475

1931 yılında, fakir göçebe bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi tarafından Pema ismi verilmiştir. 7 yaşındayken babası ölmüş ve Gendün, Kadam Manastırı Narthang'a girmiş, sonra 1415 yılında, Tsongkhapa ve öğrencilerine katılmak üzere Ganden'e gitmiştir.⁵⁵ Daha sonra ise, rivayete göre, değişik okullarda 60 ustadan ders alarak Tibet'te manastır manastır gezmiştir. Gendün Drub, yaşamının 20 yılından fazlasını meditasyon yaparak geçirmiş, arkasında bir dizi yazı, dua ve şiir bırakmıştır. 84 yaşında Taşılunpo'da vefat etmiştir. Taşılunpo'da gömülü olan tek Dalay Lama'dır.⁵⁶

2. İkinci Dalay Lama: Gyalwa Gendün Gyatso 1475 – 1542

Birinci Dalay Lama'nın ölümünden 1 yıl sonra Tsang bölgesinde Gendün Drub'a benzeyen bir çocuk doğmuştur. Bu çocuk Gyalwa Gendün Gyatso'dur. Gyalwa Gendün Gyatso da, eğitimini tamamlayıp rahip olduktan sonra, çalışmalarını tamamlamak için, Tibet'i dolaşmaya başlamıştır. Daha sonra, bir süre meditasyon yapmak üzere inzivaya çekilmiş ve sonunda kendisi öğretmeye başlamıştır. Gyalwa Gendün Gyatso 68 yaşında ölmüş ve Drepung'a gömülmüştür.⁵⁷

3. Üçüncü Dalay Lama: Gyalwa Sönam Gyatso 1543 – 1588

Sönam Gyatso, 1543 yılında, Orta Tibet'te, soylu bir toprak ağasının oğlu olarak dünyaya gelmiş ve Gendün Gyatso'nun reenkarnesi olarak kabul edilmiştir. Tibet'te dolaşmış ve değişik tarikatların lamalarından dersler almıştır. 1588 yılının Nisan ayında

⁵⁴ Binder, a.g.e., s. 35.

⁵⁵ Kışanov Evgeniy İvanoviç – Melniçenko Boris Nikolaeviç, **İstoriya Tibeta s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney**, Vostoçnaya Literatura, Moskva 2005, s. 109.

⁵⁶ Binder, a.g.e., s. 34.

⁵⁷ Binder, a.g.e., s. 35.

Moğolistan'dan Tibet'e dönerken yolda ölmüştür.⁵⁸

4. Dördüncü Dalay Lama: Yönten Gyatso 1589 – 1617

Dördüncü Dalay Lama, Moğolistan'da doğmuş ve orada Dalay Lama olarak tespit edilmiştir. Bu durum Tibet'te çok da hoş karşılanmamıştır, çünkü Yönten Gyatso'yu, Dalay Lama'nın reen Karnesi olarak ilan edenler Moğollardı. Tibet'ten olmadığı halde Dalay Lama'nın aslanlı tahtına oturan ilk kişi olan bu çocuk 13 yaşına kadar ülkesinde kalmıştır. Sonra Moğol savaşçılar eşliğinde Tibet'e getirilmiştir. 1602 yılında da Lhasa'da tahta geçmiştir.⁵⁹

5. Beşinci Dalay Lama: Ngawang Lopsang Gyatso 1617 – 1682

Tibet'in siyasi durumu o kadar karışıktı ki yeni Dalay Lama'nın bulunuşu ilk önce gizli tutulmuştur.⁶⁰ Tsnag Kralı, yeni bir Dalay Lama'nın ilan edilmesini yasaklamıştı. Ancak Tsang Kralı'nın 1622 yılında ölümünden sonra bu yasak kaldırılmıştır. 1617'de doğan çocuk, Drepung'da tahta geçmiştir. 5. Dalay Lama, 25 yaşında, muzaffer Moğol himayecisi tarafından tüm Tibet'in ruhani ve dünyevi hükümdarı ilan edilmiştir. Moğollar yine şekilsel olarak Tibet "kralları" olarak kalmıştır. 5. Dalay Lama'nın başöğretmeni, Lobsang Çoekyi Gyaltzen (1567 – 1662), Taşılunpo Manastırı başarahibi ve 4. Dalay Lama'nın da öğretmeniydi.⁶¹

5. Dalay Lama, sadece yeniden birleşen Tibet'in güçlü hükümdarı değil, aynı zamanda bir bilge ve manastır kurallarını ve rahiplerin eğitimini yeniden düzenleyen bir Dalay Lama idi. Aynı zamanda belli ritüelleri ve maskeli dansları yürüten, ileri görüşlülük ve meditasyon deneylerine dayalı olarak mistik eserleri ortaya çıkaran biri idi. Güçlü bir kalemi olan spiritüel rehber olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca Tibet tıbbı ve astrolojisi konusunda uzmandı, iyi bir sanatçı, hatta mimar sayılabilirdi. Çünkü onun yönetiminde Tibet'in en önemli yapısı olan Lhasa'daki⁶² Potalı Sarayı'nın⁶³ inşasına başlandı. Sarayın

⁵⁸ Binder, **a.g.e.**, s. 36.

⁵⁹ Binder, **a.g.e.**, s. 36–37.

⁶⁰ Kıçanov– Melniçenko, **a.g.e.**, s. 112.

⁶¹ Şakabpa, **a.g.e.**, s. 114–115.

⁶² Bu kelime Tibetçede Tanrılar yeri anlamına gelmektedir. Dalay Lama'ların başkenti ve ikamet ettikleri yerdir. Siyasi dini liderler, XIV, yüzyıldaki Dalay Lamaların sürgününe kadar burada oturmaktaydılar. Batılılar bu şehre "yasak şehir" adını takmışlardı. Çünkü oraya girmek yasaktı. Lhasa, Tibet Budizm'inin önemli bir merkezidir Tibet, Çin, Moğol, Boutan, Nepal ve Ladakh Budistleri, orayı Buddanın aydınlandığı Bodh – Gaya'dan sonra en kutsal yer olarak kabul etmektedirler. Mehmet Aydın, a.g.e. s. 449.

temeli 1679 yılında atıldı. Üç yıl sonra “Büyük Beşinci” öldü. Ama bu haber ülkenin istikrarını bozmamak için 15 yıl boyunca gizlendi.⁶⁴ Resmi açıklama olarak Dalay Lama'nın inzivaya çekildiği söylendi. Önemli törenlerde ise onun bulunması kaçınılmaz olduğunda, aslanlı tahtına görkemli tören giysileri içinde bir benzeri oturuyordu⁶⁵

6. Altıncı Dalay Lama: Rigdzin Jamyang Gyatso 1683 – 1706

1967 yılında “Büyük Beşinci”nin öldüğü açıklandıktan sonra yeni Dalay Lama tahta çıkmıştır. Ancak yeni Dalay Lama, öğretmenlerinin beklentilerini hiç de iyi karşılayamıyordu. Devlet işleri ve dini görevler onu pek ilgilendirmiyordu. Onu, yeniden “doğru yola” sevk etmek için verilen hiçbir çaba sonuç vermemiştir. 20 yaşına gelince rahip adayı yeminini geri alıp, kendini şiire, müziğe, at binmeye, doğayı gözlemlemeye, yürüyüşlere çıkmaya, yay kullanmaya ve güzel kadınlara verdi.⁶⁶ Dalay Lama saçlarını uzattı, ipek kıyafetler giydi, parmağına değerli yüzükler taktı, Lhasa meyhanelerinde içki içip şarkılar söyledi, pek çok kadınla beraber oldu ve bugün Tibet'te hala büyük ilgi gören romantik ve müstehcen şarkılar bıraktı. Aynı zamanda bunları yaparken Dalay Lama konumunu da bırakmadı. Siyasal gücü ise naip Sanggye Gyatso'ya teslim etti. Dalay Lama'nın itibarı halk arasında zedelenmemiştir. Özellikle de insani zaafı nedeniyle, Tibetliler arasında daha önce hiçbir Dalay Lama'nın görmediği kadar sevgi görüyordu.

1705 yılında Çin İmparatorluğu ile de fikir birliğine vardıldıktan sonra “Tibet Kralı” Latsang Han orduları ile Lhasa'ya girdi. Dalay Lama'yı tahttan indirdi. Drepung Manastırı'ndan bir rahip onun yerine aslanlı tahta oturdu. Ancak halk ve lamaların çoğu

Tibet'in en büyük anıtsal yapısı olan Potala Sarayı, Lhasa Vadisi'nin 130 metre üzerindeki Marpo Ri Tepesi'nde bulunur. "Dünyanın damındaki inci" ve "Kızıl Saray" olarak da adlandırılan bu yapı; Tibet mimarisinin tipik örnekleri arasındadır. Dalai Lamaların, siyasi ve dini faaliyetlerini düzenledikleri yer olan Potala Sarayı; 7. yüzyılda Tubo Kralı Songstan Gambo tarafından gelini, Tang Hanedanı Prensesi Wencheng için yaptırılmıştır. O dönemlerde Tubo Krallığı'nın siyasi merkezi olan bu saray; 9. yüzyılda Krallığın çöküşe geçmesi ve uzun yıllar süren bir savaşın içine girilmesiyle birlikte oldukça hasar alır.1645 yılında 5. Dalai Lama, Tubo Krallığı sarayının bulunduğu yerde, yeni bir saray inşa ettirir. Bundan sonra 300 yıl süren çalışmalarla saray, yavaş yavaş genişletilir ve 13 Dalay Lama zamanında bugünkü hâlini alır.Bu süre içerisinde Potala Sarayı'nda 7000'den fazla işçi, 1500'den fazla sanatçı ve zanaatkar görev almış; uzun yıllar süren çalışmalar sonucunda 360 bin metrekarelik alan üzerinde bu yapı oluşturulmuştur.

Bkz.http://www.maximiles.com.tr/Maximiles/seyahat_rehberi/gezi_rehberi/unlu_yerler/PotalaSarayi.aspx

⁶⁴ Şakabpa, **a.g.e.**, s. 138.

⁶⁵ Binder, **a.g.e.**, s. 37–42.

⁶⁶ Lev Savitskiy, **Dalay Lama VI Jamyang Gyatso, Pesni Priyatnie Dlya Sluha**, Nauka, Moskva 1983, s. 67.

onu kabul etmedi. 6. Dalay Lama'nın mezarının nerde olduğu bilinmemektedir.⁶⁷

7. Yedinci Dalay Lama: Kelsang Gyatso 1708 – 1757

Hiçbir zaman Tibetliler tarafından tanınmayan, 1685 doğumlu olan Drepung Rahibi Yeşe Gyatso, Latsang Han tarafından tahta oturtulan bir Karşı–Dalay Lamadır. 1708 yılında, Lhasa'daki devlet kâhini, gerçek Dalay Lama'nın Lithang'da yeniden doğduğunu ilan etmiştir.⁶⁸

Çocuk, bir arama grubu tarafından bulunmuş ve 1710 yılında Mançu İmparatoru tarafından yasal Dalay Lama olarak tanınmıştır. Kelsang Gyatso, eğitimini, Doğu Tibet'teki Kumbun Manastırı'nda almıştır. 1720 yılında, Çin ordusu Moğolları ezip 7. Dalay Lama Kelsang Gyatso'yu resmi olarak tahta çıkarmak için Lhasa'ya götürmüştür. Karşı–Dalay Lama Yeşe Gyatso ise İmpirator'un emriyle Çin'deki bir manastıra götürülmüştür.

Tibet, egemenliğini tekrar 7. Dalay Lama ile Pançen Lama'ya vermiştir. Ancak yeni koruyucularına vergi vermek zorunda kalmışlardır.

1723 yılında, nihayet Tibet'te ortam sakinleşmiştir. 7. Dalay Lama, Kham eyaletinin doğusunda bulunan bir manastıra sürgüne gönderilmiştir. Dalay Lama burada kendini daha çok ruhsal çalışmalara vermiştir. Çinlilerin, Dalay Lama ile Pançen Lama'ya Lhasa'ya dönme izni verildiğinde o, siyasal gücünü kullanmamıştır. Yeni hükümdarın amacı ise Çin'den bağımsız olmaktı. 200 kadar Çinli, Potala'ya kaçıp Dalay Lama'ya sığındı. Dalay Lama ise, ortalığı sakinleştirmeyi başardı. 7. Dalay Lama inzivaya çekilerek 1757 yılında öldü.⁶⁹ 7. Dalay Lama çok zeki ve güzel eğitilmiş Lama olarak tarihe geçmiştir.⁷⁰

8. Sekizinci Dalay Lama: Jampel Gyatso 1758 – 1804

1758 yılında Tsang eyaletinde doğan çocuk, devlet kâhini tarafından Dalay Lama olarak tanındı. 1762 yılında yeni Dalay Lama tahta geçti. 8. Dalay Lama, 1781 yılında

⁶⁷ Binder, **a.g.e.**, s. 42–44.

⁶⁸ Şakabpa, **a.g.e.**, s. 145.

⁶⁹ Binder, **a.g.e.**, s. 44–46.

⁷⁰ Tsibikov Gombojab Tsebekoviç, **Buddist – Palomnik u Svyatın Tibeta**, Nauka, Novosibirsk 1991, s. 142.

resmen göreve başladı. 1788’de, ticari anlaşmazlık nedeniyle Nepal kuvvetleri Tibet’i istila etti. Tibet ise, kendini savunacak durumda değildi. 8. Dalay Lama, 1804 yılında, 46 yaşında, siyasi anlamda önemli bir rol oynamadan öldü.⁷¹

9. Dokuzuncu Dalay Lama: Lungtog Gyatso 1806 – 1815; Onuncu Dalay Lama: Tsültrim Gyatso 1816 – 1837; On birinci Dalay Lama: Khadrup Gyatso 1838 – 1856; On ikinci Dalay Lama: Trinley Gyatso 1856 – 1875;

Daha sonra gelen 4 Dalay Lama da uzun ömür süremediler ve siyasi anlamda geriplanda kaldılar. 9. Dalay Lama Lungog Gyatso, 1807 yılında Kham’da bulundu ve bir yıl sonra tahta çıkarıldı. Ancak genç Dalay Lama, daha on yaşında iken, sözde zatürreeden öldü.

Tsültrim Gyatso, Doğu Tibet’in küçük bir soylu ailesinin çocuğudur. Kendisi, Gelug Lamaları tarafından 10. Dalay Lama olarak kabul edilmiştir. Ancak bünyesi zayıf olan bu çocuk daha reşit olmadan, Potala’da çöken bir çatının altında kalarak can vermiştir.

11. Dalay Lama, Khedrup Gyatso da önce geleneksel yöntemlerle belirlenmiş, sonra “Altın Kavanoz”⁷² uygulamasıyla onaylanmıştır. 10. Dalay Lama’nın eğitiminden de sorumlu olan 7. Pançen Lama, bu çocuğun eğitimini de üstlenmiştir. Bunun yanında birkaç yıllığına devlet işlerini de yürütmüştür. Pançen Lama 1854 yılında ölünce, Dalay Lama, zamanından önce görevinin başına geçirilmiştir. Ancak 18 yaşına ulaşmadan açıklanmayan bir nedenden ötürü ölmüştür.

12. Dalay Lama, Trinley Gyatso, unvanını sadece “Altın Kavanoz”⁷³a borçlu olan tek kişidir. Fakat bu Dalay Lama da ancak 19 yaşına ulaşabilmiştir. Zehirlenerek öldürülmüştür.

Tibet bu zamanlarda dış dünyaya tamamen kapalı bir ülke haline gelmiştir. Özellikle manastırlar, Tibet’te her türlü modernleşmeye ve toplumsal yapının değişmesine karşı çıkararak yabancılara karşı nefreti körüklemiştir. Devletteki tüm görevlere biri devlet memuru, diğeri rahip memuru olmak üzere iki kişi atanmaktaydı.⁷³

⁷¹ Binder, a.g.e., s. 47.

⁷² 1793 yılında bir kararname çıkararak yüksek Gelug enkarnelerinin belirlenmesinde yeni keşfedilmiş bir uygulama: “Altın Kavanoz”⁷²dan kura çekme uygulamasıdır.

⁷³ Binder, a.g.e., s. 48–50.

10. On üçüncü Dalay Lama: Thubten Gyatso 1876 – 1933

İki yüz yıldan daha uzun bir süre, Tibet'teki Dalay Lamalar siyasi yaşamda önemli rol oynamamışlardır. Oysa 13. Dalay Lama “Büyük Beşincinin” döneminin devamını oluşturacaktı. Kendisi 1876 yılının Haziran ayında, Güneydoğu Tibet'te doğdu.⁷⁴ 1878 yılında naip Kundeling tarafından Dalay Lama olarak belirlendi. Tahta ise Ngawang Lopsang Thubten Gyatso adıyla çıktı.

Thubten Gyatso, görevinin gerektirdiği gibi 1895 yılında iktidara geçti. 13. Dalay Lama, İngilizlerin Lhasa'ya girdiği günden bir gece önce Moğolistan'a kaçtı. Mançu Hanedanı 1911'de yıkılıp Çin'de Cumhuriyet ilan edilince, Ngawang Lopsang Thubten Çinlileri Tibet'ten attı.

13. Dalay Lama, yıllardır ergenlik çağına ulaşmadan ölen/öldürülen seleflerinin aksine, ülkesini kendi dilediği gibi yönetebilmiştir. Tibet halkının yaşam standardını yükseltmiştir. Güçlü ordu bile ilk defa onun zamanında oluşturulmuştur. Yine, batılı tarzda eğitim almaları için yurtdışına onun zamanında öğrenci gönderilmiş, posta ve telgraf hizmetleri başlatılmış, para ve pul bastırılmıştır.⁷⁵ 13. Dalay Lama Rus tarihçisi Kozlov Pyotr Kuzmich ile de görüşmüştür.⁷⁶

11. On dördüncü Dalay Lama: Tenzin Gyatso *1935

a. Dalay Lama'nın Seçilmesi ve Çocukluğu

14. Kutsal Dalay Lama (Tibetçe: taa-la'i bla-ma) 6 Temmuz 1935'de Tibet'in kuzey doğusunda Takster adlı köyde dünyaya gelmiştir.⁷⁷ Uzun aramalar sonucunda iki yaşındayken gösterdiği mucizelerle 13. Kutsal Dalay Lama'nın reenkarnasyonu, yani şefkat Budası olarak tanınmıştır.

Genç Dalay Lama görkemli bir şekilde Lhasa'ya getirilmiştir. Görevdeki naip Reting Rinpoçe, ailesi tarafından Kundun ismi verilen çocuğa rahip ismini vermiştir: Jampel Yeshe Ngawang Lopsang Yeshe Tenzin Gyatso. 14. Dalay Lama aynı anda,

⁷⁴ Andreev Aleksandr İvanoviç, *Tibet v Politike Tsarskoy, Sovetskoy i Potstsovetkoy Rosii*, Nartang, SPb 2006, s. 464.

⁷⁵ Binder, *a.g.e.*, s. 50–60.

⁷⁶ Kozlov, *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁷ Dalay Lama, *4 Yüce Gerçek*, (Çev. İzzet Karağçlı), Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul 2001, s. 5.

Tibet'in ulusal kutsal tapınağı olan Jokhang Tapınağı'nda rahip olarak seçilmiştir.⁷⁸

Tenzin Gyatso, manastır eğitimine başlama yaşına henüz gelmemişti. Ağabeyi ve yol arkadaşı Samden'le Dalay Lamaların yazlık sarayına yerleştirilmişlerdir. Çocuk ağabeyi ile birlikte kış boyunca sarayda kalmış, çünkü henüz Potala'da resmen Dalay Lama olarak tahta oturmamıştır.⁷⁹

Çocuk, burada, Lhasa'daki en tasasız çocukluk yıllarını yaşamıştır. Çünkü ağabeyi ile aynı odayı paylaşıyor, sarayın yakınında bir evde yaşayan anne babalarını sık sık ziyaret ediyor, sarayda doya doya oynayabiliyordu. Onun tek görevi bazen gelen ziyaretçileri resmi olarak huzura kabul etmek ve kutsamaktı. Etrafındaki canlı tanıklar, beş yaşındaki çocuğun, uzun süren törenleri büyük bir asalet ve ciddiyetle yürüttüğüne şaşıyorlardı.

Tenzin Gyatso'nun anne babası ise, Lhasa lehçesini bile bilmeyen iki sade çiftçiydi. Dalay Lama'nın bu çiftçi ailesinden çıkması onu, soyları yüzlerce yıl geriye giden tüm soylulardan daha üstün kılıyordu.

Dalay Lama'nın annesi hiçbir zaman nereden ve nasıl geldiğini gizlemedi. Bu yeni hayatını olgunlukla kabul etti, doğallığını ve alçak gönüllüğünü kaybetmedi. Dalay Lama'nın babasının hızlı bir şekilde çiftçilikten en yüksek soylu sınıfına yükselişi ise başına vurdu. Kendini beğenmiş tavırlarıyla dikkat çekti, hükümet ve hukuk işlerine karıştı, kendisini selamlamayan kişileri hizmetkârları tarafından dövdürdü. Naip vefat edince ancak hükümet onun aşırı hareketlerini dizginleyebildi.

b. Dalay Lama'nın Eğitimi

Dalay Lama'nın, ağabeyi ve ailesi ile "normal" bir hayat yaşadktan sonra resmi olarak tahta geçmesi için hazırlıklara başlandı. Saray astrologları onun tahta geçme zamanını 22 Şubat 1940 olarak belirlediler.⁸⁰ 13. Dalay Lama'nın tahta çıkışı üzerinden 62 yıl geçmişti. Kundun halkın önünden geçerek Norbulinka'dan Potala'ya getirildi. Lamalar, soylular ve devlet memurları beş saat boyunca çocuğun önünden geçip saygıyla önünde yere kapandılar, kutsandılar ve getirdikleri armağanları sunup kutlamada bulundular.

Dalay Lama'nın dini açıdan eğitim süreci altı yaşına geldiğinde başladı. Bu eğitim

⁷⁸ Binder, **a.g.e.**, s. 61.

⁷⁹ Binder, **a.g.e.**, s. 61–62.

⁸⁰ Dalay Lama, "**Svoboda V İzgnanii**", Nauka İ Religiya, N 2- 8, Moskva 1998, s. 45.

lamalar için zorunlu idi. Lamalardan çok şey bekleniyordu. Dalay Lama'nın eğitimi için en iyi öğretmenler seçildi. Özel hizmeti için de üç rahip belirlendi; aşçıbaşı, giyim kuşamdan sorumlu usta ve dini törenleri yürüten usta. Dalay Lama'nın günlük yaşamı şöyle geçiyordu: güneş doğar doğmaz uyandırılıyor ve güne dua ederek, meditasyon yaparak başlıyordu, sabah töreninden sonra Tsumpa (kavrulmuş arpa unu) ile tereyağı ve çaydan oluşan kahvaltısını yapıyordu. Saat dokuzda doğru resmî kabul başlıyordu. Daha sonraki 2 saat yoğun ders veriliyordu. Öğle saatinde bir saat boş zamanı oluyordu, yemekten sonra tekrar eğitime başlanırdı. Akşam saat yedide yemek yiyordu, arta kalan zamanda serbest bırakılıyordu. Saat dokuzda uyuyordu.⁸¹

Dalay Lama da geleneksel Tibet eğitimi üzere ders görüyordu. Bu eğitim dört farklı Tibet yazısının öğrenilmesi, Budist literatürün birçok kaynak eserinin ve yorumlarının okunması, hatmedilmesi ve güzel yazıyla yazılması ve özellikle ezberlenmezinden oluşuyordu. Sanskritçe, diyalektik, mantık, felsefe ve metafizik dersleri de öğretim planında yer alıyordu. “Dünyevi” dersler ise bu eğitimde yer almıyordu.

Dalay Lama, mekanik şeylere karşı ilgisini çok küçük yaşta keşfetmişti. O saatleri ya da batı tekniğindeki başka ürünleri birbirinden ayırıp sırlarını çözmeye çalıştı. Tibet'in başı, bu hobisini bugün hala sürdürmektedir. Çok kısıtlı olan boş zamanlarında Dalay Lama Batı'ya ait kitapları veya dergileri okuyabilmek için, kendi kendine İngilizce'yi ve Latin alfabesini öğrenmeye çalışıyordu. Birkaç aylığına da olsa Avusturyalı Heinrich Harrer ve Peter Aufschnaiter ona öğretmenlik yapmışlardır. Fakat 1950 yılının güz aylarında Çin Halk Kurtuluş Ordusu Tibet'e saldırmaya başlar başlamaz, Lhasa'yı terk etmişlerdir.

c. Dalay Lama'nın İktidara Geçmesi

Genç Dalay Lama Tibet'in bağımsızlığından vazgeçmeye niyetli değildi. Henüz reşit olmayan Dalay Lama'nın bir an önce tahta geçmesi gerekiyordu. Dalay Lama ise biraz duraklıyordu. Yıllar sonra yapılan bir röportajda Dalay Lama bu durumu şöyle açıklamıştı: *“Bu durum bende endişe yarattı. Henüz an altı yaşındaydım. Dinsel eğitimimi tamamlamaya daha çok vardı. Dünya hakkında hiçbir şey bilmiyordum ve siyaset konusunda hiçbir deneyimim yoktu. Ama yine de ne kadar bilgisiz olduğumu ve öğrenmem gereken çok şeyin olduğunu bilecek yaşıyordum.”*

⁸¹ Dalay Lama, **a.g.m.**, s. 49.

Dalay Lama tahta çıkmadan önce Tibet bir kez daha Birleşmiş Milletler'e başvurdu. Ancak bu da Tibet'in ne kadar yalnız kaldığının bir göstergesi olmaktan ileri gidemedi. Bu ikinci başvuru da sonuç vermeyince, Tibetliler, Çin'le doğrudan pazarlık yapmaya karar verdi.

29 Nisan 1951 tarihinde, Pekin'de 17. Madde Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelere başlandı. Bu Madde'nin ilk paragrafi zaten bağımsız bir Tibet'in kaderini belirlemişti: *"Tibet halkı tekrar birleşecek ve saldırgan emperyalist güçleri Tibet'ten kovacak; Tibet halkı büyük bir aile olan ana yurdun (Çin Halk Cumhuriyeti'nin) kucağına dönecek."* Tibet tarihinde ilk kez Tibet resmi olarak Çin'in bir parçası olduğunu kabul ediyordu. Mao'nun söz verdiği gibi, Çin birlikleri ilk başta oldukça disiplinli davrandılar. Rahiplere paralar dağıtarak ve sürekli dost olarak Tibetlilerin dostluğunu kazanmak istediler. Dalay Lama ise bu esnada kentin tepesindeki sarayında kendini tekrar eğitime verdi.

d. Dalay Lama'nın Çin'e Gidişi

Dalay Lama 1954 yılında ailesi ve 500 memuruyla birlikte Pekin'e gitmek üzere yola çıktı.⁸² Çin hükümeti onu ulusal bir meclise davet etmişti. Hayatında ilk kez uçağa bindi. Burada yine ilk kez trenle tanıştı. Genç Dalay Lama Mao'nun karizmasına hayran kalmıştı ve onun tek amacının sadece Tibet'e yardım etmek olduğuna inanmıştı. Dalay Lama, Marksist düşünceye büyük ilgi duydu. Materyalist düşünce ona ters gelmesine rağmen, Budizm ile komünizm arasında mutlaka bir köprünün kurulabileceğine inanıyordu. Çünkü her iki görüşün ana teması eşitlik ve adalettir. Dalay Lama, Çin başkentinde büyük ilgi gördü, bir dizi resmi kutlamaya, oturumlara, yemeklere katılmak, konuşmalar yapmak zorunda kaldı.

Mao, Dalay Lama'nın Çin'den ayrılmasından kısa bir süre önce onun kendisine duyduğu güveni sarstı. Dalay Lama'yı *"genç düşünceleriniz çok iyi"* diye övdü. *"Ancak din bir afyondur. Ulusu zayıflatır ve ülkenin ilerlemesini engeller"* şeklindeki görüşünden Dalay Lama dehşete düşmüştü. Mao'yu, aslında Budizm öğretisi Dharma'yı yok eden biri olarak gördü. Yine de Pekin'i terk ederken, Çin hâkimiyeti altındaki Tibet konusunda

⁸² Dalay Lama, **a.g.m.**, s. 34.

olumlu düşünüyordu.

e. Dalay Lama'nın Kaçışı

Dalay Lama ve hükümeti bu “demokrasi” ve “özerklik” komedisinde sadece isim olarak yer alıyordu. 1959 yılında 24 yaşındaki Dalay Lama, Gelug Tarikatı'nın en yüksek derecesi için “ Geşe Lharampa” sınavlarını verdi. Tibet hükümeti hala hükümsüz kalmaya devam etti. 17 Mart'ta ise “Mücevher Bahçesi” nin yakınlarında iki el bombası patladı. Daha önce Dalay Lama'nın kalmasını öğütleyen devlet kâhini de, bu kez kaçmasını salık veriyordu. Gizli bir kaçış planı yapıldı ve 17 Mart'ı 18'e bağlayan gece, Dalay Lama gizlice kaçtı.⁸³

Mao, Dalay Lama'nın kaçtığını duyunca: “O zaman biz bu savaşı kaybettik” dedi.

Dalay Lama'nın kaçtığı haberi ateş gibi her yeri sardı. On binlerce Tibetli – köylü, göçebe, rahip, soylu – herkes daha sonraki hafta ve aylarda yollara düştüler ve Dalay Lama'nın peşinden sürgüne gittiler. Onlar için Dalay Lama'sız bir Tibet düşünülemezdi. Tibet tarihinde yeni bir sayfa açılmıştı: Sürgündeki Tibet Dönemi.

f. Dalay Lama'nın Hindistan'a Gidişi

Hint kenti Bomdila'ya vardıklarında Dalay Lama'ya Nehru'nun gönderdiği bir “hoş geldiniz” mesajı teslim edildi. Mesajda: “*Size, ailenize ve size eşlik eden kişilere, Hindistan'a yerleşebilmeniz için, elimizden gelen kolaylıkları sağlamak bizim için büyük bir zevk olacaktır. Size büyük saygı besleyen Hindistan halkı, kişiliğinize hiç kuşkusuz, hak etmiş olduğunuz saygıyı gösterecektir*” deniliyordu.

Tibet'in başını, özgürlüğe kaçışı için kutlayan binlerce telgraf gelmişti. Şimdiye kadar hiçbir Dalay Lama dünya önüne bu kadar çıkmamıştı.

Dalay Lama sürgündeki bu ilk yılını “çaresiz bir yıl” olarak nitelendirmiştir, çünkü büyük mülteci akımları peşinden Hindistan'a gelmişti. Alışık olmadıkları kadar sıcak bir iklim, sağlıksız koşullar ve kolera, sıtma, dizanteri ve sarılık gibi hastalıklar baş göstermiştir. Özellikle tüberküloz çok sayıda can almıştır. Birçok Tibetli için özgürlüğe kaçış, ölüme giden yol haline gelmiştir.⁸⁴

⁸³ Dalay Lama, **a.g.m.**, s. 35.

⁸⁴ Binder, **a.g.e.**, s. 101.

Tibetlileri ne kadar olumlu karşılarsalar da, Hindistan güçlü komşusu Çin’le ilişkisini zorlamak istemiyordu. Onun için Dalay Lama’nın herhangi bir siyasi etkinlikte bulunması yasaktı.

Ekim 1959’da Birleşmiş Milletler ilk kez Tibet sorunuyla ilgilendi. Fakat alınan ilke kararının hiçbir bağlayıcılığı yoktu, çünkü ne Kızıl Çin ne de Tibet, BM’nin üyesiydi. Aralık 1961’de ikinci bir ilke kararı alındı. Bu kararda, Tibet’te temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği ve kültürel ve dinsel yaşamın baskı altında tutulduğu konuları yer almaktaydı. Dalay Lama için ise en önemli konu, yok olma tehlikesi altında olan Tibet kültürünü en azından sürgünde yaşatmaktı.

1960 yılında, ilk Tibetliler yerleşmek üzere Güney Hindistan’a gittiler. Çok güçlü koşullarla karşılaştılar. Tropik iklim onlar için çekilmez bir haldeydi. Tibetliler en kısa zamanda ev sahibi ülkenin dilini öğrendiler. Hindistan’ın Himayal Pradeş eyaleti ise “Sürgündeki Tibet’in” merkezi haline dönüştü.

g. Tibet’teki Durum

Bu arada Tibet’teki durum ciddi manada kötüleşti. Yüz binlerce Tibetlinin öldürüldüğü tam bir soykırım yaşanmıştı. Sosyalist reformlar tam olarak Tibet’te uygulanmaya başlandı. Tibet tarihinde ilk kez kıtlık baş göstermiş ve 300000’den fazla Tibetli açlıktan ölmüştü.

1959 yılında Çin hükümeti tarafını tutan 10. Pançen Lama bile, yaptıklarına dayanamayınca Mao’ya, Tibet’te olan olayları eleştiren bir şikâyet dilekçesi göndermişti. Aynı zamanda Pançen Lama, Dalay Lama’nın halkın umudu olduğunu ilan ediyordu. Ancak, bunları yaptığı için “Halk Düşmanı” olarak ilan edilmiş ve Çin hapishanesinde hücreye kapatılmıştı.⁸⁵

1959 yılından sonra Tibetliler onlarca yıl süren cehennem hayatını yaşadılar. Dini vecibeleri yerine getirmek, gelenek, görenek ve geleneksel Tibet yaşam tarzını herhangi bir şekilde yaşamak kesinlikle yasaktı. Eylül 1965’te Orta ve Batı Tibet, “Tibet Özerk Bölgesi” olarak birleştirildi. Ancak 1,2 milyon km alanıyla asıl Tibet kültürü alanın ancak yarısını kaplıyordu.

⁸⁵ Dalay Lama, **a.g.m.**, s. 42.

h. Sürgünde Tibet Kültürü

Dalay Lama sürekli Tibet dilini, sanat ve kültürünü, yaşam tarzını ve Tibet Budizm'ini yaşatmak için çaba gösterdi ve kurumlar kurdu. 1959 yılında, Tibet gösteri Sanatları Enstitüsü kuruldu. 1965 yılında ise Delhi'de Tibet evi kuruldu. Onun amacı kütüphanesi ve müzesiyle, sergiler ve toplantılar düzenleyerek Tibet kültürünü dünya çapında tanıtmaktı. Bunun yanında "Tibet Tıbbı ve Astrolojisi Enstitüsü" de Tibetli doktorları eğitmek ve eski zamanlardan kalma reçetelere göre ilaç yapmak için kurulmuştu.

Tibetliler çok sayıda manastır da kurmuşlardı. Günümüzde, 20.000 rahip ve rahibe ile birlikte sürgünde kurulmuş yaklaşık iki yüz Tibet manastırı bulunmaktadır. Bu manastırlarda dünyevi dersler de verilmekteydi. Sürgünde kurulan manastırların bir işlevi de yeni ile eski Tibet arasında bağ kurmaktı. Bugün, Tibetliler hala dini eğitim almak isteyen çocuklarını yurtdışına kaçırmaktadırlar. Çünkü Tibet'te dini eğitim almak hala yasaktır.⁸⁶

Tibetlilerin çoğu, sadece kültürlerini değil, yabancı bir ülkede eski toplum düzenini de yaşatmaya çalışıyorlardı. Tibet kültürü ve dininin ne derece korunabileceğini gelecek gösterecekti. Nitekim 8. yy'da yaşayan bir usta şöyle demiştir: *"Demirden kuş uçmaya başlayınca ve atlar tekerlekler üzerinde gitmeye, Karlar Ülkesindeki adam, karıncalar gibi sürüyle yurduunu terk etmek zorunda kalacak ve işte o zaman Dharma (Budist Öğreti) kırmızı yanaklı adamın ülkesine ulaşacaktır."*

1. Dalay Lama'nın Asya Dışındaki Gezileri

Dalay Lama, 1973 yılı sonbaharında, Asya dışındaki ilk yurtdışı gezisini yapmış; altı hafta içinde on bir Avrupa ülkesini ziyaret etmiştir. Gezisine Papa VI. Jean Paul ile görüştüğü Roma şehriyle başlamıştır.⁸⁷ Gezi İsviçre, Hollanda, Belçika, Norveç, İsveç, Danimarka, İngiltere, İrlanda, Avusturya ve Almanya ziyaretleriyle devam etmiştir. Bu gezilerde Dalay Lama henüz ünlü değildi ve ona gazeteciler hücum etmiyor, kalabalıklar etrafını sarmıyordu. Yüksek düzeydeki siyasetçiler Dalay Lama'ya karşı hala çekingen davranıyorlardı. Çünkü Dalay Lama'nın yurtdışındaki her adımı Çin hükümetinin protestolarıyla karşılanıyordu. Dalay Lama, daha sonraki yıllarda, Tibet meselesini duyurmak için tam bir gezgin olup dünyayı dolaşmaya başlamıştı.

⁸⁶ Binder, **a.g.e.**, s. 133.

⁸⁷ K. Erriken, **Religiya Mira**, Budizm, Nauka, Moskva 2002, s. 184.

Dalay Lama Tibet'ten kaçtıktan sonra hemen hemen 50 ülke gezdi, bazı ülkeleri birkaç defa ziyaret etti. Almanya, İsviçre ve ABD en sık ziyaret ettiği ülkelerdendi. Özellikle Almanya, 80'li yıllardan sonra her sene ziyaret ettiği ülkedir. Tibet sorununa bir çözüm getirmese de, Dalay Lama'nın çabaları boşa gitmemiştir.

Yıllar içinde, Dalay Lama baba ve oğul Geogre Bush, Bill Clinton, Vaclav Havel, Jacques Chirac, François Mitterand, Nelson Mandela vb. ile görüşmüştür. Daha sonra Kraliçe Elizabeth, Prens Charles, Norveç Kralı Harald, Tailand Kralı Bhumiphol ve birçok vekil, başbakan, bakan, genel sekreter, milletvekili, belediye başkanı ve başkaları Dalay Lama'yı kabul etmişlerdir.⁸⁸

i. Nobel Barış Ödülüyle Ödüllendirilmesi

Dalay Lama'nın dünya çapında yüksek bir onur kazanmasının sebebi, barışçıl ve şiddet karşıtı tutumundaki kararlılığıdır. 5 Ekim 1989 yılında, Tibet'te hala çatışmalar sürerken, Dalay Lama, Oslo'da Nobel Barış ödülü almıştır.⁸⁹ Norveç Nobel Komitesi onun Nobel Barış Ödülü alması gerekçesini şöyle ifade etmiştir: *“Komite, burada Dalay Lama'nın, Tibet'in kurtarılması için verdiği savaşta, halkının tarihi ve kültürel mirasını korumak için, kararlı bir şekilde şiddeti reddetmesi, bunun yerine sürekli hoşgörü ve karşılıklı saygıya dayanan barışçıl çözümler önermesine dikkat çekmek ister. Dalay Lama, barışa ilişkin felsefesinin temelini yaşama karşı duyduğu saygı ve gerek insanı gerekse doğayı kapsayan evrensel sorumluluk anlayışı zeminine oturtur.”*

j. Dalay Lama'ya Yönelik Eleştiriler

Dalay Lama gibi dünyaca ünlü bir insanın sadece sevgiyle karşılanmaması çok doğaldır. Batı'da Dalay Lama, daha çok Tibet Budizm'inin en ünlü temsilcisi kimliği ile eleştirilmektedir. Kilise çevreleri ise Dalay Lama'nın Hıristiyanları Budizm'e yöneltmek istediğini ileri sürmektedirler. Feminist çevreler de, Budizm'in kadınlara düşman olduğuna dikkat çekmektedirler.

⁸⁸ Binder, **a.g.e.**, s. 135.

⁸⁹ K. Erriken, **a.g.e.**, s. 187.

k. Bir Yazar ve Öğretmen Olarak Dalay Lama

Yapılan anketlere göre, Dalay Lama, “dünyanın en bilge insanı” sayılmaktadır. Bu sebeple çıktığı programlar, verdiği konferanslar ve kitapları büyük ilgiyle karşılanmaktadır. Dalay Lama adı altında yayımlanan kitapların sayısı belli değildir. Yetmişli yıllardan beri Dalay Lama’nın kitapları pek çok dile türcüme edilmiştir. Dalay Lama en çok Budizm’le ilgili eserler yazmıştır. Bu derin eserler daha çok aktif bir şekilde bu ruhani yoldan gidenler içindir. Onun eserleri Tibet’e özgü yorumlama edebiyatı şeklinde yazılmıştır.

Dalay Lama’nın günlük insani sorunlara cevaplar verdiği bir dizi popüler eseri de vardır. Bunlardan bazıları: *Yüreğinizin Önerileri*, *Mutluluk Bu Kadar Kolay*, *Anlamlı Bir Yaşama Giden Yol*, *Barış Kendi İçinde Başlar*, *Günlük Yaşam İçin Mutluluk Kuralları* ve *Dünya İle Uyum İçinde* adlı kitaplarıdır.

Dalay Lama kitapları ve konuşmalarında, bilimden dine, mistisizm ve psikolojiden günlük sorunlara kadar pek çok konuya eğilmektedir. Konularına nereden başlarsa başlasın sonuçta hep mutluluk anlayışına gelmektedir. Kendisi de otobiyografisinde resmi açıklamalarının temellerini şöyle ifade etmektedir: “ *Konuşmalarım üç unsur taşır: İlk olarak evrensel sorumluluk diye nitelendirdiğim konular hakkında insan kimliğine konuşurum. Bu sorumluluktan, birlikte yaşadığımız insanlara karşı sorumluluk, düşünen ve hisseden tüm canlılara karşı sorumluluk ve doğaya karşı duyduğumuz sorumluluğu kastediyorum. İkinci olarak Budist Rahip kimliğimle, farklı dinler arasında daha fazla anlayış ve uyum olması için çaba gösteriyorum; çünkü tüm dinlerin hedefinin insanları daha insancıl yapmak olduğuna ve temelde aynı olan farklı felsefi görüşler içerse de, hepsinin insanlara daha mutlu olmak için yol gösterdiğine inanıyorum. Üçüncü olarak eğer bu konuya ilgi duyulursa, bir Tibetli ve özellikle Dalay Lama olarak ülkem, halkım ve kültürüm hakkında konuşurum.*”

Dalay Lama, Budist öğretmeni olarak sadece teorik bilgiler vermiyor, aynı zamanda bir Vajra ustası olarak değişik törenler yürütüp inisiyasyonlar⁹⁰ da yapıyordu. 2003 yılında, Münihdeki Olympia Parkı’na konulan Dalay Lama Taşında, vermek istediği mesajı şöyle

⁹⁰ İnisiyasyon sözcüğünün kökeni, Latince “bir yere girme, iştirak etme, kabul edilme, başlama” anlamındaki “initium” sözcüğüdür. İnisiyasyon (Süluk) kimi ansiklopedilerde bireyin spiritüel gelişimi için, ‘spiritüel tesir’i alıp aktarabilen bir üstadın sert ve sürekli kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, sınavlara dayalı tarzda, metodlu olarak eğitimi şeklinde tanımlanmaktadır.

özetlemiştir: “Tüm canlıların hedefi mutlu ve huzur içinde olmaktır. İçimizdeki sevgiyi ve anlayışı ortaya çıkarırsak bu hedefe bu gezegende ulaşabiliriz. Her birimizin, tüm canlılara karşı sevgi ve anlayış dolu bir tutum içinde olacak bir bilinç geliştirmesi için dua edeceğim.”

C. Tibet Budizm’inde İnanç Esasları

1. Tibet Budizmi’nde Dünya ve Tanrı Anlayışı

Tibet Budizm’inde üç dünya anlayışı vardır: Arzu dünyası (Kama loka), aşırı istek ve bağımlılık içgüdüsünün egemen olduğu dünya; saf ve soyut düşüncelerin dünyası (Rupa loka) ve bize uygun olmayan şekilsiz dünya (Arupa loka). Arzu dünyası, bizim altı varlık sınıfı altında bulunduğumuz dünyadır. Tanrılar, tanrı olmayanlar, (Titanlar) insanlar, insan olmayanlar (melekler, periler) hayvanların her türü ve acı çekmek için yaratılmış zavallı yaratıklar.⁹¹

Dünyada belki de en geniş ve en büyük panteon Lamaizm’de bulunmaktadır. Tibet’te tabiatın bütün güçleri tanrılaştırılmıştır. Tibet Budizm’inde tanrı denilince, Mahayana Budizm’i tanrıları olan Dhayni Budalar ile bunların Bodhisatva biçimleri, özellikle Bodhisatva Manjusri ile Avalokitesvara akla gelmektedir. Bunların dışında, inancın koruyucuları olarak görülen ve Tibet’in eski kültürlerinden esinlenen yerel Tanrılar,⁹² Yidamlar,⁹³ Demonlar,⁹⁴ kişisel tanrılar ve tanrılaştırılmış azizler günlük hayatta en çok tapınılan varlıklardır.⁹⁵

Lu, su tanrılarıdır. Budizm öncesi menşee sahiptir. Yer altlarında, kaynak, göl ve ırmaklarda yaşarlar, doğal barınakları tahrip edildiğinde intikam alırlar. Suların

⁹¹ Alexandra David Neel, **Çin, Tibet ve Hint Öğretilerine Göre Ölümsüzlük ve Tekrar Doğuş**, Ruh ve Made yayınları, İstanbul 1987, s. 31.

⁹² Lu, su tanrıları olup Budizm öncesi kökene sahiptir; Nyen, genellikle kötü niyetli ruhlar olup atmosferde, yeryüzünde, ova, orman ve ağaçlarda yaşar; sadağ toprağın efendileridir; Tsen, kayalıklarda yaşayan kırmızı ruhlar; Gyelpo ya da Kral ruhlar; Dūd, açıkça kötü niyet taşıyan ruhlardır; Mamo, kadın tanrılarıdır vb. Bkz. İbrahim Sümer, **a.g.e.**, s. 188–189.

⁹³ Tibet mabet ve manastırlarında, Budalar ve Bodhisatvalarında yanında Yidamlar da vardır. Tanrı denilince eğer yaratma işi anlaşıyorsa, bunlar tanrı sayılmamaktadır. Ancak Yidamlar, Tibetlilerin, özellikle lamaların günlük ibadetlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Her bir lamanın, ismini sadece kendisinin bildiği bir Yidam’ı bulunmaktadır. Bazı lamalar, onların göklerde (cennetlerde) veya yüksek bölgelerde yaşadığına inanmaktadırlar. Her Yidam’a, ona özel (gizli) bir mantra, yantra ve mandala ile ibadet edilmektedir. Bkz. Sümer, **a.g.e.**, s 186-188.

⁹⁴ Demonlar, tanrılar ile insanlar arasında aracılık yapan, yarı tanrısal varlıklardır. Bkz. Sümer, **a.g.e.**, s. 105.

⁹⁵ Sümer, **a.g.e.**, s. 186.

kirletilmesi, barajların yıkılması, nehir yataklarının değiştirilmesi eğer astrolojik olarak doğru zamanda yapılmazsa hastalıklara yol açmaktadırlar.

Nyen, genellikle kötü niyetli ruhlar olup atmosferde, yeryüzünde, ova, orman ve ağaçlarda yaşarlar. Ağaç kesmeye yeltenen kişi bu işi, astrolojik almanakta belirtilen günlerde yapmamaya dikkat etmelidir. Bunlar da hastalıklara sebep olmakta, hatta bazı kanser türlerine bunların sebep olduğu sanılmaktadır. Bunlar hayvan suretinde özellikle sığır türünde, sarı ya da yeşil renkte tasvir edilmektedirler.

Sadag, toprağın efendileridir. Bir kimse toprağı iş amaçlı, kazı ya da inşaat amaçlı olarak kazdığında onlar kızabilirler.

Tsen, kayalıklarda yaşayan kırmızı ruhlardır. Hepsi erkek olup ahitlerini bozan eski keşişlerin ruhlarıdır. Pratisyenlerce ehlileştirildiklerinde genellikle mabet, sunak ve manastırların koruyucusu olmaktadır.

Gyelpo ya da *Kral Ruhlar* ise, kötü kralların ya da ahitlerini yerine getirmeyen yüksek lamaların ruhlarıdır. Beyaz renkli olup zırh giyerler. Daha ziyade dağ tanrıları gibi büyük öneme sahip yerel tanrılarıdır.

Düd, açıkça kötü niyetli ruhlardır. Geçmiş hayatlarında Dharma'ya şiddetle muarız olmuş varlıklardır. Yogilerin çalışmalarına engeller çıkarırlar; insan etiyle karınlarını doyururlar. Renkleri siyahtır.

Mamo, kadın tanrılarıdır. Budizm öncesinde var olsalar da Budizm tarafından matrika olarak asimile edilmişlerdir. Mahzenlerde yaşayan bir tür büyücüye benzetilir. Rahatsız edildiklerinde tabiat güçlerini tahrip edici hale getirirler.

Sa ya da Sanskritçe Graha, kötü niyetli gezegen tanrıları olup sara gibi hastalıklara sebebiyet verirler.

Nödjin, Budizm'e yaksa olarak asimile edilmiş, toprağın tabii zenginliklerinin bekçileridirler. Saadet tanrıları olup deva (ilaç) ile ilgilidirler. Sutra ya da mantraları okuyanları korurlar.

Lha, beyaz tanrılar sınıfına mensup olup insanlara karşı iyi niyet sahibidirler. Bu sınıflandırmalardaki amaç, hangi tür tanrının kazaya sebebiyet verdiğini bilerek, en uygun ritüel uygulaması ile karşı tedbiri almaktır.⁹⁶

2. Tibet Budizmi'nde Kurban ve Hac

Budizm'in beş emri içerisinde en önemli yeri alan, “öldürmemek, hiçbir canlıya zarar vermemek” anlamına gelen “Ahimsa” prensibi kurban anlayışını da kendi içerisine almaktadır. Budizm'de canlılar birbirinin akrabası sayıldığı için, hiçbir canlıyı incitmemek lazımdır. Çünkü tenasüh inancına göre bugün hayvan olanın sonraki hayatta insan, insan olanın da hayvan olarak gelebileceği kabul edildiği için, hayvanlara zarar vermekten çekinilmiştir.

Budizm'de kurban merasimi: 1. Boş yere yapılan masraf ve çaba olması, 2. Bazı şekillerinde zulüm ve gaddarlık içermesi ve 3. Bu tür merasimlerden beklenen faydaların türünün yeteri kadar manevi olmaması gibi sebeplerden dolayı tenkit edilmiştir. Böylece Kral Aşoka'nın “Kurban niyetiyle hiçbir hayvan boğazlanmayacaktır” şeklindeki fermanıyla hayvanların kurban edilmesini yasaklamıştır.⁹⁷

Buda da, Hint kanlı kurban anlayışına karşı çıkmıştır. Bu sebeple Budizm tarihinde kanlı kurban rastlanmaz. Bunun yerine mabetlere yiyecek, tütsü, değerli eşya türünden sunumlar yapılmaktadır. Fakat Tibet'in ilk dini olan Bon'da insan ve hayvan kurbanına rastlanmaktadır.⁹⁸

Tibet'te türbe, kutsal emanet ve kalıntıları ziyaret etmek çok yaygındır. Ülke, sayısız kutsal yerler, ünlü reenkarne lamalar ve tabiatüstü varlıkların kalıntılarıyla, kutsallaştırılmış ağaçlarla doludur.

Budist hacılar, Lhasa şehrindeki Potala sarayının, kutsal dağ Kailas'ın veya diğer kutsal mekânların etrafında saat yönünde yapacakları “Korlam” adı verilen kutsal yürüyüş için, çoğu zaman uzun yolculuklar yaparlar. Din ve gündelik hayatın iç içe olduğu Tibetlinin yaşamında son derece önemli bir yeri olan bu hac yolculukları bazen son derece zor olabilir. Bazı hacı adayları, korlamalarını “kjangchag” ile ya da daha açık olarak, tüm

⁹⁶ İbrahim Sümer, “**Tibet Budizm’inde Din Anlayışı**”, Dinler Tarihi Araştırmaları II, Ankara 2000, s. 336–337.

⁹⁷ Ahmet Güç, **Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban**, Düşünce Kitapevi, İstanbul 2003, s. 95.

⁹⁸ Sümer, **a.g.e.**, s. 211.

vücutlarıyla yere uzanıp tekrar ayağa kalkarak ve tekrar uzanarak ve sonra yine aynısını tekrarlayarak yapar. Özellikle Buda'nın doğduğu, Tibet takviminin 4. ayında (Mayıs) çok popüler olan korlam'ı uygulayan hacıların kutsal mekânların çevresinde dönmeleri, gezegenlerin güneşin etrafında döndüğü gibi, insanın da Buda'nın etrafında dönmesini sembolize eder.

Tanrılara hediyeler verme geleneğinden gelişen “khata” ya da beyaz örtüler, manastır ve türbe ziyaretlerinde, evlilik ya da cenaze seremonilerinde kullanılır.

Elle, rüzgâr, su veya sıcak hava gücüyle çevrilen, “manichorkor” ya da dua tekerlekleri, Tibet Budizm'ine özgü bir uygulamadır. Elde taşınanından tutun da, Darjeeling'de 2,5 metre boyundaki gibi dev boyutlara kadar değişik ebatlarda olabilen dua tekerleklerinin üzerinde yazılı olan veya içinde saklanan elyazması kutsal mantraların her dönüşte evrene yayıldığına inanılır.

Çeşitli maddelerden yapılan 108 taşlı tespihleri ellerinde hac yolculuklarını yapan hacılar, Buda'nın adını söylemek için kutsal kabul edilen sayı olan 100 kez bunu yaparlar. Fazla 8 taş ise, saymada bir hata olursa unutulmuş ya da kaybolan taşlar için kullanılır.⁹⁹

3. Tibet Budizmi'nde Ruh İnancı, Ahiret, Cennet ve Cehennem Tasavvuru

Genel anlamda insan varlığının maddi olmayan boyutuna veya özüne ruh denilmektedir. Dini düşüncede ruhun, beden ölümünden sonra da yaşadığına inanılmaktadır. Tibet'te ruh anlayışı biraz karışmış haldedir. Tibet inancında ruh bedeni terk edebilmektedir. Bedenin ölümü durumunda ruh mezarda ya da cennet cehennem gibi başka yerlerde de yaşayabilir.¹⁰⁰

Tibet Budizm'inde üç can kavramı ya da üç şuur düzeyi bulunur. Ruhsal varlığın bu üç kısmı süptillik (seyyaliyet, incelik) derecelerine bağlı olarak, “çok süptil”, “süptil” ve “kaba” sıfatlarıyla nitelendirilirler. Bunlardan süptil olanı ölüm olayında ayrılan zihin, şuur ya da kısımdır; kaba olanı ise uyunduğunda mevcut olmayan zihin ya da şuurdur. Tibet Budizm'inde ayrıca, farklılık gösteren shes-pa (şuur prensibi) ile rig-pa (Buda-doğa'ya denk olan saf şuur) arasında bir ayırım yapılır. Lamaizm de denilen bu dinde ezoterik eğitim veren bir üstadın ya da yüksek seviyeden bir lamanın yeniden doğan (reenkarne

⁹⁹ <http://www.nasuhmahruki.com>

¹⁰⁰ Sümer, a.g.e., s. 196–197.

olan) kişiliğine tulku denir. Bu lamalar "fantom beden" ya da aura anlamında da kullanılan tulku'larından tanınırlar. Buda-doğa'nın reenkarne olmamasına karşın, kişinin skandhas denilen unsurları reenkarnasyona maruz kalırlar. Değişip gelişen, Shes-pa denilen şuur, ölüm olayından sonra yok olmaz ve her yeni doğumda (reenkarnasyonda) varlığını sürdürür.

Tibet kitabı Bardo Thödol insan ruhunun ölüm olayından tekrar doğmasına dek içinde bulunacağı koşulları ve geçireceği bilinç hallerini ayrıntılı bir biçimde açıklayan ve ruha ölüm sonrasında geçirebileceği haller konusunda rehberlik yapmaktadır. Bardo Thödol'a göre, kişinin tahayyülünü (imajinasyonunu), niyet, düşünce ve duygularını denetleyebilme yeteneğini henüz yeryüzüdeyken kazanabilmiş olması, kendisine ölüm sonrası yaşamında son derece yararlı olur ve bedenini terk eden herkesin geçireceği ilk zor aşamaları kolayca atlatmasını sağlar. Öte âlemden karşılaşacağı olaylar kişinin kendi zihinsel faaliyetinin ürünleri olacağından, zihnini denetleyebilen kişi, haliyle, öldükten sonra yaşayacağı olayları da denetleyebilecektir. Fakat yeryüzünde bu yeteneği ya da beceriyi elde edebilmiş insanlar çok nadirdir.¹⁰¹

Budist inancına göre hayat, ne ilk ne de sondur. Ölüm yoktur; o, mutlak bir son değildir. Ölüm, ruhun bir bedenden ikinci bedene geçmesidir, yani yeni bir hayat suretine girmesidir. Tibet Budizm'inde de tekrar doğduklarına inanılmaktadır.

Budizm genellikle ahiret konusuyla pek ilgilenmez. Ona göre kurtuluş bireyseldir; ayrıca dünyanın kurtuluş için bir yarar sağlamayacağına inanılmaktadır. Birçok Budist, öbür dünya konusunu, ilgi çekmeyen metafizik bir alan olarak düşünmektedir.¹⁰²

Budizm'in sonraki dönemlerimde cennet ve cehennem anlayışı görülmeye başlamıştır. Budist cennet tasvirleri ortaya çıkmıştır. Kozmoloji anlayışlarına uygun olarak yapılan cennet tasvirlerinde, ortada taht üzerinde Buda, onun etrafında da batı cennetinin sevilen üç Bodhisatvası ile birçok küçük rütbeli tanrı yer almaktadır. Musikici ve dansçı kadınların da cennet saadetinin sembolleri olarak tablolarında yer aldıkları görülmektedir.¹⁰³

Genel Budist inanışına göre, cehennem kimse tarafından yaratılmaz; bir ruhun ateşi, kırgınlık ve öfke ile kişiyi terk edince cehennem ateşi üretmektedir. Tibet inanışında

¹⁰¹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ruh#Budizm>

¹⁰² Sümer, **a.g.e.**, s. 195.

¹⁰³ Sümer, **a.g.e.**, s. 197.

cehennemler, acılı, ateşli, vahşi işkencelerin yapıldığı yerler olarak tasvir edilmektedir. Onlara göre, sıcak cehennem dışında, soğuk etkisi yapan cehennemler de vardır.¹⁰⁴

Cennette öldüğü gibi, cehennemde de ölünür. Altı varlık sınıfı içinde ölünür. Tibetliler ne sonsuz bir ahiret mutluluğunu, ne de sonsuz bir cehennem korkusunu kabul ederler.¹⁰⁵

4. Tibet Budizmi'nde Ölü Gömme Adetleri

a. Ölümün Anlamı

Evrensel bir gerçek olan ölüm, kendisiyle müşahede ya da düşünce planında karşılaşılan her insanda belli bir tepkiyi açığa çıkarır. İlk bakışta ölüm insana tabii bir olay gibi görünse de, herkes böyle bir gerçek karşısında kendisini kolayca boyun eğmeye hazır hissetmez. Fakat ölümü inkâr eden de onu kabul eden de aynı şuurdur. İnsan şuuru ölümü, “yok olma” olarak inkâr edebilmesine rağmen, onu büyük ve önemli hadise olarak da kabullenmektedir.

Ölümün anlamının bir kültürden diğerine, devirden devire nispi olarak değiştiği görülmektedir. Geleneksel kültürler ölümü bir son olarak değil, yeni bir hayatın başlangıcı olarak görmüşler; hayatı, daha sonra bir başka varoluş biçimiyle yer değiştirecek bir sürekliliğin parçası olarak kabul etmişlerdir.¹⁰⁶

Ölüm, yaşamın er ya da geç yüzleşeceğimiz doğal bir parçasıdır. Bir Budist dünyada var olduğu sürece ölümü, başına geleceğini kabullendiği bir gerçek, normal bir süreç olarak görür. Budistler ölümün kesin bir son değil, bir nevi eskimiş ve yıpranmış giysilerin değiştirilmesi bir şey olduğunu düşünmektedirler.

Görece bir kavram olan ölümün ancak doğumun karşıtı olduğu zaman bir anlamı olabilir. “Ebedi ölüm” bir daireyi kare haline getirmek demektir. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, doğumu olmayan bir ölüm yoktur. Doğumun olduğu yerde ölüm, ölümün olduğu yerde de doğum vardır. Doğumla ölüm birbirinden ayrı olamaz. Edebi ölümün

¹⁰⁴ Sümer, a.g.e., s. 198–199.

¹⁰⁵ Neel, a.g.e., s. 54.

¹⁰⁶ Hayati Hökeleli, “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”, U.Ü.İ.F.D, Bursa 1991, C. 3, s. 152–154.

olduğu yerde devamlı ölüm olur. Budist felsefesine göre hayat, hiçbir zaman sona ermeyen bir doğum–ölüm zinciridir.¹⁰⁷

Doğal olarak herkes huzur içinde ölmek ister. Ancak şu da açık ki, Budist anlayışına göre eğer yaşamlarımız şiddetle doluyorsa veya zihinlerimiz çoğunlukla kızgınlık, bağlılık ya da korku gibi duygularla çalkalanıyorsa rahat bir ölümü umut edemeyiz. İyi bir ölüm arzuluyorsak nasıl iyi yaşanacağını öğrenmek zorundayız: Huzurlu bir ölüm arzu ediyorsak, bu huzuru öncelikle zihnimizde ve yaşam biçimimizde kazanmamız şarttır.

Tibet Budizm’i öğretisinde de ölüm merkezde yer alır. Burada ölüm hayattan daha önemli sayılır. Budizm ve Hinduizm’de olduğu gibi Tibet Budizm’inde de ölüm samsara öğretisini, yani ıstırapla dolu sonsuz tekrar doğuşu geliştirir. Bu sonsuz zincirde hayat sadece bir kısa süreçtir. Bu süreç içerisinde insanın tekrar doğuşu veya kurtuluşu tespit edilir. Fakat ölümü bardo durumu açıklar. “Ölüm Sanatları” isimli çok eski bir kitapta ölüm şöyle ifade edilmiştir: “O kendisi istememesine rağmen ölür, çünkü o ölüm sanatını öğrenmemiş. Ölüm sanatını öğrenirsen yaşama sanatını da bilirsin. Bu hayatta hiç kimse ölüm sanatını öğrenmeden yaşama sanatını öğrenemez.”¹⁰⁸ Yani burada yazar ölüm bir başlangıçtır, ondan korkmamalıyız; ölümü, nasıl varsa öyle kabul etmeliyiz demek istemiştir. İnsan hiç düşünmeden ve farkına varmadan ölmemelidir. Çünkü o, ölümü müthiş bir an olarak kabul etmeli ve ölümler her anını bilinçli geçirmelidir.

Budistlere göre ölüm anındaki zihinsel durumumuz bir sonraki yeniden doğuşu etkiler. Yani ölüm anında o güne kadar yaşadıkları birçok karmanın etkisine karşın zihinleri berrak tutmak için özel bir çaba sarf ederse doğru ve temiz bir karmayı kuvvetlendirip harekete geçirebilir; böylece bu da mutlu bir yeniden doğuşu beraberinde getirir. Ölüm anında çok derin ve yararlı içsel deneyimler yaşanabilir.¹⁰⁹

Tibet Budizm’inde ölü gömme âdetinin anlamı ise, vücudunun bu dünyada kalmaması, kişinin yeni hayatında yeni vücudunu bulmaya engel olmamasıdır.

¹⁰⁷ D. Taitaro Suzuki, **Hıristiyanlık ve Budizm’de Mistik Yaşam**, (çev. Serdar Athalp), Kuh ve Madde Yayınları, İstanbul 1991, s. 41.

¹⁰⁸ Molodtsova Elena Nikolaevna, **Tibet: Siyanie Pustoti**, Aleteya, Moskva 2005, s. 175.

¹⁰⁹ Sogyal Rinponche, **Tibet’in Yaşam ve Ölüm kitabı**, Dharma Yayınları, İstanbul 2002, s. 9-11.

b. Ölüler Kitabı

Ölümler Kitabı'nın Tibet dilindeki adı Bardo Thödol'dur. Bu ad, “bar”, “do”, “thos” ve “grol” sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuş olup “duyarak aracı hallerden kurtuluş” (Bar-do'i-thos-grol) anlamına gelir.¹¹⁰ Bu kitap, adının anlamından da anlaşılacağı gibi, ölmekte olan kimseye öte-âlemde yardımcı olması amacıyla, huzurunda okunacak biçimde düzenlenmiştir. Bu kitaptaki bilgilere göre, kişinin imajinasyonunu, yani niyet, düşünce ve duygularını denetleyebilme yeteneğini henüz yeryüzündeyken kazanabilmiş olması kendisine ölüm sonrası yaşamında son derece yararlı olur ve bedenini terk eden herkesin geçireceği ilk zor aşamaları kolayca atlatmasını sağlar. Dolayısıyla, Tibet geleneğine göre bu yeteneği henüz yeryüzündeyken kazanabilmiş olan kimselerin bu kitabı okumasına gerek kalmamıştır. O âlemde karşılaşacağı olaylar kişinin kendi zihinsel faaliyetinin ürünleri olacağından, zihnini denetleyebilen kişi, haliyle o olayları da denetleyebilmiş olur.¹¹¹

Bardo Thödol, insan ruhunun ölüm olayından tekrar doğmasına dek içinde bulunacağı koşulları ve geçireceği bilinç hallerini ayrıntılı bir biçimde açıklayan ve ruha ölüm sonrasında geçirebileceği haller konusunda rehberlik yapan bir Tibet kitabıdır. Batı'da bu kitaba Tibet Ölüler Kitabı denilmiştir. Ölüler Kitabı'nda ölüm esnasının ve ölümün semptomları incelenmiş ve açıklanmıştır.¹¹²

Padmasambhava bu kitabın yazarı olarak kabul edilir. Rivayete göre Padmasambhava kitabı yazmış ve sonra gömmüştür.¹¹³ Çağdaş Lama Kazi–Dava Santup bu kitaba yorum ve açıklamalar ilave ederek kitabı ortaya çıkarmıştır. Padmasambhava kendisi ölüm sanatını iyi bildiği için ölümsüzlük kazanmıştır. O ölüm esnasında fiziksel vücudunu beş öge içinde eritmiş ve hiç kimseye görünmez olmuş ve boşluk halini almıştır.¹¹⁴

Bardo Thödol'u okuyan dikkatli bir okuyucu, bu eserin oluşmasına, yazarın vücudu olmayan bir ölüye yaptırdığı basit bir yolculuğun, ikinci derecedeki çeşitli olaylardan esinlenmiş çok sayıda düşünce'nin neden olduğunun farkına varır.¹¹⁵

¹¹⁰ Bersnev Valeriy Pavloviç – Galata Aleksandr Anatoloviç, **Kniga Zagrobnih Videniy: Anatologiya**, Amfora, Omsk 2006, s. 51.

¹¹¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Bardo_Thödol.

¹¹² Molodtsova, **a.g.e.**, s. 176.

¹¹³ Onun öğretisine göre kitabı toprağa, havaya gömmek gerekmiştir.

¹¹⁴ Molodtsova, **a.g.e.**, s. 177.

¹¹⁵ Neel, **a.g.e.**, s. 47.

Tibet Ölüler Kitabı'nın yanı sıra, Budizm'in Vajrayana ekolünde, “naro chödrug” öğretisinde de ölüme çok önem verilmiştir. Bu öğretilerde ve Ölüler Kitabı'nda aracı haller 6 grupta ele alınır:

1-Kyenay Bardo: Doğum öncesinde, anne karnındayken içinde bulunulan bilinç hali. Buna “cenin hali” de denir.

2- Milam Bardo: Rüya sırasındaki bilinç hali.

3-Tingezin Bardo: Meditasyon sırasındaki bilinç hali. Kimileri bu bilinç halinin adındaki “tingezin” teriminin Türkçe olup Tibet tradisyonuna Şamanik bir teknik ya da din olan Bon ya da Bön aracılığıyla sokulmuş olduğunu düşünmektedir.

4-Chikai Bardo: Ölüm anındaki bilinç hali.

5-Chönyid Bardo: Ölüm sonrasındaki bilinç hali.

6-Sidpa Bardo: Yüksek realiteye ulaşıldığındaki bilinç hali.¹¹⁶

c. Ölüm Yolculuk

Tüm Tibetliler ölümün, yolcunun erişeceği altı varlık kategorisinin birinde, yeni bir tekrar doğuşa kadar geçecek zamanda yapacağı tehlikelerle dolu bir yolculuğun başlangıcı olduğuna inanırlar. Ölülerin geçeceği bölgeler, Tibetlilerin bildiği manzaralara göre belirtilmiştir. Namçes¹¹⁷ yüksek dağlara tırmanarak geniş ve hızlı akan nehirlerden, pusuya yatmış eşkıya ve şeytanların arasından, ıssız ve kurak yerlerden geçmek zorunda kalacaktır. Böyle olunca da, yolcuların koruyucusu “Dolma”nın¹¹⁸ yardımına sığınabilecektir.¹¹⁹

d. Ölüm Süreci

Tibet Budizm'ine göre ölüm süreci içinde vücudu teşkil eden beş öge birbirinde kaybolur. Önce toprak suda yok olur. Bu sırada vücut bir baskı hisseder. Bütün hayatı gözünün önünden geçer ve o anda insan serap görür. Sonra su ögesi ocakta erir. Vücutta ıslak soğuk hisseder. Sanki onun vücudu suyun içindedir ve bu su yavaş yavaş buharlaşır.

¹¹⁶ Bersnev– Galata **a.g.e.**, s. 53.

¹¹⁷ Namşes terimi, Namparşespa'nın kısaltılmışıdır. Bu, “her şeyi bilen”, duygularımızla ilişkiye giren objeleri hesap eden, onları ayıran ve sınıflayan temel bir yaşanın adıdır. Altı namparşespa görülür. Beş duyunun her birinin özel namparşespası vardır. Altıncı namparşespa zihne bağlıdır. Şahsiyet şuuru olan “ben” fikrine sahip plan şey olarak düşünülür. Bununla birlikte, birçok Tibetli, namşesi Hintçe olan ve onunla aynı rolü oynayan “jiva” sözcülüğüyle eş anlamlı yapmışlardır. Bu, maddesel vücuda bağlı, ruhani bir varlıktır ama ondan vücudu kullanma gücünü engelleyen manevi bir kişiliktir. Namşes o zaman başka bir vücuda göç eder. “bu, eskimiş elbiseyi çıkarıp başkasını giymek gibidir”.

¹¹⁸ Ölüm yolculuğunu geçmeye yardım eden bir varlıktır.

¹¹⁹ Neel, **a.g.e.**, s. 35.

Özellikle o anda insan işitme yeteneğini kaybeder. Daha sonra ocak havada erir. Vücut ise parçalanır ve koku alma duyusunu kaybeder. İnsan gökyüzünde vizyon görmeye başlar. Sonuç olarak rüzgâr bilinçte erir ve insan bütün bedensel duyularını kaybeder.¹²⁰

Ölüm süreci Çoydjid–Dagani adlı Moğol metinlerinde çok net ve figüratif olarak tasvir edilmiştir. Kahramana göre, bu süreçte ıstıraplardan onun kafası dönmüş ve sanki o yerin dibine gitmiştir. Yukarıda da onu çok insan ezmiştir. Çok korkmuş, sonra da çok korkunç işkenceler hissetmiş, sanki o denizde ve çok üşümüş gibidir. Sonra kendisini ateşte bulmuş ve bütün dünyayı da ateş sarmıştır. O çok acı çekmiş ve vücudunun bu ateşte yanacağını sanmıştır.¹²¹

Genellikle bundan sonra insanlar hastanın öldüğünü düşünür, çünkü ölüm belirtisi, göstergesi olan özellikler artık ortaya çıkmıştır: kalp atmaz, aynada nefes iz bırakmaz ve vücut soğur. Fakat insan o anda ölmemiştir. Ölüm süreci devam etmektedir. Genelde 3–4 gün süren bu süreçte ölüyü beyaz örtü ile örterler. Çok önemli sayılan ölüm sürecine engel olmamak için bundan sonra ona hiç kimse dokunmaz. Akraba ile arkadaşlarına o anda yüksek sesle konuşmak ve ağlamak yasaktır.¹²²

Çoydjid–Dagani hikâyesinde şöyle bir an anlatılır: Kızları ve oğulları ağlamaya başlayınca, o sanki binlerce ejderhanın kükremesini duyar. Yakınlarının gözyaşları yumurta şeklindeki kanlı ateş topları olarak onun üzerine düşer. Çocukları ağlamayınca bütün kötü şeyler kaybolur.¹²³

İnsan, bu 4 gün süren süreç içerisinde ölümü: solgun, kırmızı, karanlık ve net ışık şeklinde görür: En önemlisi net ışıktır. Bu ışıktaki kalabilmek lazımdır, çünkü burada kişinin tekrar doğuşu veya kurtuluşu halledilir.

Cinsel organdan beyaz sıvının ya da burundan kanın çıkması ölümün dış işareti sayılır. Bundan sonra geriye sadece ölüyü gömmek kalır. Eğer bu işaretlerden önce ölü gömülürse, gömen katil günahını üstlenmiş olur. Bu günlerde, dış işaretler ortaya çıkmasına rağmen, ölüm süreci devam edebilir. Ölüyü gömmek için Lama Astrolog burç

¹²⁰ Molodtsova, **a.g.e.**, s. 176–177.

¹²¹ Bersnev–Galata, **a.g.e.**, s. 61.

¹²² Molodtsova, **a.g.e.**, s. 178.

¹²³ Bersnev–Galata, **a.g.e.**, s. 66.

çizmeye başlar. Bu burçla, ölünün nereye gideceği, ona kimin dokunabileceği ve onun nerede gömüleceği belli olur.¹²⁴

e. Mutlu Ülke Sukhavati'ye Giriş

Lama-Öğretmen, ölüm sürecinin devamı olarak ölüye talimat verir. Ona Amitabhi Buda cennetini bulması için yol gösterir. Amitabhi Buda cenneti tekrar doğuştan kurtulmayı sembolize eder. Bu cennet bizim dünyamızın batısında yerleşmiştir. Bu ülkeyi sadece Bodhisattva derecesine ulaşanlar görebilir. Geçmişte Amitabha burada mantra okumuştur, bu yüzden şimdi bu dünyada her canlı doğabilmektedir. Her insan ölüm sürecinde çok isterse bu dünyada doğabilir.

Bu ülkede ölüm yoktur sadece doğum vardır. Can, hızlı bir şekilde güzel beyaz lotus çiçeğinden doğar. Burada çocukluğu bilmezler, çünkü insan yetişkin ve gelişmiş şeklinde doğar. Vücutları altın renginde, bilinçleri temiz olur. Sukhavatide sadece mükemmel insanlar yaşar. Bütün gelen ve gelecek olan lamalar buradan geçmişlerdir. Bu cennette ıstırap ve acı yoktur, yaşama süresi ise dünya dönemine denk gelir. Buraya gelen insan hiçbir zaman daha düşük aşamaya gitmez. Herkes günlük hayatta buraya gelebilmesi için Ölümler Kitabını okur ve dua eder. Ölüm sürecinde Lama insana yardım eder. Kulağına yaklaşır dua okur, ama kesinlikle dokunmaz. Bu ayine insan öldükten sonra hemen başlanır. Ruh vücuttan ayrıldıktan sonra insan ne olduğunu fark edemez, bu yüzden Lama yardıma gelir. Elini ölünün başına koyar ve ona ne olduğunu anlatır.¹²⁵

Budist düşünceye göre hayat, birbirini izleyen birçok şuur halinden ibarettir. Mevcut evren, ne ilk ne de sondur. Ölüm sadece, başka varoluş boyutunda yeniden doğma sürecidir.¹²⁶

f. Ölümün Saf Işığı

Ölünün nefesi kesildikten sonra Lama onun şahdamarına basar ve insan sadece ölümü düşünür. O anda insan saf ışık görür. Genellikle bu süreç 4 gün devam eder. Fakat onun devamı insanın nasıl hayat sürdürdüğüne bağlıdır. Eğer insan kötü hayat yaşamışsa mutluluk anı çabuk geçer. Bu ışığı görmeyen insana bir daha şans verilir. Hayatını meditasyonla geçiren insan bu aşamada kurtuluş bulur ve o bardonun başka aşamalarını geçmek zorunda kalmaz. Hayatını nasıl geçirmek isterse öyle devam edebilir. Lama ona

¹²⁴ Molodtsova, **a.g.e.**, s.178.

¹²⁵ Molodtsova, **a.g.e.**, s. 178.

¹²⁶ Sümer, **a.g.e.**, s. 195.

hayatta yaptığı meditasyonları hatırlatır. Normal insanlara ise, kendi tanrılarından yardım istemesini söyler. Yaşam gücü kötü veya iyi karmaya bakarak sağ ya da sol taraftan çıkar. Bharna, yaşam gücünün en iyi çıkma yolu sayılır.

g. Bardo'nun Üçüncü Aşaması

Birinci ve ikinci aşamada saf ışık hissedilmezse, seyahat devam eder ve bardonun başka aşaması gelir. Bu aşamada, gittikçe canın önüne tanrılar belirir. Ölü hiçbir değişikliklerle karşılaşmaz. Bardonun üçüncü aşamasında Ölüler Kitabı okunur. Ölüye dünyadaki her şey bardo diye anlatılır. Ölü, korkunç sesler duyar, değişik renkler ve ışıklar görmeye başlar. O anda ölü bunları görmektedir: masadan onun için ayrılan yemek alınır, kıyafeti çıkartılır, yakınlarının sesleri işitilir. Ölü onlarla konuşmak ister, fakat onu hiç kimse duymaz ve o yine üzülür. Lama her an ölüye ölümü hatırlatır.¹²⁷

Çoydjid–Dagani ile de aynı durumu yaşamıştır. Her ışığın sonunda o farklı canavarların başlarını görmeye başlar. Bazen onların başları 3–7 olur.¹²⁸ Aynı anda bütün canavarlar konuşmaya başlar. Hepsi aynı anda: “Beni Öldür”, der. Çoydjid–Dagani öğretmenin öğretisini hatırlar, “Her türlü ışık – senin ışığındır, her türlü form - senin formundur, her türlü ses – senin sesindir, her türlü ruh – senin ruhundur. Hiçbir şey seni burada tutamaz.” denilir. Bunları hatırlayınca Çoydjid–Dagani her şeyi unuttur.¹²⁹

Lamanın öğütlerini hatırlayarak her bardoyu geçer. İnsan, ilk yedi günde önüne gelen barış tanrılarına alışmamalıdır, çünkü bu dünyaya varınca samsaraya düşecektir.

h. Bardo – Tekrar Doğuş Araması

Bardo içerisinde insan kendisi tekrar doğuş yerini seçebilir. Eğer insan tanrı olarak doğacaksa, onun önünde tanrılar dünyası belirir. O insanlar dünyasından, cehennemden, yani tekrar doğacağı yerlerden resimler görecektir. Tekrar doğacağı yeri görünce insan oraya olağanüstü bir güçle yapışır. Eğer insan insanlar dünyasında doğacak olursa, kadınla erkeği yakın ilişkide görür. Erkek olarak doğarsa, babasına karşı nefret, annesine karşı bağımlılık hisseder. Kız olarak doğarsa tam tersi gerçekleşir.¹³⁰

¹²⁷ Molodtsova, a.g.e., s. 178.

¹²⁸ Bersnev– Galata, a.g.e., s. 61.

¹²⁹ Bersnev– Galata, a.g.e., s. 67.

¹³⁰ Bersnev– Galata, a.g.e., s. 59.

Fakat bir şeyi hatırlamak gerekir ki, eğer insan hiç doğmak istemiyorsa bu cinsel birleşme zamanında onlardan uzak durmalıdır. Fakat bardonun aşaması ne kadar düşük olursa, durumu kontrol etmek o kadar zordur. Genelde bardo 49 gün devam etmektedir. Bazen daha da az olabilir. Bardo'nun üçüncü aşamasında tekrar doğuşu ararken insan genelde tanıdık yerleri ve insanları rüyada gördüğü gibi görür. İnsan onlarla konuşur, fakat onlar onu duymaz ve o çok üzülür. Lama yakınlarına bağımlı olmamasını söyler, çünkü bağımlılık onu ve yakınlarını mutsuz eder. Lama ona kötü şeyler düşünmesini ve gizli ismini hatırlamasını tavsiye eder. Eğer hiçbir durum ona yardım etmiyorsa, bardo içerisinde kalma zamanı biter ve o kötü olaylarla karşılaşmaya başlar. Kötü huylu olan insan hep ıstıraplarla karşılaşır, iyi insan ise hep mutluluğu hisseder. Bardo'da iken insan bir boşluk halini alır, mesela duvarın öbür tarafına geçmek, insanın düşüncelerini okumak gibi canlı insanın yapamadığı işleri rahatlıkla yapar. Her insan onları sadece kendi seviyesinde görebilir.¹³¹

Bu yüzden, Tibet Budizm'inde insan hiçbir dünyaya bağlı kalmamalı, hiçbir şeyden korkmamayı öğrenmelidir. Eğer o her şeyi kontrol etmeyi öğrenirse onun için hayat sürdürmek çok kolay olur.

i. Ölümü Hatırlama

Tibet Budizm'inde iki türlü ölümü hatırlama yolu vardır:

1. Teoride – Ölüler Kitabını okuyarak.
2. Pratikte – geçiş süreci olarak kabul edilen uyku ve meditasyon, ölüm zamanı, öbür dünya, yeniden doğma gibi Bardo'nun değişik formlarına girmek.¹³²

i. Kutsal Taş

Lhasa şehrinde inşa edilen Sera¹³³ manastırından 200-300 m uzaklıkta büyük bir taş vardır. Efsaneye göre bu taş Hindistan'dan Tibet'e kadar uçarak gelmiştir. Ölü cesedi o taşın üzerinde kesilir ve yemeleri için akbabalara verilir. Bu taş kutsal sayıldığı için üzerinde herkes kesilmek ister. Fakat çok zor ve pahalı olduğundan herkesin

¹³¹ Molodtsova, **a.g.e.**, s. 196–198.

¹³² Gerasimova, **a.g.e.**, s. 59.

¹³³ Gelug – pa'nın ikinci büyük manastırı olan Sera, Lhasa'nın 2 mil kuzeyinde, yine Tsong – kapa'nın Jamchen Choeje tarafından, 1419 yılında kurulmuştur ve “Yaban Gülü Çiti” anlamına gelmektedir. İçinde dört kolejle bir üniversite bulunan Sera'nın keşişleri, Tibet, Amdo ve Moğolistan'ın seçkin ailelerinin çocuklarından oluşmaktadır. Bkz. İbrahim Sümer, **a.g.e.** s. 105.

yaptırabileceği bir iş değildir. Cesedi buraya getirmek ve ayini yöneten Lamalara pul dağıtmak ucuz bir tören sayılmaz. Tibetlilere göre, eğer canlı biri bu taşın üzerine çıkarsa, uzun ve mutlu ömür yaşar.¹³⁴

ii. Ölü Gömme Adetleri

Ölü gömme töresi ya da *cenaze töresi*, bir ölünün gömülmesi sırasında uygulanan törelere denir. Çeşitli dinlerde ölümün bir son olmadığı, ruhun ölümden sonra öteki dünyada da varlığını sürdüreceği inancı vardır. Bu, genel olarak reenkarnasyon olarak adlandırılır. Bazı kültürlerde ölülerin yaşayanları etkileme gücüne sahip olduğu inancı yaygındır. Bu nedenle ölü törenlerinin kusursuz ve geleneğe uygun olmasına özen gösterilir. Ancak bu törenlerin tümü sonuç olarak ölünün gömülecek, yakılacak ya da saklanacak bedeniyle ilgilidir.

Aslında üzerinde durmak istediğimiz temel konulardan birisi Tibet Budizm’inde ölü gömme âdetleridir. Tibet Budizm’inde 3 farklı ölü gömme âdeti vardır. Bunlar:

1. Ölüyü yakmak (Kremasi),
2. Suya atmak,
3. Ruhun göklere yükselmesi (gömülmesi) – şeklinde ifade edilebilir.

Ruhun göklere yükselmesinin (gömülmesinin) Tibetçesi *jha-tor*, yani “kuşlara sadaka dağıtma”dır. Tibet inançlarına göre insan, hayatının son gününe kadar hep iyilik yapmalı ve onun ölü cesedi de kuşlara yem olarak verilmelidir.

Tibetliler, ölmüş bir kişinin yapacağı yolculuğu kolaylaştıran merhametli bir düşünceye sahiptir. Bu durumda ölüye cenaze törenine kadar bulunacağı evde, her gün birçok kere yemek servisi yapılır. Ölüye sunulan yemek esnasında, ölünün yapacağı yolculuk için gerekli güce sahip olması amacıyla, bol bol beslenmesi, evine ve aile bireylerine dönmesinden sakınması tavsiye edilmiştir.

Bu amaçla ailesinin bir üyesi veya köyün yaşlılarından biri ona: “*İyi dinle Tenzing (ölenin ismi), sen öldün. Burada artık yapacak bir şeyin yok. Burada sana artık ihtiyaç yok. Kendi yolunu izle. Alacaklıların geldi. Atlarına ve suretlerine el koydular. Çocuklarını hizmetçi olarak aldılar ve böylece borcunun birazı ödendi. Karın artık evde değil. Evi oturmak veya satmak için alan, alacaklıların tarafından evden kovuldu. Çalışmak için*

¹³⁴

Kozlov, a.g.e., s. 45–46.

karın hala yeterince güçlü olduğu için Tseundup onu ikinci karısı olarak evine aldı. Eğer tüm bunları görseydin üzülecektin. Artık hiçbir şeye engel olamazsın, ne tarla ekebilirsin, ne de bir alet kullanabilirsin. Burayı düzeltmeye çalışman artık faydasız. Seni iyice besledik. Bu yeter. Gitmek zorunda olduğun yere git ve buradaki hiç kimseyi bir daha rahatsız etme.”¹³⁵ der.

Ölünün ruhunun bu yalanları anladığı ve gittiği var sayılır. Bununla birlikte eğer gitmemekte direnirse ve öbürleri bunu başaramazlarsa bir Lama, büyü sözlere bilen bir snagspa veya Tibet’in Budizm öncesi dinine bağlı bir Bön çağrılmalıdır. Hile ile kandırılmayan ve geri “geri dönen ruh” a karşı çok sert bir şekilde davranılacaktır. Özel bir ayin töreninin gücü, ona karşı, sanki şeytana karşı kullanılıyormuş gibi kullanılacak ve ruh kovulmuş olacaktır.

Ölümden sonra belli bir süre (genellikle bir yıl) boyunca, ölünün yeryüzünde dolaştığı, hayatının ona sunulan armağanlara bağlı olduğu, bu armağanların, onun atalar âleminde oturması için bir vücut meydana getirmeye yaradığı zannedilir. Ölü, öldükten sonra kendisine ayrılan yere gider.¹³⁶

Ölüm anından gömüleceği ana kadar geçen süre her zaman uzundur. Bu süreyi azaltmak, ölüden kurtulmak için acele etmek anlamını taşır ve ölüye karşı yapılan bir saygısızlıktır. Tibet gibi, köylerin aralıklı olduğu bir ülkede davetlilerin iki üç yüz kilometrelik, zorluklarla dolu yolları katetmeleri için gerekli zaman verilmelidir. Cenaze töreninde hazır bulunan kişilerin kalabalık olması ölünün ailesine büyük onur verir. Bu onurdan doğal olarak tüm akrabalar da pay alır.

Ölülerin büyük bir çoğunluğuna gelince; onlara en güzel elbiseler, normal olarak değil, artık bu dünyaya ait olmadıklarını vurgulamak amacıyla, ölü arkasına çevrilerek giydirilirdi.¹³⁷

Tibetli birisi öldükten sonra 24 saat boyunca bir sandalyede oturtulur ve öyle durması için eşarplarla bağlanır. Etrafı bir tencere veya kumaşlarla doldurulmuş başka bir kaba konulur. Bu kaba, çürümeden kaynaklanan sıvıları emmek, yayılmalarını önlemek için buğday taneleri konulur. Eğer ziyaret süresi uzarsa, ıslak buğdaylar yenileriyle

¹³⁵ Neel, **a.g.e.**, s. 57.

¹³⁶ Neel, **a.g.e.**, s. 80.

¹³⁷ Neel, **a.g.e.**, s. 35–36.

değiştirilir. Ölüde kullanılan tuz gibi, buğday da asla boşa harcanmaz ama normal bir Tibetli için özel bir nitelik de taşımaz. Sadece yıkanıp ya hayvanlara verilir, ya da diğer buğdaylar gibi normal işlerde kullanılır.¹³⁸

Bu zaman içerisinde Lama ona Ölüler Kitabından dualar okur. Bu dualar ona 49 dereceli bardo'yu (ölme ve yeniden derilme arasındaki durum) geçmek için yardımcı olmak amacıyla okunur. Ölüyü gömerken Ming-can denilen eşya kullanılır. Ming-can küçük bir kâğıttır, üzerinde ise lotus içinde oturan insan vardır. Bu kâğıt ölü yanındaki elbiseye yapıştırılır. Hem Ming-can hem de ölü cesedi yanına yemek konulur. Ölüyü evden çıkarırken Ming-can yakılır ve külü toprakla karıştırılır. Sonra bu karışmadan piramit-tsha-tsha yapılır ve suya atılır. Ming-can'ın evde 49 günden fazla kalması yasaktır. Çünkü ölü canlıları rahatsız eder şeklinde bir inanç vardır.¹³⁹ Tibetlilere göre, ruh yedi sınıf teşkil eden ölümü ve tekrar doğumu geçer, yani yedi defa ölür ve dirilir. 49 gün sonra ise yeni bir vücutta hayata döner.¹⁴⁰ 3 günden sonra en yakın arkadaşı onun ölü cesedini dağa götürür.¹⁴¹

Ölü gömme töreni iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada ceset kesilir, buna Tibetçede btol-ba veya gtol-ba denilir. Rogyaplar,¹⁴² önce ölünün saçlarını keser. Sonra, ölen kişinin vücudu balta ile parçalara ayrılır. Sonra iç organları dışarı çıkartılır.¹⁴³ Bu işler tamamlandıktan sonra, yani ikinci aşamada iki türlü ritüel vardır. Ya ölü kuşlara yem olarak verilir ya da bir mekâna götürülüp orada cesedi kurutulur. Birinci durumda, cesedi keserken yakındaki kuşlar ölen kimsenin etini yemek için beklerler, fakat şimdilik onların yaklaşmalarına izin verilmez. Cesedi parçalama işi bittikten sonra bu işi yapan kimseler parçalanmış vücudu kuşların yemesine terk eder. Sonra geriye kalan kemikler toplanır ve onlar un haline gelinceye kadar ezilir. Sonra kemikler arpa unu ile karıştırılarak tekrar kuşlara verilir. Çoğu zaman da vahşi köpekler tarafından tüketilir. Açık alandaki bu parçalama seremonisinde insanlar tarafından üzüntü yaşanmaz. Çünkü ruhun bedeni çoktan terk ettiğini düşündüklerinden gömme işlemi sadece atığı yok etmek gibi basit bir işlemdir.

¹³⁸ Neel, **a.g.e.**, s. 36-37.

¹³⁹ Gerasimova, **Tradisiyonnie Verovaniya Tibettsov v Kultuvoy Sisteme Lamaizma**, Nauka 1989, Novosibirsk, s. 98.

¹⁴⁰ Gerasimova, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁴¹ <http://photoalley46.com/2012/04/30/ceremoniya-nebesnogo-pogrebeniya-v-tibete/>

¹⁴² Ölünün cesadeni kesen ve uzun önlük giyen insanlar.

¹⁴³ Bkz. Ek 1.

İkinci durumda ise, parçalanmış vücut ring-khang¹⁴⁴ denilen tencereye yerleştirilir ve orada kuruması için bir sene beklenir. Final olarak geçen mdad¹⁴⁵ aşamasında cesedin kalıntıları gömülür.¹⁴⁶

Tibet'in bazı bölgelerinde ölü cenin pozisyonunda da gömülür. Böyle gömme, ölümün hayatın sonu olmayıp yeni bir başlangıç olduğunu gösterir.¹⁴⁷ Bu ölü gömme âdetinin anlamı, yani bu dünyada vücudunun kalmaması kişinin yeni hayatında yeni vücudunu bulmaya engel olmaması içindir.

Günümüzde bu ölü gömme âdeti artık bir meslek haline gelmiş olup bu meslek nesilden nesile geçmektedir. Eğer ailede erkek çocuk dünyaya gelmezse, kız çocuğa eş bulmak zorlaşır. Çünkü onun eşi bu mesleği devam ettirecektir.

Tibet inançlarına göre insan, hayatında bir defa da olsa bu âdeti görmelidir. Çünkü insan bunu görünce hayatın sadece bir anlık olduğunu anlar ve daha güzel, daha doğru bir hayat yaşamaya çaba gösterir.

Tibet'te 1100 den fazla böyle ölü gömme yeri vardır. En büyüğü ise Drigung Til manastırındadır. Ancak Çin hükümeti 1956 yılında bu âdeti yasaklamıştır. Sadece 1974 yılında Tibet halkının ve rahiplerin yoğun istekleri üzerine bu âdetin tatbik edilmesine tekrar izin verilmiştir.

Böyle ölü gömme türü bu yerler için en uygun olanıdır. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi, Tibet'in etrafı taşlıklardan ibarettir. Ölen kimsenin cesedini yakmak için odun lazımdır, odun hem çok pahalı hem de kutsal kabul edilmektedir.

¹⁴⁴ Ring kelimesi "cesed, kemek" olarak tercüme edilir.

¹⁴⁵ Ölü gömmenin son aşamasıdır.

¹⁴⁶ Gerasimova, **a.g.e.**, s. 115–116.

¹⁴⁷ www.dalailama.com.

SONUÇ

Günümüzde dünyada Budist inanç ve usullerini uygulayan beş yüz milyondan fazla insanın mevcut olduğu belirtilmektedir. Bundan yaklaşık 2500 yıl önce yaşamış olan Buda'nın düşüncelerinin günümüz dünyasında değer bulması oldukça ilginçtir. Buda mal-mülk, çoluk çocuk her türlü kazanımın yük olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre nefreti ve sevgiyi de keder yaratmaktadır. Acı ile dolu olan dünyadan sadece her türlü bağılıktan kaçınarak kurtulmak mümkündür.

Budizm'in yayılması her zaman barış içerisinde olmuştur. Çünkü Buda her zaman barış ve adalet kavramlarını ileri sürmüştür. O, hiçbir zaman kimsenin zorla kendi dininden çıkmasını veya kendi dinine girmesini arzu etmediği gibi yeni bir din de ihdas etmek istememiştir. Budizm, Hindistan'da doğmuş olmasına rağmen mensupları daha çok bu ülke dışına bulunmaktadır. Günümüzde Budizm, yaşayan büyük dinlerden ilk beşi içine girmektedir. En çok mensubu Hindistan, Çin, Mançurya, Moğolistan, Rusya, Seylan, Tayland, Burma, Kamboçya, Lâhos, Doğu Bengal, Vietnam, Bhutan, Birmanya, Singapur, Malezya, Tayvan, Tibet, Kore, Japonya gibi Güney Asya ve Uzak Doğu ülkeleri ile Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Ayrıca Türkler arasında da bu dini kabul eden boyların olduğu bilinmektedir. Budizm'in çabuk yayılmasının esas nedeni ise insanlara bir ümit vermesi ve hayatlarının kendi ellerinde olduğunu söylemesidir. Budist telakkiye göre Budizm, mutluluğa erişmek için bir rehberdir.

Buda'nın ölümü Budizm için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ölümünden sonra rahipleri onun öğretilerini yaymaya başlamıştır. Fakat o saatten sonra Budizm'de bazı değişiklikler olmuştur. Buda'nın kendisinin hiç önem vermediği ve üzerinde durmadığı ilahlık makamı ortaya çıkmıştır. Bizzat Buda'nın kendisi ilahlığa yükseltilmiştir. Bu ilah fikrini esas alan Mahayana Mezhebi ortaya çıkınca, artık Budizm Buda'nın yolundan ayrılmıştır.

Yapmış olduğumuz bu araştırmada ağırlıklı olarak Budizm'de ve Tibet Budizm'inde inanç esaslarını ele aldık. Budizm'deki en önemli doktrin Dharma'dır. Sangha ise,

başlangıçta erkek rahipler cemaatinden ibaret iken, daha sonraları içerisine kadınların da dâhil edildiği Budist rahip ve rahibeler cemaatidir. Akabinde bu üç esas: “Buda’ya sığınmıyorum, Dharma’ya sığınmıyorum, Sangha’ya sığınmıyorum” şeklinde formüle edilmiştir. Buda tanrı ve ruh anlayışını reddederek, bunların insanın derdine hiç çare olmadıklarını söylemiştir. Buda’nın dile getirdiği konular Dört Temel Hakikat olarak kabul edilmiştir. Bunlar: Hayat acı ve ıstıraplarla doludur. Acı ve ıstırap dünyevi oluşun temel özelliğidir. Acı ve sıkıntıların nedeni arzulardır. Acı ve sıkıntıları sona erdirmek, arzu ve isteklerden vazgeçmeye bağlıdır. Arzu ve isteklerin üstesinden gelmek de Sekiz Dilimli Yolu İzlemekle mümkündür.

Budizm’de yaşamın son hedefi Nirvana’dır. Her insan geçmişte faklı yaşamlar sürmüştür. Öldükten sonra tekrar başka bir vücutta dirilecektir. Nirvana son dirilişten sonra ulaşılabilecek durumdur. İnsanın sonraki hayatında başına gelecekler, önceki hayatında yaptıklarının mükâfatı veya cezası olacaktır. İşte Buda, insanların gelecek hayatlarında Nirvana’ya ulaşabilmeleri için bu öğretiyi geliştirmiştir.

Başlangıçta Budizm’de ibadet fikri hiç yer almamıştır. Daha sonraları birtakım ibadetler ortaya çıkmıştır. Budizm’de ibadet sayılabilecek tek husus, oruç günü merasimidir. Budist rahipleri aybaşında ve ayın on dördünde olmak üzere her ay iki defa toplanırlar ve bu toplantılarda Budizm’in ilkelerinin tam olarak uygulanıp uygulanmadığı kontrol edilir.

Ölüm Budizm’de çok önemli rol oynamaktadır. Çünkü ölüm tüm canlıları titretmektedir. Budizm ölümü kaçınılmaz bir gerçek olarak kabul etmekle birlikte, ölümün bir sonsuzluk olmayıp tam tersine yeni bir başlangıca neden olduğunu ileri sürmektedir.

Budizm Tibet’e de Hindistan’dan gelmiş ve yaklaşık V-VII. yüzyıllarda görünmeye başlamıştır. O zamandan beri hala Tibet’teki varlığını sürdürmektedir. Tibet’e “Rahipler Cenneti” de denir. Başlangıçta rahiplerin evlenmeleri yasak değildi, bu sebeple idareci rahip sülâleleri meydana gelmiştir. Ancak Buda’nın öğretisi Tibet’te yeni bir istikamet almıştır. Buda’nın halefleri, Dalay Lamaların ölüm saatinden sonra doğan çocuklar arasında aranmaya başlanmıştır. Bulunan çocuk yeni vücutta görünen, evvelki kutsal zat, yani Dalay Lama olarak kabul edilmiştir. Tibetçe Lama kelimesi, “dini öğretmen” anlamına gelmektedir.

Dünyada belki de en geniş ve en büyük panteon Lamaizm’de bulunmaktadır. Tibet’te tabiatın bütün güçleri tanrılaştırılmıştır. Tibet Budizm’inde tanrı denilince,

Mahayana Budizm'i tanrıları olan Dhayni Budalar ile bunların Bodhisatva biçimleri, özellikle Bodhisatva Manjusri ile Avalokiteşvara akla gelmektedir.

Budizm'de canlılar birbirinin akrabası sayıldığı için, hiçbir canlıyı incitmemek esastır. Çünkü tenasüh inancına göre bugün hayvan olanın sonraki hayatta insan, insan olanın da hayvan olarak gelebileceği kabul edildiği için, hayvanlara zarar vermekten çekinilmiştir. Tibet Budizm'inde de tekrar doğuma inanılmaktadır.

Budizm genellikle ahiret konusuyla pek ilgilenmez. Ona göre kurtuluş bireyseldir; ayrıca dünyanın da kurtuluş için bir yarar sağlamayacağına inanılmaktadır. Birçok Budist, öbür dünya konusunu, ilgi çekmeyen metafizik bir alan olarak düşünmektedir. Fakat Budizm'in sonraki dönemlerimde cennet ve cehennem anlayışı görülmeye başlamış, Budist cennet tasvirleri ortaya çıkmıştır.

Yaptığımız bu araştırmada özellikle ölüm konusu üzerinde de durduk. Çünkü Tibet Budizm'i öğretilerinde ölüm merkezde yer alır. Burada ölüm hayattan daha önemli sayılır. Budistlere göre kişinin ölüm anındaki zihinsel durumu bir sonraki yeniden doğuşu etkilemektedir. Budizm ve Hinduizm'de olduğu gibi Tibet Budizm'inde de ölüm samsara öğretisini, yani ıstırapla dolu sonsuz tekrar doğuşu geliştirir. Bu sonsuz zincirde hayat sadece kısa bir süreçtir. Bu süreç içerisinde insanın tekrar doğuşu veya kurtuluşu tespit edilir. Tibet Budizm'inde ölü gömme âdetinin anlamı ise, kişinin yeni hayatında yeni vücudunu bulmaya engel olmaması için, vücudunun bu dünyada kalmamasıdır.

EK 1

- a. 3 günden sonra en yakın arkadaşı ölünün cesedini dağa götürür.

b. Rogyaplar, uzun önlük giyen insanlar, önce onun saçlarını keser.

c. Sonra, ölü kişinin vücudu balta ile parçalara ayrılır.

- d. Bu arada, Yakında ki kuşlar ölen kimsenin etini yemek için beklemektedirler fakat şimdilik onların yaklaşmalarına izin verilmez.

- e. Sonra iç organları dışarı çıkartılır.

- f. Cesedi parçalama işi bittikten sonra bu işi yapan kimseler parçalanan vücudu kuşların yemesine terk edilir.

g. Sonra geriye kalan kemikler toplandı

h. Ve onlar un haline gelinceye kadar ezilir.

i. Sonra kemikler arpa unu ile karıştırılarak tekrar kuşlara verilir.

Ek 2

a. Hindistan'da insan törenle yakılır ve külleri Ganj nehrine atılır.

- b. Bir bedenın yakılması için 380 kg. kadar kuru ağaca ihtiyaç duyulduğu ve töreniyle, ibadetiyle ve bölgenin temizliğiyle bir yakılma olayının 3 saat kadar sürdüğü belirtilmektedir.

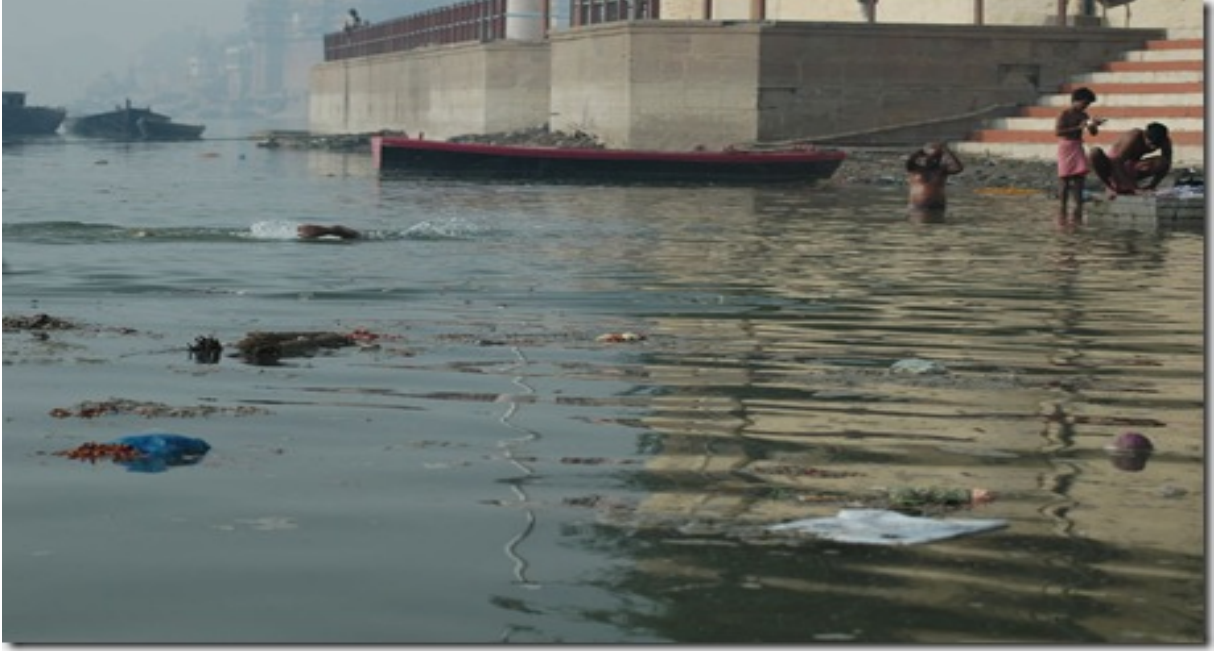

- c. Ceset çoğu zaman da vahşı köpekler tarafından tüketilir.

d. Hindu hacıları buraya günahlarından arınmak için gelirler.

j. Kuşlar tarafından iç organları dışarı çıkartılmış.

k. Ölü'nün lotus şeklinde suya atılmış hali ve ölü cesetlerinin su üstünde bulunması.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- ALBEDİL Margarita Fedorovna, **A56 Buddizm**, Piter, Sankt Peterburg 2007.
- ANDREEV Aleksandr İvanoviç, **Tibet v Politike Tsarskoy, Sovetskoy i Potstovetskoy Rosii**, Nartang, SPb 2006.
- AYDIN Mehmet - CİLACI Osman, **Dinler Tarihi**, Konya 1995.
- AYDIN Mehmet, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimler Yayınları, Konya 2005.
- AYDIN Mehmet, **Din Fenomeni**, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993.
- BERSNEV Valeriy Pavloviç – GALATA Aleksandr Anatoloviç, **Kniga Zagrobnih Videniy: Anatologiya**, Amfora, Omsk 2006.
- BIÇURIN N. Ya. (İakinf), **İstoriya Tibeta i Huhuno – Pa**, Spb 1831, T I.
- BINDER Franz, **Dalai Lama**, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2008.
- BOGOSLOVSKIY Vasiliy Alekseevich, **Ocherk İstorii Tibetskogo Naroda**, Moskva 1962.
- BRANDON, S. G. F., **A Dictionary of Comparative Religion (DCR)**, London 1970.
- BUDDA Hilmi Ömer, **Dinler Tarihi**, Vakıf Yayınları, İstanbul 1935.
- ÇELEBİ Asaf Halet, **Pali Metinlerine Göre Gotama Buddha**, Hece yayınları, İstanbul 2003.
- DALAY Lama, **4 Yüce Gerçek**,(Çev. İzzet Karağçlı), Zvi–Geyik Yayınları, İstanbul 2001.

- DALAY Lama, **Tibet, Pravda Osnovannaya Na Faktah, İzdaniye Departamenta İformatsii İ Mezhdunarodnykh Otnosheniy Tsentralnoy Tibetskoy dministratsii Yego Svyateyshestva Dalay-Lamı**, Moskva 1994.
- DAVID NEEL Alexandra, **Çin, Tibet ve Hint Öğretilerine Göre Ölümsüzlük ve Tekrar Doğuş**, Ruh ve Made yayınları, İstanbul 1987.
- DOĞRUL Ömer Rıza, **Yeryüzündeki Dinler Tarihi**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1947.
- DHAMMAPADA, **Buda'nın Öğretileri Mükemmeliğe Giden Yol**, (Çev. Cengiz Durkan), Dergâh Yayınları İstanbul 2005.
- ERENGİL Cengiz, **Budizm**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- ELİADE Mircea, **Dinler Tarihi Sözlüğü**, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- FELİCİEN Challaye, **Dinler Tarihi**, (Çev.: Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 2002.
- GERASIMOVA K. M., **Tradisiyonme Verovaniya Tibettsov v Kultuvoy Sisteme Lamaizma**, Nauka, Novosibirsk 1989.
- GUMILEV Lev Nikolaevich, **Legenda i Deystvitelnost v Drevney İstorii Tibeta, Vestnik İstorii Mirovoy Kulturu**, Moskva 1960.
- GÜÇ Ahmet, **“Budizm”**, Şamil İslam Ansiklopedisi, I, İstanbul 1990.
- GÜÇ Ahmet, **Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban**, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003.
- GÜNGÖREN İlhan, **Buda ve Öğretisi**, Yol Yayınları, İstanbul 1994.
- GÜRKAN Salime Leyle, **“Ölüm”** Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), XXXIV, İstanbul 2007.
- HAMIDULLAH Muhammed, **İslam Peygamberi** (Çev. Salih Tug), I, İstanbul 1980.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, **Dünya İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.
- HERRİGEL Eugene, **Zen Budizm Yolu** (Çev. Sedat Ümran), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1995.
- JURJİ Edward J, **The Phenomenology of Religion**, Philadelphia Tsz.
- KAFESOĞLU İbrahim, **Türk Tarihi**, TDEK, I, Ankara 1992.

- KALANSURİYA, A **Philosophia Analysis of Buddhist Notion**, Delhi 1987.
- KAYA Korhan, **Budistlerin Kutsal Kitapları**, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- KIÇANOV Evgeniy İvanoviç – MELNIÇENKO Boris Nikolaeviç, **İstoriya Tibeta s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney**, Vostoçnaya Literatura, Moskva 2005.
- KIÇANOV Evgeniy İvanoviç - SAVITSKIY Lev Sirafimoviç, **Lyudi i Bogi Strani Snegov. Oçerki İstorii Tibeta i Ego Kulturu**, Ros. akad. nauk, In-t Vostokovedeniya, Moskva 1975.
- KİSLYUK Kostantin Vladimirovich - KUÇER Oleg Nikolaevich, **Religiovidenie, Feniks – Torsing**, Rostov-na-Donu 2004.
- KOÇETOV Aleksey Nikolaevich, **Budizm – Lamaizm**, Znanie, Moskva 1976.
- KOZLOV Pyotr Kuzmich, **Tibet i Dalay Lama**, 15 – aya Gosudarstvennaya Tipografiya, Peterburg 1920.
- KUZMIN Leonid, **Skritiy Tibet. İstoriya Nezavisimosti i Okkupasii**, İzd-vo A. Terentyeva, SPb 2010.
- KUZNETSOV B. İ. **Bon i Mazdaizm**, Evraziya, Spb 2001.
- KUZNETSOV B. İ. **Drevniy İran i Tibet (İstoriya Religii Bon)**, Evraziya, Spb 1998.
- MİTHAT Ahmet Efendi, **Tarih–i Edyan**, I, İkinci Taln, İstanbul 1329.
- MOLODTSOVA Elena Nikolaevna, **Tibet: Siyanie Pustoti**, Aleteya, Moskva 2005.
- PITRYAEV Vladislav, **Taynı Tibeta**, Harvest, Minsk 1998.
- PRJEWALSKY Nikolay Mihayloviç, **Puteşestvie k Lobronu i na Tibet**, Drofa, Moskva 2007.
- RAJU P.T. – Wingsit Chan – Joserph M. Kitagawa – İsmail Faruki, **Asya Dinleri**, (Çev. Abdulhak Davudoğlu), İnkılâp Yayınları, İstanbul 2002.
- RİNPONCHE Sogyal, **Tibet'in Yaşam ve Ölüm kitabı**, Dharma Yayınları, İstanbul 2002.
- RUBEN Walter, **Buddhizm Tarihi** (Çev. Abidin İtil), Sakarya Basımevi, Ankara 1947.
- RUBEN Walter, **Eski Hint Tarihi** (Çev: Ziya Şenbay), I, Ankara 1947.

- SAVITSKIY Lev, **Dalay Lama VI Jamyang Gyatso**, Pesni Priyatnie Dlya Sluha, Nauka, Moskva 1983.
- SCHİMMELE Annemarie, **Dinler Tarihine Giriş**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1955.
- SCHİMMELE Annemarie, **Dinler Tarihine Giriş**, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999.
- SUZUKİ D. Taitaro, **Hıristiyanlık ve Budizm’de Mistik Yaşam**, (Çev. Serdar Atlıalp), Kuh ve Madde Yayınları, İstanbul 1991.
- SÜMER İbrahim, **Lotus’un İçindeki İnci**, Kara Kutu Yayınları, İstanbul 2003.
- ŞAKABPA V. D. **Tibet. Politicheskaya İstoriya**, Nartang, SPb 2003.
- ŞEYBE Abdülkadir, **Yaşayan Dünya Dinleri ve Mezhepleri**, Beyan Yayınevi, İstanbul 1995.
- TAPLAMACIOĞLU Mehmet, **Karşılaştırmalı Dinler Tarihi**, Ankara 1960.
- TSIBIKOV Gombojab Tsebekoviç, **Buddist – Palomnik u Svyatın Tibeta**, Nauka, Novosibirsk 1991.
- TÜMER Günay, “Budizm”, (DİA), VI, İstanbul 1992.
- TÜMER Günay, KÜÇÜK Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınevi, Ankara, 1997.
- UHRİ Ahmet, “Ölümün Anlamı”, “Anadoluda Ölümün Tarih Öncesi”, Ege Yayınları, 2010.
- YİTİK Ali İhsan, **Hint kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi**, Ruh ve Madde Yayıncılık, İstanbul 1996.
- YİTİK Ali İhsan, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2010.

MAKALELER

- BORGES Jorge Luis, “Lamaizm (Tibet Budizm’i)”, çev. H. İbrahim Açmaz, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, Kayseri 1986.
- DALAY Lama, “Svoboda V İzgnanii”, Nauka İ Religiya, N 2- 8, Moskva 1998.

- GÜNAY Nasuh, “**Tarihi Süreç Açısından Budizm Ve Öğretisi**”, Arayışlar İnsan Bilimleri Araştırmaları, Sayı 1, Isparta 1991.
- HÖKELEKLI Hayati, “**Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi**”, UÜİFD, C 3, Bursa 1991.
- MOHAPATRA A. Ranjan, “**Budizm**”, (Çev. Hidayet Işık), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 16, Kayseri 2003.
- SÜMER İbrahim, “**Tibet Budizm’inde Din Anlayışı**”, Dinler Tarihi Araştırmaları II, Ankara 2000.
- SÜMER İbrahim, “**Türkler Arasında Budizm ve Tibet Budizm’i**”, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Ankara 2002.
- USLU Şükrü, “**Orta Asya’da Budizm’in Yayılması**”, Darende İlahiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, C. I, S.1. Darende 1995.
- YAMI V. Şamak, “**Budizm’in Çin’e Girişi Ve Madhyamika Okulların İlk Devreleri**”, Türk – İslam Medeniyeti Akademik Araştırma Dergisi, Sayı 12, Konya 2011.

TEZLER

- ŞAHİN Fatih, **Budizm’de Nirvana Anlayışı**, Y. Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.
- ŞAHİN Hayrettin, **Japon Budizm’i**, Y. Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1990.

DİĞER KAYNAKLAR

- KÜPÇÜ İsmail Hakkı, **Uzak Doğru Öğretileri**, www.inkupcu.com
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Budizm>
- BERZİN Alexander, **Buddhism and Its Impact on Asia**, Asian Monographs, no. 8. Cairo: Cairo University, Center for Asian Studies, June 1996
http://www.berzinarchives.com/web/ru/archives/study/history_buddhism/general_histories/spread_buddhism_asia.html

- <http://www.definegizemi.com/Ghata>
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Mahayana>
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tibet>
- http://www.maximiles.com.tr/Maximiles/seyahat_rehberi/gezi_rehberi/unlu_yerler/PotalaSarayi.aspx
- <http://www.nasuhmahruki.com>
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ruh#Budizm>
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Bardo_Thödol
- <http://photoalley46.com/2012.04.30/ceremoniya-nebesnogo-pogrebeniya-v-tibete/>
- www.dalailama.com

ÖZGEÇMİŞ

Aliya Şarafullina 1990 yılında Rusya'ya bağlı özerk Tataristan Cumhuriyetinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Aksu Orta Mektebinde tamamladı. Liseyi bitirdiği yıl Rusya İslam Üniversitesi Teoloji Fakültesini kazandı. 2008 yılında Meslek Lisesi'ne kabul edildi ve 2010 yılında terzi unvanını kazandı. Aynı senede lisans eğitimini tamamlayıp Yüksek Lisans mülakatına girerek Türkiye'ye geldi. Bir sene Türkçe hazırlık eğitimi gördükten sonra Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisansa başladı. Tez konusu olarak "Budizm ve Tibet Budizm'inde İnanç Esasları"nı seçti ve bir senedir bu konu üzerinde çalışmalarda bulundu. Aynı zamanda Moskova Devlet İktisadi Üniversitesi Hukuk Bölümünde eğitim görmektedir. İyi derecede Tatarca, Rusça ve Türkçe bilmektedir.